

ODESA
NATIONAL UNIVERSITY
HERALD
Volume 21 Issue 2(14) **2016**
SERIES
PHILOLOGY

ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
Том 21 Випуск 2(14) **2016**
СЕРІЯ
ФІЛОЛОГІЯ

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY

ODESA NATIONAL
UNIVERSITY
HERALD

Series: Philology

Scientific journal

Published 2 a year

Series founded in July, 2006

Volume 21, Issue 2(14) 2016

Odesa
ONU
2016

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Філологія

Науковий журнал

Виходить 2 рази на рік

Серія заснована у липні 2006 р.

Том 21, випуск 2(14) 2016

Одеса
ОНУ
2016

Засновник та видавець: Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Редакційна колегія журналу:

І. М. Коваль, д. політ. наук (головний редактор), В. О. Іваниця, д. біол. наук. (заступник головного редактора), С. М. Андрієвський, д. фіз.-мат. наук, Ю. Ф. Ваксман, д. фіз.-мат. наук, В. В. Глебов, канд. іст. наук, Л. М. Голубенко, канд. філол. наук, Л. М. Дунаєва, д. політ. наук, В. В. Заморів, канд. біол. наук, О. В. Запорожченко, канд. біол. наук, О. А. Іванова, д. наук із соц. комунікацій, В. С. Круглов, канд. фіз.-мат. наук, В. Г. Кушнір, д. іст. наук, В. В. Менчук, канд. хім. наук, М. О. Подрезова, директор Наукової бібліотеки, Л. М. Солдаткіна, канд. хім. наук, В. І. Труба, канд. юрид. наук, В. М. Хмарський, д. іст. наук, О. В. Чайковський, канд. філос. наук, Є. А. Черкез, д. геол.-мінерал. наук, Є. М. Черноіваненко, д. філол. наук.

Редакційна колегія серії:

Є. М. Черноіваненко, д. філол. наук, проф. (науковий редактор); О. А. Войцева, д. філол. наук, проф.; С. Г. Воркачов, д. філол. н., проф. (Росія); Т. Ю. Ковалевська, д. філол. наук, проф.; В. О. Колесник, д. філол. наук, проф.; Н. В. Кондратенко, д. філол. наук, проф.; В. А. Маслова, д. філол. н., проф. (Білорусь); Іоланта Медельська, д. філол. н., проф. (Польща); Є. М. Степанов, д. філол. наук, проф.; О. В. Яковлева, д. філол. н., проф.; Г. С. Яроцька, д. філол. наук, проф.

Відповідальні за випуск – Н. В. Кондратенко, д. філол. наук, проф.; Г. С. Яроцька, д. філол. наук, проф.

Рецензенти: д. філол. н., проф. Л. М. Марчук (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка); д. філол. н., проф. С. Т. Шабат-Савка (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)

Editorial board of the journal:

I. M. Koval, DrSc (Politicalology) (Editor-in-Chief), V. O. Ivanytsia, DrSc (Biology) (Deputy Editor-in-Chief), S. M. Andriievskiy, DrSc (Physico-mathematical Sciences), Yu. F. Vaksman, DrSc (Physico-mathematical Sciences), V. V. Hliebov, CandSc (History), L. M. Holubenko, CandSc (Philology), L. M. Dunaieva, DrSc (Politicalology), V. V. Zamorov, CandSc (Biology), O. V. Zaporozhchenko, CandSc. (Biology), O. A. Ivanova, DrSc (Social Communications), V. Ye. Kruhlov, CandSc (Physico-mathematical Sciences), V. G. Kushnir, DrSc (History), V. V. Menchuk, CandSc (Chemistry), M. O. Podrezova, Director of the Scientific Library, L. M. Soldatkina, CandSc (Chemistry), V. I. Truba, CandSc (Jurisprudence), V. M. Khmarskyi, DrSc (History), O. V. Chaikovskiy, CandSc. (Philosophy), Ye. A. Cherkez, DrSc (Geological and Mineralogical Sciences), Ye. M. Chernoiivanenko, DrSc (Philology).

Editorial board of the series:

E. M. Chernoiivanenko, DrSc (Philology) (Scientific editor); O. A. Voytceva DrSc (Philology), Prof. S. G. Vorkachov DrSc (Russia), T. Yu. Kovalevska DrSc (Philology), V. O. Kolesnyk DrSc (Philology), N. V. Kondratenko DrSc (Philology), Prof. V. A. Maslova (Bylorus), Prof. Iolanta Medelska (Poland); E. M. Stepanov DrSc (Philology), O. V. Yakovleva DrSc (Philology), G. S. Yarotska DrSc (Philology).

Responsible for the issue – N.V. Kondratenko, DrSc (Philology); G. S. Yarotska, DrSc (Philology).

Reviewer – L. M. Marchuk, DrSc (Philology), S. T. Shabat-Savka, DrSc (Philology).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія КВ № 11458 – 33ІР від 07.07.2006 р.

Затверджено до друку вченою радою
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
Протокол № 1 від 22 вересня 2016 р.

ЗМІСТ

ПРОБЛЕМИ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ. МОВНА І КОНЦЕПТУАЛЬНА КАРТИНИ СВІТУ. СОЦІОЛІНГВІСТИКА

Воркачов С. Г. ЛІНГВОКУЛЬТУРНА КОНЦЕПТОЛОГІЯ ЯК НАПРЯМ АНТРОПОЛОГІЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ	11
Вдовиченко Н. В. ВЕРБАЛЬНО-КОГНІТИВНА МЕРЕЖА <i>СОРОМ</i> В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ)	17
Нахапетова О. В. ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ УКРАЇНЦІВ (НА ПРИКЛАДІ НОМЕНА <i>ДЯДЬКО</i>)	24
Поповський А. М. УКРАЇНСЬКІ ПРИЗВИЩА З КОМПОНЕНТОМ –ЇД–(–ЇЖ–).....	30
Рудик І. М. АКСІОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОНЯТТЯ ПОКІРНОСТІ В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ	40
Шевчук Л. В., Попович Н. В. «ТЫ ОДЕССИТ... А ЭТО ЗНАЧИТ» (МОДЕЛЮВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ТИПАЖУ «ОДЕСИТ»).....	46
Яроцька Г. С. ЛІНГВОПРАГМАТИКА ЦІННОСТІ ТА ОЦІНКИ.....	54

КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА. ПРОБЛЕМИ ДИСКУРСОЛОГІЇ. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Агафонова А. М. ЗМІСТОВІ ДОМІНАНТИ ЕПІСТОЛЯРНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ ЕПІСТОЛЯРІЮ АНАТОЛІЯ ДОБРЯНСЬКОГО)	61
Верби́ненко Ю. І. ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ДИСКУРСИВНИХ ОДИНИЦЬ	69
Євтушина Т. О., Затворницька В. Ю. ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ (НА ПРИКЛАДІ ПРОМОВ ПЕТРА ПОРОШЕНКА).....	73
Кульбабська О. В. «У СЕРЦІ З БОЛЕМ ПРОТИРІЧ ЛЮБЛЮ, НАДІЮСЬ І ЧЕКАЮ...» (АНТИТЕТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ СВІТУ В ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ АННИ ДУЩАК).....	79
Мусій В. Б. СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ СПРІЙНЯТТЯ ПОДІЇ ЇЇ УЧАСНИКАМИ В ОПОВІДАННІ ОЛЕКСАНДРА ГРІНА «ОСТРОВ РЕНО»	88
Раковська Н. М. ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНИЙ ТЕКСТ: ПАРАМЕТРИ СТРУКТУРУВАННЯ.....	94

Семененко О. Ю. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КІЛЬКІСНО-ІМЕННИХ СПОЛУК (ІМЕННИК-ВИМІРНИК ТА ВИМІРЮВАЛЬНА СУБСТАНЦІЯ) ІЗ ЗНАЧЕННЯМ «НЕЗНАЧНА КІЛЬКІСТЬ / МАЛО» У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	100
---	-----

ПРОБЛЕМИ ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Бороденко Л. М. ЛІНГВІСТИЧНА БАЗА ДАНИХ «ГРАФІЧНО-ОРФОГРАФІЧНІ ІНШОМОВНОСТІ У ТВОРАХ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ»: СТРУКТУРА І ФУНКЦІЇ.....	108
Дев'ятко Ю. С. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ УКЛАДЕННЯ АНГЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО СЛОВНИКА СТОМАТОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ.....	115
Добровольська Д. М. ВИМОГИ ДО ТВОРЕННЯ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ВПЛИВОВОЇ ФУНКЦІЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ).....	122
Касім Г. Ю. ПРОБЛЕМА ПЕРЕДАЧІ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ РОСІЙСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ	130
Полгородник Д. В. СТАТУС АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ІРЛАНДІЇ.....	140
Присяна А. В. МОРФОЛОГІЧНІ СПОСОБИ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ В ЮРИДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВИЩУ ОСВІТУ»).....	146
Судук І. І., Литвин Н. Б., Титова М. В. ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	153
 ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	162
 ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ	164

СОДЕРЖАНИЕ

ПРОБЛЕМЫ КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ. ЯЗЫКОВАЯ И КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ КАРТИНЫ МИРА. СОЦИОЛИНГВИСТИКА

Воркачев С. Г. ЛИНГВОКУЛЬТУРНАЯ КОНЦЕПТОЛОГИЯ КАК НАПРАВЛЕНИЕ АНТРОПОЛОГИЧЕСКОЙ ЛИНГВИСТИКИ.....	11
Вдовиченко Н. В. ВЕРБАЛЬНО-КОГНИТИВНАЯ СЕТЬ <i>СТЫД</i> В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ).....	17
Нахапетова О. В. ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА УКРАИНЦЕВ (НА ПРИМЕРЕ НОМЕНА <i>ДЯДЬКО</i>)	24
Поповский А. М. УКРАИНСКИЕ ФАМИЛИИ С КОМПОНЕНТОМ –ЇД–(–ЇЖ–).....	30
Рудик И. Н. АКСИОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОНЯТИЯ ПОКОРНОСТИ В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ КАРТИНЕ МИРА	40
Шевчук Л. В., Попович Н. В. «ТЫ ОДЕССИТ... А ЭТО ЗНАЧИТ» (МОДЕЛИРОВАНИЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОГО ТИПАЖА «ОДЕСИТ»).....	46
Яроцкая Г. С. ЛИНГВОПРАГМАТИКА ЦЕННОСТИ И ОЦЕНКИ.....	54

КОММУНИКАТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА. ПРОБЛЕМЫ ДИСКУРСОЛОГИИ. ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА

Агафонова А. Н. СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЕ ДОМИНАНТЫ ЭПИСТОЛЯРНОГО ДИСКУРСА (НА МАТЕРИАЛЕ ЭПИСТОЛЯРИЯ АНАТОЛИЯ ДОБРЯНСКОГО).....	61
Вербиненко Ю. И. К ВОПРОСУ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ДИСКУРСИВНЫХ ЕДИНИЦ	69
Евтушина Т. А., Затворницкая В. Ю. ПРЕЦЕДЕНТНЫЕ ФЕНОМЕНЫ ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА (НА ПРИМЕРЕ РЕЧЕЙ ПЕТРА ПОРОШЕНКО)	73
Кульбабская Е. В. «У СЕРЦІ З БОЛЕМ ПРОТИРІЧ ЛЮБЛЮ, НАДНЮСЬ І ЧЕКАЮ...» (АНТИТЕТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ МИРА В ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ АННЫ ДУЩАК).....	79
Мусий В. Б. СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ ВОСПРИЯТИЯ СОБЫТИЯ ЕГО УЧАСТНИКАМИ В РАССКАЗЕ АЛЕКСАНДРА ГРИНА «ОСТРОВ РЕНО».....	88
Раковская Н. М. ЛИТЕРАТУРНО-КРИТИЧЕСКИЙ ТЕКСТ: ПАРАМЕТРЫ СТРУКТУРИРОВАНИЯ	94

Семенов А. Ю. ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ КОЛИЧЕСТВЕННО-ИМЕННЫХ СОЧЕТАНИЙ (СУЩЕСТВИТЕЛЬНОЕ-ИЗМЕРИТЕЛЬ И ИЗМЕРИТЕЛЬНАЯ СУБСТАНЦИЯ) СО ЗНАЧЕНИЕМ «НЕЗНАЧИТЕЛЬНОЕ КОЛИЧЕСТВО / МАЛО» В ПОЭТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ.....	100
---	-----

ПРОБЛЕМЫ ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Бороденко Л. Н. ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ БАЗА ДАННЫХ «ГРАФИЧЕСКО-ОРФОГРАФИЧЕСКИЕ ИНОЯЗЫЧНОСТИ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ УКРАИНСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ ПОСТСОВЕТСКОГО ПЕРИОДА»: СТРУКТУРА И ФУНКЦИИ.....	108
Девятко Ю. С. ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОСТАВЛЕНИЯ АНГЛИЙСКО-УКРАИНСКО-РУССКОГО СЛОВАРЯ СТОМАТОЛОГИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ	115
Добровольская Д. М. ТРЕБОВАНИЯ К ОБРАЗОВАНИЮ РЕКЛАМНЫХ СЛОГАНОВ: АКТУАЛИЗАЦИЯ ВЛИЯТЕЛЬНОЙ ФУНКЦИИ ЯЗЫКА (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКИХ И УКРАИНСКИХ РЕКЛАМНЫХ СЛОГАНОВ).....	122
Касим Г. Ю. ПРОБЛЕМА ПЕРЕДАЧИ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНЫХ ЕДИНИЦ РУССКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК...	130
Полгородник Д. В. СТАТУС АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ИРЛАНДИИ	140
Присяная А. В. МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ СПОСОБЫ ТЕРМИНООБРАЗОВАНИЯ В ЮРИДИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ (НА МАТЕРИАЛЕ ЗАКОНА УКРАИНЫ «О ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ»).....	146
Судук И. И., Литвин Н. Б., Титова М. В. ПУТИ ОБРАЗОВАНИЯ ЛИНГВОСТРАНОВЕДЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ НА ЗАНЯТИЯХ ПО УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ	153
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ	162
ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ.....	165

CONTENTS

PROBLEMS OF COGNITIVE LINGUISTICS. LANGUAGE AND CONCEPTUAL PICTURE OF THE WORLD. SOCIOLINGUISTICS

Vorkachev S. G. LINGUOCULTURAL CONCEPTOLOGY AS A BRANCH OF ANTHROPOLOGICAL LINGUISTICS.....	11
Vdovichenko N. V. VERBAL-COGNITIVE NETWORK OF “SHAME” IN THE UKRAINIAN LANGUAGE: FOUNDED ON A MATERIAL OF LEXICOGRAPHICAL SOURCES	17
Nakhapetova O. V. ETHNIC PECULIARITIES OF THE LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD OF UKRAINIANS (BASED ON THE EXAMPLE OF THE NOMEN UNCLE)	24
Popovsky A. M. UKRAINIAN SURNAME OF THE COMPONENTS –ІД(-ІЖ-)	30
RUDYK I. M. AXIOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE NOTION OF OBEDIENCE IN THE ENGLISH LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD	40
Shevchuk L. V., Popovich N. V. «YOU ARE AN ODESSA NATIVE ... AND IT MEANS...» (MODELLING OF LINGUOCULTURAL PROTOTYPE “AN ODESSA NATIVE”)	46
Yarotska G. S. THE VALUE AND VALUATION AS A LINGUISTIC AND PRAGMATIC MEANING	54

COMMUNICATIVE LINGUISTICS. PROBLEMS DISCOURSE STUDIES. INTERPRETATION OF A LITERARY TEXT

Agafonova A. M. CONTENT-BASED DOMINANTS OF EPISTOLARY DISCOURSE (BASED ON THE EPISTOLARY OF ANATOLIY DOBRIANSKY).....	61
Verbynenko Yu. I. THE QUESTION OF DISCOURSE WORDS DETERMINING	69
Ievtushyna T. O., Zatlornytska V. Yu. PRECEDENT PHENOMENA OF POLITICAL DISCOURSE (BASED ON PETRO POROSHENKO’S SPEECH).....	73
Kulbabska O. V. “AT HEART IN THE PAIN OF CONTRADICTIONS, I LOVE, HOPE AND WAIT” (ANTITHETIC WORLD MODELING IN POETIC TEXTS BY ANNA DUSCHAK)	79
Musiy V. B. METHODS OF EXPRESSION OF THE PERCEPTION OF EVENT BY ITS PARTICIPANTS IN STORY BY ALEXANDR GRIN “ISLAND RENAULT”	88
Rakovskaya N. M. LITERARY AND CRITICAL TEXT: STRUCTURING PARAMETERS	94

Semenenko O. Yu. CHARACTERISTICS OF FUNCTION OF QUANTITATIVE NOUN COMBINATIONS (NOUN-INDICATOR AND MEASURING SUBSTANCE) WITH THE MEANING “INSIGNIFICANT/ LITTLE” IN POETIC DISCOURSE	100
--	-----

PROBLEMS OF APPLIED LINGUISTICS

Borodenko L. M. LINGUISTIC DATABASE GRAPHIC AND SPELLING LOAN-WORDS IN THE STRUCTURE OF LITERARY TEXT OF THE POST-SOVIET PERIOD: STRUCTURE AND FUNCTION	108
Deviatko Yu. THE ELECTRONIC MULTILINGUAL DICTIONARY OF DENTAL TERMS: THEORETICAL ASPECTS AND PRACTICAL APPLICATION	115
Dobrovol'skaya D. M. REQUIREMENTS FOR THE FORMATION OF ADVERTISING SLOGANS: ACTUALIZATION OF THE VOLITIONAL FUNCTION OF THE LANGUAGE (ON MATERIALS OF ENGLISH AND UKRAINIAN SLOGANS).....	122
Kasim G. Y. PROBLEM TRANSMISSION UNIT RUSSIAN INTERTEXTUALITY IN JOURNALISTIC TEXTS ORIGIN IN UKRAINIAN	130
Polgorodnyk D. THE STATUS OF THE ENGLISH LANGUAGE IN IRELAND	140
Prosyana A. V. METHODS MORPHOLOGICAL TERMINOLOGY IN LEGAL TERMINOLOGY (BASED ON THE LAW “ON HIGHER EDUCATION”).....	146
Suduk I. I. , Lytvyn N. B., Tytova M. V. METHODS OF FORMATION OF LINGUISTIC AND CULTURAL STUDIES COMPETENCE AT CLASSES OF UKRAINIAN LANGUAGE AS FOREIGN	153
INFORMATION ABOUT AUTHORS.....	162
AUTHOR’S GUIDELINES	166

Проблеми когнітивної лінгвістики. Мовна і концептуальна картини світу. Соціолінгвістика

УДК 81'27

С. Г. Воркачев

Кубанський державний технологічний університет (Краснодар),
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри научно-технічного перекладу

ЛИНГВОКУЛЬТУРНАЯ КОНЦЕПТОЛОГИЯ КАК НАПРАВЛЕНИЕ АНТРОПОЛОГИЧЕСКОЙ ЛИНГВИСТИКИ

Рассматриваются содержание и особенности российского дисциплинарного ответвления антропологической лингвистики, а также её базового термина. Устанавливается, что лингвокультурный концепт обладает набором отличительных признаков, главным из которых является присутствие в его семантике нескольких качественно отличных составляющих, в которых отражается междисциплинарный характер использующей его дисциплины. О состоятельности российской лингвокультурной концептологии как научной дисциплины свидетельствует факт обладания своей собственной терминологической системой, включающей как общеотраслевые, так и узкоотраслевые терминологические единицы, и выход в лингводидактику и в лексикографию.

Ключевые слова: антропологическая лингвистика, лингвокультурная концептология, лингвокультурный концепт, терминологическая система, этноспецифичность.

«Антропологический поворот» в науке о языке, начавшийся во второй половине прошлого века, отмечен выходом лингвистики за собственные границы в культуру, психологию, философию, логику и социологию. В контексте антропологической ориентации в начале 90-х годов этого века в России возникло достаточно специфическое дисциплинарное направление лингвокультурной концептологии (см.: [6, с. 64–65]).

Можно предполагать, что взгляды на язык как на сущностную характеристику *homo sapiens* в «эмбриональном виде» присутствовали в лингвистической теории всегда, так же, как, впрочем, и представления о языке как системе «чистых противопоставлений» – вещи в себе и для себя, а лингвистическая мысль постоянно совершает челночные движения между доминантными точками структурной и антропологической парадигм. Вместе с тем в наши дни всплеск интереса к антропологической лингвистике – это еще и реакция на экспансию политико-экономической глобализации в область культурно-языковых отношений, и, тем самым, это научное направление выполняет функции ин-

струмента лингвокультурной экологии, в задачи которой входит сохранение много- и своеобразия национально-этнических языков и культур.

К числу непосредственных предшественников, внесших определяющий вклад в становление этого ответвления антропологической лингвистики, можно, прежде всего, причислить Анну Вежбицкую, давшую первое определение лингвокультурного концепта и проанализировавшую «культуроспецифичные» концепты «дружба» и «свобода» (см.: [3, с. 203–499]), Н. Д. Арутюнову, проведшую лингвокультурологическое исследование концепта «истина/правда» и определившую лингвокультурные концепты как обыденные аналоги мировоззренческих терминов, закрепленные в лексике естественных языков (см.: [2, с. 617–631]), и Ю. С. Степанова, автора российского лингвоконцептологического словаря (см.: [13]).

На фоне многочисленных лингвистических школ и направлений, учитывающих и исследующих связь языка с культурой в форме изучения тематических полей, семантических классов слов, установления зависимости языковых фактов и явлений от социальных и культурных факторов и т. п., лингвокультурная концептология выделяется своим комплексным и систематизированным подходом к предмету исследования и, может быть, в первую очередь – разработанностью своих исследовательских методик.

Лингвоконцептология – продолжение и развитие классической структурной и функциональной семантики (см.: [8, с. 93]), обогащенной данными многих смежных дисциплин: культурологии, когнитологии, социологии, истории и пр. Междисциплинарный характер этого ответвления антропологической лингвистики, объединившего предметные области нескольких достаточно разнородных научных направлений, вызвал к жизни потребность в новом понятии и новом термине, и, закономерно, такой термин появился: лингвокультурный концепт через свои составляющие «вобрал в себя» в «снятом виде» существенные характеристики смежных дисциплин.

Как эвристическая категория – инструмент исследования – лингвокультурный концепт обладает набором отличительных признаков, в число которых входят (см. подробнее: [5, с. 14]) эмоциональная переживаемость, семиотическая плотность – представленность в плане выражения целым рядом языковых единиц и синонимизированных символов, ориентированность на план выражения – включенность имени концепта в ассоциативные связи, сложившиеся в лексической системе языка, и обладание специфической языковой метафорикой. И, пожалуй, главный отличительный признак лингвокультурного концепта – многомерность семантического состава, проявляющаяся в присутствии в его семантике нескольких качественно отличных составляющих (слоев, измерений, страт, секторов и пр.): понятийной, образной, ценностной и значимостной (см.: [6, с. 67–68]).

Лингвокультурный концепт, как представляется, выступает в качестве синтезного ментально-вербального образования в аспектах которого – в его составляющих – отражаются предметные области наполняющих этот концепт

основных дисциплин: понятийная составляющая отражает дискурсивность и рациональность представления смысла, идущие от логики, образная – метафоричность и эмотивность этого представления, идущие от психологии, значимостная – его вербальность, определяемую знаковой системой конкретного естественного языка, ценностная – аксиологичность такого представления, идущую от философии.

Конечная, в достаточной степени утилитарная и отдаленная цель лингвоконцептологии состоит в разработке единой универсальной системы лингвоконцептов через изучение отдельных ментально-вербальных единиц и отдельных национальных концептосфер. В то же самое время у лингвоконцептологии есть и «сверхзадача», обусловленная её междисциплинарным характером: установление структуры этнического менталитета носителей определенной лингвокультуры и его концептуального наполнения.

Можно предполагать, что состоятельность и зрелость какого-либо научного направления диагностируются по нескольким признакам и определяются на основе нескольких критериев, как прямых, так и косвенных.

Здесь, помимо существования отдельных ученых-лингвоконцепто-логов, наличие сформировавшихся научных школ, объединяемых общностью понимания предмета исследования, связи между участниками которых носят неформальный характер. Эти школы образуют своего рода «незримый колледж» (Д. Д. де Сола Прайс), у которого, в свою очередь, есть свой неформальный «печатный орган» – продолжающаяся «Антология концептов» (см.: [1]), где собраны около двух сотен работ лингвоконцептологической направленности и представлены концепты самых разнообразных типов и уровней. При всем разбросе мнений относительно широты предметной области лингвоконцептологии – в число лингвокультурных концептов включаются семантические объекты от матрешки, водки и мата до Бога, ангела и смысла жизни – лингвоконцептологи практически едины в понимании своего базового термина как многомерного и многопризнакового ментального образования, отмеченного этнокультурной спецификой и находящего выражение в языке (см.: [4, с. 70]).

Еще одним косвенным признаком, подтверждающим зрелость какой-либо научной дисциплины, выступает появление учебных курсов и пособий (см.: [Карасик и др. 2014]) и её выход в лингводидактику – применение результатов в практике обучения языку (см.: [10]). Здесь же можно указать на выход лингвоконцептологии в лексикографическую практику – появление словарей концептов (см.: [12; 11]).

Прямым же, непосредственным свидетельством состоятельности научного направления, однако, выступает наличие у него своей собственной терминологической системы (см.: [7, с. 16–18]), которая может быть представлена как теория, в которой отражается предметная область этого научного направления. Общеотраслевая терминология, представленная в названиях и вводных разделах диссертаций и монографий лингвокультурологической направленности включает такие единицы, как «(языковая, концептуальная, когнитивная)

картина (образ, модель) мира», «область (поле)», «(национальная, этническая, лингвокультурная) концептосфера», «языковая (словарная, этносемантическая) личность», «(национальный, этнический) менталитет (ментальность, характер)», «дискурс». Узкоотраслевую, собственно дисциплинарную часть терминотерминологической системы лингвоконцептології образує, прежде всего, сам лингвокультурный концепт и его терминологические аналоги, а затем его видовые номинации и номинации его составляющих.

Внутри этих родовых, дефиниционных границ по самым различным признакам выделяются разнообразные виды лингвокультурных концептов (см.: [6, с. 66–67]), как разноимённые («культурная доминанта», «ключевая идея», «лингвокультурный типаж»), так и образованные путём адъективного расширения базового термина («телеономные, эмоциональные, иллюкативные, регулятивные, параметрические и пр. концепты»).

Выстраиваемый терминологический ряд открыт, его члены образуют довольно стройную, хотя и не жёсткую систему, в которой они связаны отношениями включения, выводимости и смежности, где составляющие складываются в лингвокультурный концепт, который может выступать организующим началом дискурса и который сам входит в состав какой-либо концептуальной области, входящей в состав национальной концептосферы, выделяемой в свою очередь из языковой картины мира, в то время как языковая личность – носитель языкового менталитета – представляется субъектом языковой картины мира и национальной концептосферы, а концептуализация – формой вербализации какого-либо понятийного содержания.

Итак. «Антропологический поворот» в науке о языке отмечен выходом лингвистики за собственные границы в культуру, психологию, философию, логику, социологию и возникновением в России специфического дисциплинарного направления – лингвокультурной концептології, представляющей собой продолжение и развитие структурной и функциональной семантики, обогащённой данными смежных дисциплин. Междисциплинарный характер этого ответвления антропологической лингвистики, объединившего предметные области нескольких достаточно разнородных научных направлений, вызвал к жизни потребность в новом понятии и новом термине, который и появился: лингвокультурный концепт через свои составляющие «вобрал в себя» в «снятом виде» сущностные характеристики смежных дисциплин.

Лингвокультурный концепт обладает набором отличительных признаков, главным из которых является многомерность семантического состава: присутствие в его семантике нескольких качественно отличных составляющих. Лингвокультурный концепт выступает в качестве синтезного ментально-вербального образования, в составляющих которого отражаются предметные области наполняющих этот концепт основных дисциплин.

Состоятельность и зрелость какого-либо научного направления диагностируются по нескольким косвенным признакам: наличию сформировавшихся научных школ, объединяемых общностью понимания предмета исследования и

базового терміна, виходу в лінгводидактику і в лексикографічну практику. Прямим же свідельством состоятельности научного напрямлення виступає обладання своєю собственною термінологічною системою.

Литература

1. Антология концептов / под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – Т. 1–8. – Волгоград : Парадигма, 2005–2011.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
3. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 780 с.
4. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев. // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 64–72.
5. Воркачев С. Г. Лингвокультурная концептология: становление и перспективы / С. Г. Воркачев. // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2007. – Т. 66, № 2. – С. 13–22.
6. Воркачев С. Г. Российская лингвокультурная концептология: современное состояние, проблемы, вектор развития / С. Г. Воркачев. // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2011. – Т. 70, № 5. – С. 64–74.
7. Воркачев С. Г. Лингвокультурная концептология и её терминосистема (продолжение дискуссии) / С. Г. Воркачев. // Политическая лингвистика. – Екатеринбург, 2014. – Вып. 3(49). – С. 12–20.
8. Карасик В. И. Языковая матрица культуры / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2013. – 320 с.
9. Карасик В. И. Лингвокультурная концептология: учебное пособие к спецкурсу / В. И. Карасик, Н. А. Красавский, Г. Г. Слышкин. – Волгоград : Перемена, 2014. – 104 с.
10. Мишатина Н. Л., Антропологическая лингвометодика: в поисках смысла, содержания и оценивания: монография / Н. Л. Мишатина, И. П. Цыбулько. – М. : Национальное образование, 2015. – 232 с.
11. Русское культурное пространство: Лингвокультурологический словарь: Вып. первый / И. С. Брилева, Н. П. Вольская, Д. Б. Гудков, И. В. Захаренко, В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2004. – 318 с.
12. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 824 с.

References

1. Anthology of Concepts / V. I. Karasik and I. A. Sternin. – V. 1–8. – Volgograd : Paradigma, 2005–2011.
2. Arutiunova N. D. Language and Human World / N. D. Arutiunova – Moscow : Yazyki russkoy cul'tury, 1999. – 896 p.
3. Vezhbitska A. Semantic Universals and Languages Description / A. Vezhbitska – Moscow : Yazyki russkoy cul'tury, 1999. – 780 p.
4. Vorkachev S. G. Linguistic Culturology, Linguistic Personality, Concept: Coming-to-Be of Anthropological Paradigm in Linguistics / S. G. Vorkachev // Filologicheskije nauki. – 2001. – № 1. – P. 64–72.
5. Vorkachev S. G. Linguocultural Conceptology: Coming-to-Be and Perspectives / S. G. Vorkachev // Izvestija RAN. Serija literatury I yasyka. – 2007. – V. 66, № 2. – P. 13–22.
6. Vorkachev S. G. Russian Linguocultural Conceptology: Modern State, Problems, Development Vector / S. G. Vorkachev // Izvestija RAN. Serija literatury I yasyka. – 2011. – V. 70, № 5. – P. 64–74.
7. Vorkachev S. G. Linguocultural Conceptology and Its Terminological System (Continuation of Discussion) / S. G. Vorkachev // Politicheskaja linguistika. – Ekaterinburg, 2014. – Issue 3(49). – P. 12–20.
8. Karasik V. I. Linguistic Matrix of Culture / V. I. Karasik – Moscow : Gnosis, 2013. – 320 p.
9. Karasik V. I., Krasavskij N. A., Slyshkin G. G. Linguocultural Conceptology: Textbook / V. I. Karasik, N. A. Krasavskij, G. G. Slyshkin. – Volgograd : Peremena, 2014. – 104 p.
10. Mishatina N. L., Tsybulko I. P. Anthropological Linguistic Methodology: in Search of Meaning, Content and Value / N. L. Mishatina, I. P. Tsybulko – Moscow : Natsional'noje obrazovanije, 2015. – 232 p.
11. Russian Cultural Space: Linguocultural Dictionary: Issue 1 / I. S. Brileva, N. P. Volskaya, D. B. Gudkov, I. v. Zakharenko, V. V. Krasnykh. – Moscow : Gnosis. – 318 p.
12. Stepanov Yu. S. Constants. Dictionary of Russian Culture. Attempt of Study. – Moscow : Yazyki russkoy cul'tury, 1997. – 824 p.

Vorkachev S. G.

LINGUOCULTURAL CONCEPTOLOGY AS A BRANCH OF ANTHROPOLOGICAL LINGUISTICS

Content and peculiarities of the Russian branch of anthropological linguistics as well as its basic term are studied. It is established that linguocultural concept possesses a set of differential features most important of which is presence of various different components reflecting interdisciplinary character of this discipline in its semantics. Disciplinary status of the Russian linguocultural conceptology is proved by the fact of possessing its own terminological system which includes both general linguistics terms and special terms, and its expansion in language teaching and lexicography.

Key words: anthropological linguistics, linguocultural conceptology, linguocultural concept, terminological system, ethnic specificity.

Воркачев С. Г.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА КОНЦЕПТОЛОГІЯ ЯК НАПРЯМ АНТРОПОЛОГІЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

У статті розглянуто зміст та особливості російського дисциплінарного відгалуження антропологічної лінгвістики, а також її засадничий термін. Установлено, що лінгвокультурний концепт має комплекс розпізнавальних ознак, серед яких основною є наявність у семантиці кількох якісно відмінних складників, що віддзеркалюють міждисциплінарний характер науки, де вони використовуються. Про спроможність російської лінгвокультурної концептології як наукової дисципліни свідчить факт наявності власної термінологічної системи, що охоплює як загальногалузеві, так і вузькогалузеві термінологічні одиниці, а також вихід у лінгводидактику та лексикографію.

Ключові слова: антропологічна лінгвістика, лінгвокультурна концептологія, лінгвокультурний концепт, термінологічна система, етноспецифічність.

УДК 811.161.2'374:165.194

Н. В. Вдовиченко

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики

ВЕРБАЛЬНО-КОГНІТИВНА МЕРЕЖА СОРОМ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ)

У статті розглянуто концепт СОРОМ як актуалізований вузол вербально-когнітивної мережі. Виявлення вербально-когнітивних зв'язків концепту, які характеризують його внутрішню структуру і окреслюють зовнішні константи, здійснюється шляхом аналізу лексикографічного матеріалу. Представлено аналіз лексикографічних джерел, що дозволило простежити розвиток концептуального значення СОРОМ в діахронії. Репрезентовано слово-концепт як вузол вербально-когнітивної мережі, що охоплює деривати лексики «сором» та семантично споріднено лексику. Статтю виконано в межах лінгвоконцептології, перспективою дослідження є розгляд морально-етичних концептів української лінгвоментальності.

Ключові слова: українська мова, лексикографія, концепт, вербально-когнітивні зв'язки.

Побудова вербально-когнітивної мережі на базі лексикографічного аналізу слів, що репрезентують концепт СОРОМ, є одним із способів різноаспектного осягнення його вербалізації. Виявлення міжконцептуальних зв'язків, у системі яких функціонує слово-концепт, що об'єктивує «вузол», і унаочнення їх за допомогою інших номінативних одиниць цієї системи уявляється нам **актуальним**, теоретично і практично значущим.

Ми поставили за **мету** створити модель вербально-когнітивної мережі СОРОМ та встановити зв'язки між її конститuentами шляхом інтроспективно-лексикографічного аналізу. До цього часу проводився лексикографічний опис семантичної структури імені концепту СОРОМ на матеріалі російської, німецької, англійської, сербської мов (Н. Д. Арутюнова, Е. А. Дженкова, І. Г. Колієва, Л. Є. Антонова, С. А. Малахова, С. Ристич). **Новизна** нашого дослідження полягає в тому, що воно ґрунтується на одному із засадничих принципів сучасної когнітології – конекціонізмі, який дозволяє встановити міжконцептуальні конекції, зафіксовані у словниках, і представити їх у вигляді мережевої моделі. **Об'єктом** нашої розвідки став фрагмент ментального лексикону з концептуальним центром СОРОМ в українській мові, **предметом** – закріплені у словниках вербально-когнітивні зв'язки, закріплені в лексикографічних працях, зокрема «Етимологічному словнику української мови» (далі – ЕСУМ), «Словаре древнерусского языка» І. І. Срезневського, «Словарі української мови» Б. Грін-

ченка, «Словнику української мови» (СУМ), «Новому тлумачному словнику української мови» (НТСУМ), «Словнику синонімів української мови» (ССУМ), «Новом об'яснителном словаре синонимов русского языка» (НОССРЯ).

У ВТССУМі зафіксовано лексему *сором* та її похідні: *соромота, соромно, соромний, соромливий, соромливість, соромливо, сором'язливий, сором'язливість, сором'язливо, сором'язний, сором'язність, сором'язно, соромити(-ся), засоромити(-ся), осоромлювати(-ся), присоромити, соромітний, соромітник, сороміцький, соромітницький, соромітниця; безсоромний, безсоромник, безсоромниця* (ВТССУМ). За даними Частотного словника сучасної української художньої прози (1981 р.), серед виділених лексем домінує прислівник *соромно* та іменник *сором* (ЧССУХП, I, с. 284). У СУМі *сором* визначається, як “почуття сильного збентеження, зніяковіння через свою погану поведінку, недостойні дії, вчинки і т. ін. // почуття моральної відповідальності за свою поведінку, вчинки і т. ін // почуття ніяковості, сором'язливості” (СУМ, IX, с. 464). Основне лексичне значення включає ядерні ознаки концепту (вони зафіксовані у дефініціях інших лексикографічних джерел (див. ВТССУМ, с. 1162; НТСУМ, III, с. 358–359), які вказують на емоційний стан (почуття), інтенсивність емоції (сильне) та її причину (погана поведінка). Крім того, тут зазначаються інші репрезентанти концепту СОРОМ: *збентеження, зніяковіння, сором'язливість*, сучасний зміст яких представляє таку ознаку сорому як стан суб'єкта, що характеризується “душевним неспокоєм, хвилюванням, збудженням, занепокоєнням” (СУМ, XI, с. 684), відчуттям “збентеження” (СУМ, III, с. 669) через загострену самосвідомість.

На відміну від сорому, який пов'язаний із серйозними відхиленнями від норми і більшою мірою орієнтований на гіпотетичну можливість бути викритим і відповідно оціненим, *збентеження* і *зніяковіння* охоплюють людину без достатніх на те підстав і характеризуються швидкоплинним почуттям невідповідності вимогам ТУТ і ТЕПЕР. Сором може супроводжуватися страхом перед громадським осудом і жалем щодо ситуації, яка склалася, а збентеження і зніяковіння – легкою розгубленістю. Сором виникає у людей з досить розвиненим моральним почуттям, а сором'язливість, збентеження і зніяковіння – у боязких і нерішучих, наділених певними комплексами [детально див. про це у НОССРЯ 2003, с. 1122 – 1128].

Сором'язливість – це «властивість і стан за значенням *сором'язливий*», яке, у свою чергу, тлумачиться як те саме, що і *соромливий*, тобто “здатний відчувати незручність, бентежитися, ніяковіти” (СУМ, IX, с. 465–466). Семантика виділених слів не обов'язково передбачає позицію мотивації (причини) у вигляді неналежного вчинку, а може бути лише властивістю характеру суб'єкта. Звернувшись до ССУМ, ми з'ясували, що синонімами до слова *соромливий* виступають лексеми *сором'язний, дикий підсил. розм., конфузливий розм., устидливий розм.* (ССУМ, II, с. 649), у значенні кожної з яких знаходимо відсилання до слова *сором*, а також до іменників *збентеження* і *зніяковіння*, які замикають “логічне коло”.

Слід відзначити, що прикметник *устидливий* походить від іменника *устид*, який має стилістичну примітку – діалектне, а його літературним варіантом є *стид*. Крім того, список стилістичних синонімів можна розширити за рахунок жаргонного слова *стидуха* [14, с. 310]. Саме ж слово *стид* вживається в тих самих контекстах, що й *сором*, синонімічний ряд якого включає такі одиниці, як: *соромота розм., страм розм., страмота підсил. розм., страмовище підсил. розм., страмовисько підсил. розм., срам заст., срамота заст., публіка діал., осорома рідше* (ССУМ, II, с. 649). Найвність стилістичних маркерів окреслює сферу вживання цих лексем. С. З. Агранович і Є. Є. Стефанський вважають, що уявлення про страм є генетично більш раннім порівняно з уявленням про стид. Страм вони визначають як “ірраціональний психофізіологічний стан, пов’язаний із страхом порушення табу, який завжди несе смерть” [1, с. 41]. На базі неусвідомленого страху пізніше формується поняття первородного гріха: “порушення табу – страх, пов’язаний з цим, (який тут уже набуває предметності), викликаний цим станом страм (ще не сором) – покарання (уже не смертю, а смертністю)” [там само, с. 41]. У первіснообщинному суспільстві інформація про численні заборони стосувалася насамперед сексуальної поведінки індивідів і передавалася у процесі ритуалу. На зв’язок лексеми *сором* із ексреторною і сексуальною функцією тілесного низу вказує і СУМ, і словник Б. Д. Грінченка. Так, у словниковій статті СУМ у рамках п’ятого значення сором тлумачиться як «зовнішні статеві органи людини» (СУМ, IX, с. 464), а в словнику Б. Д. Грінченка ця лексема представлена зменшено-пестливим дериватом *соромок* – “*penis* (у малолітнього)” [10, с. 169]. Стид (сором) є вищою формою страму, мірилом моральності соціалізованої особистості.

Еволюція слів, які позначали поняття стид і сором у слов’янських мовах, привела до появи в українській мові ще однієї лексеми – *ганьба*. Існує припущення, що стадіально це збігається із розпадом праслов’янської єдності та становленням ранньої державності. Очевидно, саме в цей період відбувається формування особистісної свідомості й виокремлення особистості із суспільства. Ганьба стає, з одного боку, своєрідним викликом, агресивною реакцією особистості, яка формується, на обов’язок соромитися перед суспільством, а з другого – способом її покарання соціумом.

Словникова дефініція іменника *ганьба* відображає уявлення про ганьбу як “*принизливе становище*”; “*неславу та безчестя*”, а також вживається як “*вигук, що виражає осуд когось, чого-небудь*” (СУМ, II, с. 27). При цьому виділені лексеми вказують на таку поведінку суб’єкта, яка призводить до применшення його ролі й значення в соціумі та втрати доброї репутації. У зв’язку з тим, що “у світоглядній системі українця добра слава, бажання доброї слави є спонукою до добрих вчинків, а погана, зла слава, є плямою не лише її живого носія, але й після його смерті” [15, с. 183], суб’єкту, який покрив себе неславою та безчестям, і тим, хто його оточує, стає соромно.

Таким чином, ситуація ганьби пов’язана з оцінкою поведінки суб’єкта з боку соціуму, а ситуація сорому насамперед – з його власною самооцінкою. Людина

переживає почуття сорому за здійснені нею або її оточенням дії, якщо усвідомлює, що вони не відповідають прийнятим у суспільстві морально-етичним нормам, а ганьби зазнає у випадку невідповідності між своїми амбіціями і справжніми якостями, які стали доступними широкому загалу. Хоча, якщо виходити із словникової репрезентації слова *сором* у СУМ, два значення (2, 4) якого збігаються із двома значеннями (2, 3) слова *ганьба*, то можна стверджувати, що обидві лексеми використовуються в ситуаціях, коли хтось піддається публічному осуду.

Іменник *осуд* використовується для вияву негативної оцінки кого-небудь, висловленої кимось іншим, виходячи з його власних морально-етичних уявлень, з метою вплинути на ціннісні орієнтири адресата й змусити останнього відчувати сором. Н. Д. Арутюнова пише: “У ситуації сорому беруть участь двоє – Я (Его) ті Інший (соціум). Інший займає більш високу, привілейовану позицію. Він має право осуджувати порушника морального кодексу чи кастових норм поведінки. Осуд накликає на винуватця ганьбу (страм), пробуджує в його душі (чи серці) сором” [2, с. 62]. Залучення до когнітивної мережі значення осуду ґрунтується на глибинному історичному зв’язку: в лексемі *ганьба* присутній корінь *ган-*, який об’єднує її з дієсловом *ганити*, похідним від праслов’янського *ganati* “говорити” (ЕСУМ, I, с. 467). У сучасній мові *ганити* означає висловлювати осуд, незадоволення кимось; докоряти кому-небудь; лаяти, сварити (СУМ, II, с. 26). Таким чином, лексеми *соромити*, *ганьбити*, *ганити*, *осуджувати*, *докоряти* об’єднані значенням відкрито висловлювати негативне ставлення до об’єкта дії і відрізняються більшою (*ганьбити*) або меншою (*соромити*, *ганити*, *осуджувати*, *докоряти*) мірою вияву такого ставлення. Спільні характеристики виділених слів пов’язані також із підкресленням компетентності та нетерпимості того, хто соромить, ганьбить, осуджує, щодо об’єкта осуду, який не може заперечити істинності референтної ситуації, але може не погодитися з оцінкою.

За іншою версією етимологів, в основі іменника *ганьба* лежать праслов’янські *gana*, *ganiti*, пов’язані з дієсловом *goniti* “гонити”. Про це свідчить українське *ганяти* і російський субстантив *нагоняй* “прочухан” (ЕСУМ, I, с. 467). На підтвердження цієї етимології була висловлена гіпотеза про ритуально-міфологічні витоки сорому, пов’язані з обрядом ініціації у первісному суспільстві, під час якого молодих людей виганяли з печери, випробовували голодом, холодом, вогнем, перевіряючи їх на здатність відмовитися від інстинкту самозбереження і формуючи, таким чином, істоту свідому, здатну соромитися, тобто моральну [1, с. 55]. Як засвідчують етимологічні дані (ЕСУМ, V, с. 357), з семантикою вигнання може бути пов’язаний і розвиток значень холоду та відрази у старослов’янських та давньоруських лексем, утворених від праслов’янських коренів **soŕm-* та **stud-/styd-*: *срамъ*, *соромъ*, *срамота*, *соромота*, *соромити*, *соромлѣти*, *соромотити*, *соромьскы*, *соромѣживьши*, *соромѣжильвьши* [13, с. 466 – 468]. Дослідження психологів вказують на те, що переживання стиду

(сорому) супроводжується почуттям страху [6, с. 364; 7, с. 183], який проявляється у вигляді фізіологічної реакції організму – заціпеніння (пор. укр. *похолодити від страху*). Ідея холоду, на перший погляд, суперечить симптоматиці зовнішніх біологічних проявів, які виникають у людини, що відчуває сором – почервоніння обличчя. Однак, як припускають дослідники, первинне значення слова *стид* (*сором*) в архаїчному суспільстві означало екстремальне відхилення від норми без диференціації на холод або спеку [1, с. 16 – 17].

Відсутність сорому розглядається у нашій лінгвокультурі як аномалія. Про це свідчить семантика слів *безсоромний, безсоромник і безсоромниця*, а також здатність цих лексем входити в синонімічні ряди, що виражають різко негативну оцінку поведінки людини, яка не соромиться своїх непристойних вчинків, зневажає інтереси інших: *безсоромний, безстидний заст., розм., безличний діал., соромітний, стидкий розм., страмний розм., страмнючий підсил., розм.; безсовісний, несовісний рідше; безбожний підсил., розм.; цинічний* (ССУМ, I, с. 45). Через членів синонімічного ряду *безсовісний і несовісний* значення *сорому* зближується із семантикою *совісті*. У російській мові ці лексеми “утворюють природню пару близьких і взаємодоповнювальних понять, зв’язок між якими підкріплюється висловами на зразок *ні стида ні совісті*, паралелізмом фраз типу *Як тобі не соромно і Як тобі не совісно*, а також їх синонімією в ряді контекстів” [5, с. 112 – 113]. Зону перетину сфер *совісно і соромно* складають дії, які осуджуються нормами моралі. Відмінність полягає у тому, що у сферу сорому потрапляє також щось інтимне, пов’язане з тілом, проявами почуттів, надмірною відвертістю, а сфера совісті неодмінно пов’язана із суб’єктом переживання, який усвідомлює ганебність своїх вчинків. Совісно не допускає генералізації щодо дії-об’єкта, так як не існує класу вчинків, які здійснювати *совісно*, у той же час можна з упевненістю говорити про *ганебні* вчинки, за які людині стає *соромно*. Джерелом сорому можуть слугувати як вчинки самого суб’єкта, так і його оточення [там само, с. 115 – 116].

Таким чином, семантичні компоненти слова *сором*, виокремлені при лексикографічній інтерпретації, дозволяють зробити висновок, що вербально-когнітивна мережа включає такі лексеми, як: *ганьба, осуд, докір, приниження, безчестя, неслава, совість, сором’язливість, конфуз, збентеження, зніяковіння, незручність*, які конструюють образ сорому в наївній картині світу.

Література

1. Агранович С. З. Миф в слове: продолжение жизни (Очерки по мифолингвистике) / С. З. Агранович, Е. Е. Стефанский; [монография]. – Самара : Самар. гуманит. акад., 2003. – 168 с.
2. Арутюнова Н. Д. О стыде и совести // Логический анализ языка : Языки этики // Отв. ред. : Н. Д. Арутюнова, Т. Е. Янко, Н. К. Рябцева. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 55–79.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
4. Етимологічний словник української мови: В 7-и т. / АН УРСР, Ін-т мов-ва ім. О. О. Потебні; [О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1982 – 2012. – (Словники України). – Т. 1. – 1982. – 632 с.; Т. 5 : Р– Т / Укл.: Р. В. Болдирев та ін. – 2006. – 703 с.

5. Зализняк А. А. О семантике щепетильности (обидно, совестно и неудобно на фоне русской языковой картины мира) / А. А. Зализняк // Логический анализ языка: Языки этики: Сб. ст. / Отв. ред. Арутюнова Н. Д.; РАН. Ин-т языкознания. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 101–118.
6. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард. – СПб.: Питер, 2011. – 461 с.
7. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2001. – 752 с.
8. Новий тлумачний словник укр. м.: У 4-т. [вид. 2-е, випр. / укладачі: В. Яременко, О. Сліпущко]. – К.: Аконті, 2008. – (Нові словники). – Т. 3: Обе–Роб. – 2008. – 927 с.
9. Новый объяснительный словарь синонимов русского языка; [Электронный ресурс]; под общ. руков. Ю. Д. Апресяна. – [2-е изд.]. – М.: Школа “Языки славянской культуры”, 2003. – 1122–1128с. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/122914/>
10. Словарь української мови: У 4-х т. / НАН України Інститут укр.-ої мови; [Упоряд. Б. Грінченко]. – К.: Лексикон, 1996. – Т. 4: Р–Я. – 616 с.
11. Словник синонімів української мови: В 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. – К.: Наук. думка, 2001. – (Словники України). – Т. 1: А–Н. – 1026 с.; Т. 2: О–Я. – 954 с.
12. Словник української мови: У 11-ти т. / АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. кол. І. К. Білодід]. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 2: Г–Ж. – 1971. – 550 с.; Т. 3: З. – 1972. – 744 с.; Т. 9: С. – 1978. – 916 с.; Т. 11: Х–Б. – 1980. – 700 с.
13. Срезневский И. И. Материалы для Словаря древне-русского языка (по письменным памятникам): В 3-т. [Электронный ресурс] / И. И. Срезневский. – Репр. изд. 1893–1912. – СПб.: Типография императ. Академии наук. – Режим доступа: <http://etymolog.ruslang.ru/index.php?act=sreznevskij>. – Т. 1: А–Д. – 1893. – 806 с.
14. Ставицька Л. Український жаргон. Словник: містить близько 4 070 слів і понад 700 ст. словосп. / Л. Ставицька. – К.: Критика. – 2005. – 496 с.
15. Стебельський Б. Ідеї і творчість: Зб. ст. та есеїв / Б. Стебельський; [ред. О. Копач]. – Торонто: Гомін України, 1991. – Т. 32. – 352 с.
16. Частотний словник сучасної української художньої прози: У 2-т. / [за ред. В. С. Перебийніс]. – К.: Наукова думка, 1981. – Т. 1. – 863 с.

References

1. Agranovich S. Z. Myth of the word: the continuation of life (Essays on mifolingvistike) / S. Z. Agranovich, E. E. Stefanskiy; [monograph]. – Samara: SHA, 2003. – 168 p.
2. Arutyunova N. D. About shame and conscience // Logical analysis of language: Language ethics // Ed. Ed.: N. D. Arutyunova, T. E. Janko, N. K. Ryabtsev. – Moscow: Russian Language Culture, 2000. – P. 55–79.
3. Great Dictionary of Modern Ukrainian / [way. and head. Ed. VT Busel]. – K.: Irpen: WTF “Perun”, 2005. – 1728 p.
4. Dictionary of the Ukrainian language: The 7-ton. / USSR Academy of Sciences, Institute of Languages named after islands. OO Slavic languages; [AT. S. Melnychuk (Ch. Ed.) Et al.]. – K.: Naukova Dumka, 1982–2012 – (Dictionaries of Ukraine). – Т. 1. – 1982. – 632 p.; Т. 5: P T / Ed.: R.V. Boldyrev and others. – 2006. – 703 p.
5. Zalyznyak A. Scruples about semantics (shame, ashamed and uncomfortable against the background of Russian language picture of the world) / A. A. Zaliznyak // Logical analysis of language: Language Ethics: Sat. Art. / Ed. Ed. Arutyunova N. D.; Russian Academy of Sciences. Institute of Linguistics. – M.: Russian Language Culture, 2000. – P. 101–118.
6. Izard K. E. Psychology of emotions / K. E. Izard. – St. Petersburg: Peter, 2011. – 461 p.
7. Ylyn E. P. Emotions and feelings / E. P. Ylyn. – St. Petersburg: Peter, 2001. – 752 p.
8. New Collegiate Dictionary Ukrainian. M.: In 4 t. [kind. Second, straighten. / Compilers: V. Yaremenko, A. Slipushko]. – K.: Aconite, 2008. – (New Dictionary). – Т. 3: Both-Rob. – 2008. – 927 p.
9. New explanatory dictionary of synonyms Russian language; [Electronic resource]; under the total. rukov. YD Apresyan. – [2nd ed.]. – M.: School “Slavic Culture Languages”, 2003. – 1122–1128 s. – Access mode: <http://www.twirpx.com/file/122914/>
10. Ukrainian Language Dictionary: In 4 t. / NAS of Ukraine Institute ukr. second language; [Compilation. B. Grinchenko]. – K., Lexicon, 1996. – Т. 4: P-I. – 616 p.
11. Synonym dictionary Ukrainian: In 2 t. / A. A. Burachok, G. M. Gnatyuk, S. I. Holovaschuk and others. – K.: Science. view, 2001/– (Dictionaries of Ukraine). – Vol 1: A–NA. – 1026 p.; Т. 2 О–Я. – 954 p.
12. Dictionary of the Ukrainian language: The 11-t. / USSR Academy of Sciences, Institute of Linguistics. – Kyiv: Naukova Dumka, 1970–1980. – Т. 2: G-F. – 1971. – 550 p.; Т. 3: Z. – 1972. – 744 p.; Т. 9: C – 1978. – 916 p.; Т. 11: X – b. – 1980. – 700 p.

13. Sreznevsky I. Materials for the Dictionary of Ancient russkago language (in written monuments): In 3-t. [Electronic resource]/I.I. Sreznevskii. – Repro. ed. 1893–1912. – SPb.: Printing imperative. Academy of Sciences. – Access mode: <http://etymolog.ruslang.ru/index.php?act=sreznevskij>. – Т. I : A-D. – 1893. – 806 p.
14. Stavitskiy L. Ukrainian jargon. Dictionary: containing about 4070 words and more than 700 art. slovosp. / L. Stavisky. – K.: Criticism. – 2005. – 496 p.
15. Stebelsky B. Ideas and creativity : Coll. Art. and essays / B. Stebelsky; [Ed. A. Kopacz]. – Toronto : Echo Ukraine, 1991. – Vol 32. – 352 p.
16. Frequency dictionary of contemporary Ukrainian prose : In 2 t. / [Ed. VS Predrag]. – K. : Scientific Thought, 1981. – Vol 1: 1981. – 863 p.

Vdovichenko N. V.

VERBAL-COGNITIVE NETWORK OF “SHAME” IN THE UKRAINIAN LANGUAGE: FOUNDED ON A MATERIAL OF LEXICOGRAPHICAL SOURCES

The article discusses the concept of shame as actualized node verbal-cognitive network. Identify verbal-cognitive concept relations that characterize its internal structure and external constituents outline carried out by analyzing the lexicographical material. The analysis lexicographical sources, allowing to trace the development of conceptual importance in diachronic shame. Sending word-concept as a host verbal-cognitive network covering derivatives tokens “shame” and semantically related words. The article made within linguoconceptology, prospect research is to examine the ethical concepts Ukrainian linguomentality.

Key words: cognitive, Ukrainian language, lexicography, concept, verbal-cognitive network.

УДК: 81:39

О. В. Нахапетова

Одеський національний морський університет,
старший викладач кафедри українознавства,
історико-правових та мовних дисциплін

ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ УКРАЇНЦІВ (НА ПРИКЛАДІ НОМЕНА ДЯДЬКО)

У статті розкрито семантичні, психолінгвістичні та етнолінгвістичні особливості номена дядько в сучасній українській мові. На підставі результатів проведеного вільного асоціативного експерименту визначено спільні онтологічні асоціативні лінії номеносистеми на позначення родинних стосунків в сучасній українській мові, схарактеризовано етнолінгвістичні особливості мовної картини світу українців.

Ключові слова: *номен, номен-стимул, вільний асоціативний експеримент, реакція відповідь, асоціативне ядро, онтологічна ознака.*

Номени на позначення родинних стосунків посіли значне місце в лексичному складі сучасної української мови і є справжнім національно-культурним багатством наших співвітчизників. Цей шар сучасної української лексики відтворює національно-культурні символи й стереотипи. Раніше нами було визначено, що «номени – це слова чи словосполучення з номінативним значенням родинних стосунків і свояцтва, які характеризуються конотативними відносинами, багатозначністю та синонімією, мають комунікативно-прагматичні, етносоціокультурні ознаки та відображають ментальні риси народу» [3, с. 175].

Вивчення номеносистеми на позначення родинних стосунків дозволяє глибше проникнути в національно-мовну картину світу етносу, створює умови для успішного спілкування. Ця лексика як культурний феномен є в кожній мові, тому що кожний народ має в своєму культурно-історичному розвитку певні соціальні відносини – родинні стосунки.

Етнолінгвістичні особливості мовної картини світу розкриті в наукових розвідках вітчизняних дослідників Ф. С. Бацевича, І. О. Голубовської, В. В. Жайворонка, В. М. Манакіна та ін. Ця проблематика посіла належне місце в трудах зарубіжних вчених: Ю. Д. Апресяна, А. Вежбицької, В. І. Постовалової та ін. Наукове вивчення номенів на позначення спорідненості було розпочато ще у другій половині XIX століття. Уперше етнологічні дослідження цієї лексики було здійснено в наукових працях П. О. Лавровського й Л. Р. Моргана, але вони торкалися більше культурно-історичного аспекту цього питання. Історію слов'янських номенів спорідненості (зокрема українських) досліджував О. М. Трубачов; номени свояцтва і спорідненості в українській мові вивчали А. А. Бурячок, М. В. Гримич, В. С. Парасунько; родинні традиції різних наро-

дів – С. І. Білокінь, С. О. Черепанова та ін. Українські номени на позначення родинних стосунків як явища мовної культури посіли належне місце в одинадцятитомному «Словнику української мови» й «Словнику української мови» у чотирьох томах за редакцією Б. Д. Грінченка.

Наукове вивчення номенів на позначення родинних стосунків є актуальним в умовах глобалізаційних процесів, що існують у сучасному українському суспільстві й пояснюється прагненням осмислити родинні зв'язки та витоки родоводу. Такий лексичний шар сучасної української мови, як номени на позначення спорідненості і свояцтва, ще не достатньо кваліфіковано з лінгвістичних позицій попри нагальну необхідність ретельного аналізу етимологічних, етнолінгвістичних, психолінгвістичних і функціональних характеристик, що дозволяє найповніше відтворити етнолінгвістичні особливості мовної картини світу українців.

У межах цієї статті ми розглянемо лише номен *дядько*, який позначає кровну спорідненість по боковій лінії. Отже, **метою** нашої розвідки є розкриття етнолінгвістичних особливостей мовної картини світу українців на прикладі номена на позначення кровної спорідненості *дядько*. Мета зумовила розв'язання таких **завдань**: 1) розкрити семантичні особливості номена *дядько*; 2) на підставі результатів проведеного нами вільного асоціативного експерименту (ВАЕ) визначити спільні онтологічні асоціативні лінії номеносистеми на позначення родинних відносин; 3) на прикладі номена *дядько* охарактеризувати етнолінгвістичні особливості мовної картини українців.

Сім'я завжди була і є головною цінністю українського суспільства. Традиційна сім'я включає чоловіка, дружину і дітей. В українському ментальному мовопросторі родина включає і сім'ю, і близьке та далеке коло родичів, пов'язаних спільними економічними чи духовними інтересами, спільною діяльністю. С. О. Черепанова зазначає, що «родинне середовище – цілісна етносоціокультурна система, якій властиві духовна спорідненість, кривний зв'язок, міжпоколінна взаємодія, просторово-часова динаміка, специфічна субкультура» [6, с. 111].

Слід зазначити, що в українській мові номени батько, мати, син, дочка, дід, бабуся, онук, онука позначають кровну спорідненість по прямій лінії, а номени *брат, сестра; племінник, племінниця; дядько, тітка* – кровну спорідненість по бокових лініях.

В нашому дослідженні ми використовуємо вільний асоціативний експеримент як чинник прояву етнокультурних особливостей нації, який дає можливості повніше розкрити та охарактеризувати таке багатомірне етнокультурне явище, як система родинних стосунків і свояцтва.

ВАЕ, проведений нами, проходив з жовтня 2014 р. по червень 2015 року. «Він був реалізований у формі анонімного письмового опитування. До списку слів-стимулів були включені номени на позначення родинних стосунків і свояцтва. Наш стимульний список містив 28 номенів-стимулів, які існують у сучас-

ній українській мові. Це номен-стимули на позначення кровної спорідненості (по прямій і бокових лініях), неповної спорідненості, шлюбної спорідненості, чи свояцтва.

Для репрезентативності і чистоти ВАЕ опитування проводилося в різних регіонах України: на заході, на півночі, в центральній частині України. В нашому ВАЕ брали участь 190 респондентів 15–28 та 53–57 років: студентки та викладачі філологічних факультетів – мешканки Львівської, Сумської, Запорізької і Одеської областей. Таким чином, в даному ВАЕ відображені асоціації, які є типовими для номенів-стимулів на позначення родинних стосунків і свояцтва в багатьох регіонах України. Отже, анкети з Сумської, Запорізької і Одеської областей містили елементи двомовності (української і російської мови). Для анкет з Одеської області характерне мовне явище суржику» [4, с. 452 – 453].

Отже, розглянемо семантичні особливості номена *дядько*. В сучасній українській мові пряме значення номена *дядько* може передаватися загальною назвою *дядько* чи описово словосполученням *рідний брат батька*, якщо це спорідненість по батькові, і *рідний брат матері*, якщо це спорідненість по матері. Номен *дядько* у розмові може доповнюватися уточнювальними означеннями «по батькові» або «по матері».

Номен *дядько* в прямому значенні вживається як «брат батька або матері; чоловік тітки». Цей номен вживається в сучасній українській мові в переносному значенні при розмові в значенні «дорослий чоловік узагалі», як форма звертання до старшого за віком чоловіка у розмові [2, с. 333]. Номен *дядько* є стилістично нейтральним і морфологічно нечленованою частиною мови.

В усіх слов'янських мовах, крім східних, у південно-західних говорах української мови поняттям *дядько по батькові* чи *дядько по матері* відповідали окремі назви, що свідчить про давність походження цих слів. Для стародавньої системи спорідненості була характерна диференціація понять *брат батька* – *брат матері*, що знайшло відображення в українській мові. Так, А. А. Бурячок відзначає, що слово *дядько* «з його подвійним, але генетично зв'язаним значенням є семантичним пережитком давньої класифікуючої системи спорідненості» [1, с. 83].

Отже, у мові південно-західної частини України поняття *дядько по батькові* передавалося назвою *стрий*, а поняття *дядько по матері* – деривативним від *вуй* – *вуйко*. Лексеми *стрий* і *вуй* стилістично нейтральні. На сьогодні вони вживаються тільки в західній частині України.

У процесі розвитку української мови на зміну диференційних назв *стрий*, *вуй* та їх дериватів прийшла лексема *дядько*, яка має загальне значення чи до дядька по батькові, чи по матері. О. М. Трубачов відзначає, що «сучасні східнослов'янські мови забули обидві древні спеціальні назви для батьківського і материнського дядьків і вживають в обох значеннях загальну назву: *дядько*» [5, с. 85]. Так з розвитком мови номен *дядько* практично витиснув з ужитку лексеми *стрий*, *вуй* та їх деривати.

За результатами ВАЕ ядерними онтологічними реакціями номена-стимулу *дядько* є ознаки: *родич* (24), *брат* (16), *допомога* (15), *веселий* (13), *мужній* (12), *добрий* (12), *рідний* (7).

Отже, онтологічною реакцією, яка набрала найбільшу кількість відповідей у нашому ВАЕ на номен-стимул *дядько*, є ознака *родич* (24). Її репрезентують реакції-відповіді *родич* (6), *вуйко* (2), *батько* (2), *родина* (1), *рідня* (1), *родственник* (рос.) (1); *Москва* (1); *близький* (1), *далекий* (1), *хресний* (2), *далеко* (1), *чоловік*, *родич* (1), *сьома вода на киселі* (1), *відноситься до категорії родичів, яких рідко бачиш* (1).

В українській родині дядько може бути батьком, сином, дідусем, онуком, братом, племінником для інших членів української родини. Етнолінгвістичне значення номена-стимулу *дядько* можна зобразити як асоціативні лінії між номеном-стимулом *дядько* і номенами-стимулами на позначення інших членів родини. Отже, ми можемо виділити онтологічну маскулінну асоціативну лінію *дядько* – *батько*, репрезентовану спільними ознаками *рідний; добрий*. Онтологічна маскулінна асоціативна лінія *дядько* – *син* репрезентована спільними ядерними реакціями *рідний; брат; мужній; допомога/помічник; веселий/радість*. Онтологічну маскулінну асоціативну лінію *дядько* – *дідусь* представляють спільні ядерні реакції *допомога; веселий; добрий; рідний/рідненький*. Онтологічна маскулінна асоціативна лінія *дядько* – *онука* репрезентована спільними ядерними реакціями *рідний; веселий*. Онтологічну маскулінну асоціативну лінію *дядько* – *племінник* представляють спільні ядерні реакції *родич/рідня; рідний*. Ми вважаємо продуктивними всі дані онтологічні маскулінні асоціативні лінії.

В нашому ВАЕ відсутні спільні онтологічні ознаки між маскулінними номенами-стимулами *дядько* і *брат*. Але слід зазначити, що онтологічною реакцією ядра асоціативного поля *дядько* є ознака *брат*. У нашому ВАЕ ця онтологічна ознака *брат* за кількістю відповідей посідає друге місце серед домінуючих ознак номена-стимулу *дядько*.

Асоціативне порівняння номена-стимулу *дядько* з номеном-стимулом *брат* означає, що в українській родині дядько в родинній близькості асоціюється з братом – старшим чи молодшим, рідним чи двоюрідним. Емпіричні реакції-відповіді на номен-стимул *дядько* – *допомога* (4), *підтримка* (3), *помічник* (2), *опора* (1), *опіка* (1), *дружнє плече* (1); *прийде завжди на поміч* (1) та ін. – підтверджують, що дядько, як брат, завжди підтримує, прийде на поміч у складній ситуації, яка може статися в родині.

Дядько для українців, як ми вказували вище, – це представник кровної спорідненості, але не по прямій лінії (як батько, мати, син, дочка), а по боковій лінії, причому по другій боковій лінії. Дядько за етнокультурними звичаями в українській родині для сина, дочки є другим батьком, тому що він є братом їхнього рідного батька або матері. Для матері він є братом її чоловіка, батька її дітей, якщо це дядько по батькові. Для батька він є братом його дружини, мате-

рі його дітей, якщо це дядько по матері. Тому любов, повага, авторитет у сім'ї відображається і в периферійних реакціях-відповідях *улюблений* (3), *авторитетний* (2), *справедливий* (1), *найкращий* (1), *любов* (1), *тепло* (1).

Дуже часто в житті він замінює рідного батька, несе таку ж відповідальність, як і рідний батько. В українській етнокультурі дядько (як по матері, так і по батькові) найчастіше стає хрещеним батьком для своїх дітей – племінників, а відповідно ці діти – його хрещениками. Це підтверджує периферійна реакція-відповідь *хресний* (2), тому асоціації дядько з батьком, братом (чи по батькові, чи по матері) складають ядро асоціативного поля номена-стимулу *дядько*.

До ядра асоціативного поля номена-стимулу *дядько* респонденти віднесли маскуліну ознаку *мужній*, підтверджену реакціями-відповідями *мужній* (5), *сміливий* (4), *військо* (1), *АТО* (1), *мужність* (1). Це вказує на сучасний величезний підйом патріотичного настрою наших співвітчизників. Ці лексеми зараз «на устах» наших співвітчизників.

Отже, ядро асоціативного поля номена-стимулу *дядько* відображає етнолінгвістичні особливості асоціативного портрета дядька в українській родині – доброго, мужнього й веселого родича, брата, який допомагає членам своєї родини.

Проведений аналіз номена *дядько* дав змогу виявити етнолінгвістичні особливості мовної картини світу українців, яка є скарбницею набутих культурних цінностей і досвіду народу. Ми вважаємо, що етнолінгвістична мовна картина світу українців є динамічною системою і відкрита до соціально-культурних змін, які характеризують сучасне життя наших співвітчизників. Перспективу дослідження вбачаємо в дослідженні номенів на позначення родинних стосунків у художній літературі, в аспекті міжкультурної комунікації тощо.

Література

1. Бурячок А. А. Назви спорідненості і свояцтва в українській мові / А. А. Бурячок. – К. : АНУРСР, 1961. – 150 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / За ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпін: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
3. Нахапетова О. В. Співвідношення понять «термін», «номен», «номенклатура» у назвах спорідненості і свояцтва. / О. В. Нахапетова // Вісник Донецького національного університету. – Донецьк: 2014. – Вип. 1-2, Сер. Б: Гуманітарні науки. – С. 171 – 177.
4. Нахапетова О. В. Асоціативний експеримент як чинник прояву ментальних особливостей етносу / О. В. Нахапетова // Наукові записки. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Вип. 138. – Кіровоград, Видавець Лисенко В. Ф., 2016. – С. 451 – 455.
5. Трубочев О. Н. История славянских терминов родства и некоторых древних терминов / О. Н. Трубочев. – М. : ЛН СССР, 1959. – 212с.
6. Черепанова С. О. Філософія родознавства: [навч. посіб.] / С. О. Черепанова – К. : Знання, 2008. – 460 с.

References

1. Buryachok A. A. Name of relationship and property in the Ukrainian language / A. A. Buryachok. – K. : ANUSR, 1961. – 150 p.
2. Big explanatory dictionary of modern Ukrainian language (ADJ., augmented, CD). / Red. V. T. Busel. K.; Irpin: WTF «Perun», 2009. – 1736 p.

3. Nahapetova O. V. Correlation of the notions «term», «nomenon», the «nomenclature» in the names of kinship / Nahapetova O. V. // Bulletin of Donetsk national University. – Donetsk: 2014. – Vol.1-2, S. B: Humanities. – P. 171 – 177.
4. Nahapetova O. V. Association experiment as a factor of manifestation of the mental characteristics of the ethnic group. / Nahapetova O. V. // Scientific notes. Series: Philological Sciences (linguistics). – Vol. 138. – Kirovograd, Publisher Lysenko V. F., 2016. – P. 451 – 455.
5. Trubachev O. N. History of Slavic terms of relationship and some of the ancient terms / O. N. Trubachev. – М.: LN the USSR, 1959. – 212 p.
6. Cherepanova S. A. Philosophy of rodanast / S. A. Cherepanova – К.: Knowledge, 2008. – 460 p.

Nahapetova O. V.

ETHNIC PECULIARITIES OF THE LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD OF UKRAINIANS (BASED ON THE EXAMPLE OF THE NOMEN UNCLE)

The article reveals semantic, psycholinguistic and ethnolinguistic features of nomen uncle in the modern Ukrainian language. On the basis of the results of the free associative experiment determined the General ontological associative line of nominosystem to denote family relations in the modern Ukrainian language, characterized by ethnic features of the language picture of the world of Ukrainians. Associative lines we reproduce on the basis of the ontological, the dominant reactions and answers that constitute the core of the associative nomenon-incentives. Thus, on the basis of this associative analysis, we define a common ontological features, which are built into the ontological associative lines of the Ukrainian nominosystem to denote blood relationship and marriage relationship.

Key words: *the nomenon, the nomenon as a stimulus free associative experiment, reaction-response, associative nucleus, ontological value.*

УДК 811. 5. 34

А. М. Поповський

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри мовної підготовки

УКРАЇНСЬКІ ПРІЗВИЩА З КОМПОНЕНТОМ –ЇД–(–ЇЖ–)*

Стаття продовжує цикл публікацій антропонімів української мови, утворених на основі конкретного слова чи його компонента. У ній розглядаються способи творення українських прізвищ із компонентом –їд–(–їж–), визначається семантика антропонімних одиниць та їх роль у духовному житті суспільства.

Ключові слова: прізвище, прізвисько псевдонім, синонімічні ряди, моделі словотворення.

Споконвіку людство турбує проблема достатку харчових продуктів, які є життєдайним енергетичним запасом всякого живого організму. Таким для людини на зорі її існування постала їжа, а все їстівне мусило закарбуватися в слові всіх етносів земної планети. Тут маємо розмаїття лексичних одиниць, серед яких своєрідне місце посідають страви, пов'язані з процесом споживання, уподобання їжі, які згодом закріпились за носіями як прізвиська, а потім – прізвища. У сучасних лексикографічних працях (ЕСУМ II 325; РУС III 278; СУМ IV 258-61; ССУМ I 649-651; УЛВН: 149; Яценко I: 237 та ін.) висвітлено етимологію слова “*їсти*”, його словотвірний потенціал, семантичне багатство, синоніміку, фразеологічні утворення тощо, але цілісна характеристика українських антропонімів, пов'язаних із споживанням їжі, на жаль, залишилася поза увагою дослідників. Адже й вони організують певну систему й фіксують особливості українського менталітету, творять феномен національного духу за специфічними ознаками.

Безсумнівно, прізвиськові назви виникли в середовищі живого народного мовлення та основі загальноновживаних слів типу *борцюїд, головоїд, дармоїд, жабоїд, кашоїд, молокоїд, м'ясоїд, куркоїд, ракоїд, рибоїд, салоїд, сироїд, юшкоїд* та похідних від них. Вони побутують:

а) у живому мовленні, напр.: *Спасибі за обід, що наївся дармоїд* (Номис: 530). *Тих куркоїдів, як жидів не жили* (Номис: 79);

б) у художній літературі, публіцистиці:

*Це той перший, що розпинав
Нашу Україну,
А вторая доконала
Вдову сиротину.
Кати! Кати! Людоїди!
Наїлись обоє!*

(Шевченко: 125)

* Статтю надруковано в авторській редакції.

*Іноді
Французів називають жабоїдами,
Італійців – макаронниками,
Білорусів – бульбашиками.
А чукча радіє:
Про нього
Нічого такого не кажуть.*

(Дмитренко: 15)

Його чули колись у цьому степу невиразні, як сама давнина, кімерійці, кобилодоїльці, молокоїди убогі, скіти жорстокі, савромати, аляни, гуни, древні войовничі слов'яни (Чапленко: 5). А може, вони й про мене отак... дармоїдка?... зринула в голову підленька думка (Грицюк: 25). Слова, слова, слова. Я не збагнув спершу буквоїдної лінгвістики. Букви, букви і правила. Але я зрозумів, що слова мають свою душу і натхнення. Є у великих словах якась дійсна сила (Шаян: 19). Хоча я (Світлана Пиркало. – А.П.) думаю, що цей постмодерн раніше чи пізніше закінчиться чимось не дуже гарним для самого постмодерну. Власне як було з класицизмом, відродженням, ets., за всіх умов все коли-небудь закінчується самопоїданням, на це вказували і Хемінгвей, і Бродський

(ДЧ, 2008, № 4 : 7). Дороші бунтували вперше. Півтора тижні тому чотири доби не виходили з сільради, вимагаючи відбудувати знесені будівлі, віддати худобу і реманент, одне слово, повернути все майно, одібране у них у 1934 році. Вказували на портрети товаришів Сталіна, Ворошилова, Калініна, Петровського і кричали: “Люди! Отямтеся! Досить нам годувати паразитів! Це ж банда! Сіли грабіжники нам на шию і думають лише про себе! Шкуродери! Дармоїди! Перестаньмо оплачувати податки і вони загинуть! Будемо працювати лише на себе!”... (Шкварчук: 5). Абсурд, але й у нас знаходяться охочі до «об'ятій» із московським ведмедем. Багатьох українців (це видно з результатів соціопитувань) приваблює в Митному союзі можливість безвізового перетину кордону з Росією. Захотів – поїхав на заробітки, захотів – подався в Росію щось дешевше купувати... Такі собі хохли-салоїди, які далі свого носа не бачать. (Сидоржевський. 9). Тут попри традиційні словотвори з компонентом *-ід-* знаходимо й неологізми у Миколи Зерова “сонетоїди” (Зеров: 53) та “зайвоїди” у поезії Олександра Зайвого та Олега Черногуза:

*Я– Зайвий, – та від того не зазнався
Про що й повідомляю зайвознавцям,
Хоч Олександр Зайвий не з еліти, –
З'явилися зайволюби й зайвоїди.
Не маю зла на журналіста Зуба
Такі, як Зуб, їдять мене, бо люблять.*

(Зайвий: 3)

*В країні Див і дивний люд,
В пошані в них гніздо іуд.
Багато в них вегетаріанців,
Їдять капусту вдень і вранці
Під себе стелять, сплять на ній,
Все перетворюють у гній.
Капустоїда поважають –
За пахана чи батька мають.*

(Чорногуз: 14)

Ще дошкульнішої характеристики набувають новотвори-шпигачки Миколи Лукаша в гумористичній мініатюрі «Увага: акценти!»:

*Він високо в ціні стоїть,
Але по правді менше стОїть:
Проходить як фашистоїд,
А сам по суті – фашистОїд.*

(Лукаш, 36)

Останнім часом у пресі набувають оберті стійкі словосполучення, в яких -їд-віддзеркальне економічний рівень нашої країни: *Власне, такий економічний клімат і склався на початку року, то ж Юлія Тимошенко, судячи зі всього, мала твердий намір увійти у серця українських виборців як керівник доброго та щедрого «уряду проїдання». Однак ці надії перекреслила світова економічна криза, яка в своїй українській версії виявилася особливо жорстокою і брутальною* (ШП: 18.02.2009, с.1) або акумулює зміст заголовків публіцистичних та художніх творів, як-от: Володимир Луценко «**Рафаель і юшкоїди або Як не стати тяглом історії**» (Батьківщина, 11).

А в оповіданні Спиридона Черкасенка «Ахметка» цей компонент набуває іншого значення і використовується як просторіччя: *Яка там душа в мухоїданина!**; до якого письменник подає такий коментар: * Так вимовляють робітники слово *магометанин* (Черкасенко: II, 88) ;

в) у науковій літературі: **Україноїдство**. *Українофобство, україноненавистство. Та, не зазначивши виразно свого становища, наші парламентарні заступники, з одного боку, лишили себе під знаком питання, з другого – допустили від поручнику галицьких москвофілів попарувати в ролі репрезентанта «австрійської Русі» і дали привід ріжним хоругвоносцям казенного російського слов'янофільства (нерозлучно, звичайно, з таким же казенним **україноїдством**) розпустити слину на тему «ізолюваності українців серед слов'янства» (2, 67) / див. **україноїд** (Клімчук, 96). Фіксуємо синоніми до лексеми *п е с и г о л о в е ц ь* – *бесиголовець, велетень-людоїд, сиріод*... В основу номінації *велетень-людоїд, сиріод* покладено вірування українців, що песиголовці їли живих людей (Тяпкіна, 121). «Головним артилеристом» став перший секретар Дніпропетровського обкому партії, член Політбюро ЦК Компартії України О.Ватченко. Він виявився сумлінним виконавцем волі політичного керівництва, яке його вмilo використало за рахунок не лише сурової партійної дисципліни, а й тому, що основний негативний образ роману, Володька Лобода, до-*

силь влучно «списаний» з деяких штрихів біографії дніпропетровського «люшкоїда» (Пащенко, 90). Назви, що відображають захоплення кимось, чимось: **Бабойд** (любить жінок) [Наливайко, 53]. Негативне ставлення до позначуваної особи реалізовано також у залученні прізвиська до контамінаційних процесів: зазвичай прізвиське використовують власне не з метою співвіднесення з певними реаліями дійсності, а передусім для висміювання, іронії чи мовної гри (це засвідчують, наприклад, сучасні словотвірні інновації кучмек, **пуніноїд**, янушеску тощо) [Редько Є., 121].

Зустрічаються в синонімічних рядах й оцінні композити, що різняться лише однією з частин складного слова: *книгогриз* – **буквоїд**; *людоджер* – **людойд**; *живодер*, *живолуп* – **живойд**, **жироїд** (Нагель, 14; СОНОУМ, 52, 63, 39); *людойд* – **головоїд** (Грінч., I, 303); *куркуль*, *глитай* – **мироїд** (ССУМ, I, 738; СОНОУМ, 67), а також у професійних жаргонізмах, як-от: **▲ внутрішній шахтний дармоїд**, жарт.-ірон. Внутрішній шахтний транспорт; група осіб, відповідальна за доставку матеріалу та лісу в шахту (Стешенко, 194) чи в фразеологізованих утвореннях суспільно-політичного тексту службових документів: **** Крихойди з кремлівських буфетів**. Про тих, хто за найменшу плату прислужує вождам Кремля (*Слухайте ви – ...крихойди з кремлівських буфетів! Хіба вам говорити до українського народу?*) [Сушко, 87];

г) у публіцистичних творах: ... і коли правда, що се москвофільське *pronunciamento* продиктоване і навіть оплачене з Росії російськими охоронителями і **україноїдами**, то треба признати, що мадам Пошльопкіна і сим разом саму себе висікла (Грушевський, II, 59);

д) досить продуктивно цей компонент виступає як у традиційних, так і нових номінаціях у сучасній періодиці, наприклад: *Чимало років він очолював профспілкову організацію театру ім. Івана Франка. Знаю: у цій нетворчій діяльності його і поважали, і любили не як сумлінного функціонера-буквоїда, а як розсудливу, задушевну людину, що опинилася на посаді чиновника. Знали: Розтальний розсудить не за буквою і духом припису, а за судом серця* (Шарварок О.: 7). *Після футбольного матчу збірної Росії та України мій знайомий довго обурювався колофутбольним московським твалтом. Найдошкульніше допекло йому те, що українців називали “салоїдами”* (Шарварок: 8), або: *Європа, як беззуба баба, що сидить на припічку і вигріває свої старі кістки і не хоче втрутитися в бандитизм, яким займається мало не щоденно Москва, воюючи зі своїми сусідами, обзиваючи їх то чучмеками, то салоїдами, то лісовими недоносками, то фашистами-прибалтами* (Укр. слово: 6); *Перемогу Володимира Литвина не можна назвати тріумфом. 226 голосів “за” жорстокої політичної конкуренції можуть виявитися фатальними, оскільки в майбутньому досягти такого результату буде ще важче. Приклад комуноїда й експікера Олександра Ткаченка – яскрава ілюстрація* (Червак: 1). *Даватиме виття криваво, сиройдно і різатиме страх, мов небуття вогонь* (Чхан: 29). *Дружили і ми. А щотж ви* (В.Ф.Янукович. – А.П.) *створили сьогодні? Сьогодні ви цього росіянина моїй і його країні зробили моїм окупантом. Ви розділили наших дітей. Він і його діти не хотіли цього окупаційного і під’ярмленого розподілу. Цьо-*

го захотіли ваші кремлівські заїжджі інаші доморощені батурицькі носи і пушкарі – колесніченки-литвини і їм подібні шлунколоуби і **м'ясоїдокоритники** (Чорногуз: 10). Українців по праву вважають нацією хліборобів, але ми є й нацією чи не найбільших **хлібоїдів** (ЗД: 10-16.043.2012, с. 3). Людям, які звикли постійно ласувати рибними стравами, слід переглянути свій раціон, оскільки минтай, оселедець, сом, щука викликають сумніви щодо нешкідливості. Тому вживати їх занадто часто не слід. Та зятим **рибоїдам** не слід впадати у відчай, адже існують види риб, які можна вживати в їжу, зовсім не переймаючись їхньою екологічною чистотою. Такі риби, як форель, сьомга, осетрові, в забрудненій воді просто не живуть (ЗД.: 20-26.01.2009, с. 3).

Сироїди допускають уживання хліба, тільки приготовленого переважно з необробленого зерна і без дріжджів. На думку **сироїдів**, після термічної обробки умирає життєдайність їжі, знижується вміст вітамінів, мікроелементів, змінюється смак, що вимагає додавання солі, спецій та ін.

Проте **сироїдіння**, як універсальний засіб від усіх хвороб, себе не виправдовує (ВЗ: 8-14.08.2002:6).

Якщо ж ви боїтеся поповніти, з'їдайте на сніданок двоє яєць у будь-якому вигляді. Це стверджують і вчені Луїзіанського університету, провівши експеримент із жінками, котрі страждають від ожиріння. Жінки перебували на низькокалорійній дієті, а на сніданок їм пропонували з'їдати двоє яєць або бекон. Вага двох страв, як і їхня калорійність, – однакова. За вісім тижнів у «**яйцеїдів**» маса тіла зменшувалася на 65 % більше, ніж у їхніх харчових опонентів (ВЗ, 1-7.01.2008:8).

Такі мовні одиниці знаходимо в науковій, навчальній та довідковій літературі, як-от: **н'огт'ойід** "панарицій" (Баденкова: 14), **корпоїд** (УРЕ, 11: 207), **каротиноїди**, **ревматоїдний** артрит (ЗД, 16-22.10.2007, с.6), **жемойдь** "жерун, обжера" (ЕСУМ: 192), **бузиноїд** < бузин(а) "подібний до О.Бузини". Утім, поки є "**бузиноїди**", пан Гужва та їже з ним будуть на коні й при грошах (ЛЮ, 21/ 07, с. 3) [ЛСІ (2007); с. 22]. Селяни вважали: якщо на святого пророка розпочати навчальний процес, то дитина краще засвоюватиме науку, а відтак набереться уму-розуму. З цього приводу казали: "Пророк Наум наведе на ум".

Напередодні Наума батьки одвідували дячка (пізніше – вчителя) і зголошувалися про плату. Вона регулювалась умовою, визначеною звичаєвим правом: за науку сина чи дочки потрібно було забезпечити вчителя дровами на зиму, обдарувати салом чи ковбасами на різдвяні свята, допомагати в нагальних роботах під час жнив. Вечері до "**кашиїда**" мав прийти хрещений батько з букварем. Посеред хати ставили діжу, застеляли її кожушком, і гість, взявши ножниці, підстригав хрещеника – "щоб добре в голову йшла наука" (Скуратівський: 208).

Цікаві народні словотвори з цими компонентами наявні в живому мовленні говіркових масивів України. Так, наприклад, в буковинських говірках зафіксовано:

ЗАЇДАНКА, -и, ж. Рязанка. Кельм., Сок. *А заїданка знаєте яка? То рязанка* (Братанівка Сок.) [СБГ: 131], а в галицьких: **ЇДУНИ** (с.Верхобуж Злч) [Наливайко, 596].

Іноді вони формують заголовки статей: “Перша пісня *самоїдів*” (Сом: 1), “*Сироїдіння* – аргументи за і проти” (ВЗ: 6), “*Заїди* в куточках рота” (ЗД, 29.06-5.07.2010, № 25, с. 4), “Наші діти *недоїдають* м’яса, риби, молока...”, “*Яка їжа* – такий і інтелект” (ЗД, 22-28.06.2010, № 24, с. 3), “Шлях між *людоїдами*” (Домчин: 8); заголовки художніх творів: “*Дармоїд*” (Чхан ПІС: 183), “*Славоїди*”, “Тріумф *гичкоїдів*” (Рабенчук: 74, 70); назви збірників, видавництва напр.: “*Буквоїд*” (ЛБ : 2), “*Дармоїди*” (Логоза: 8); і т.п., або використовуються як псевдоніми, наприклад: *Їж* (Павликів., 167) – псевд. воїна ОУН-УПА Михайла Іванка; *Мухоїд* (Дей: 259) – псевд. О.А. Мочаловського; *Неїжмак* (Дей: 268,483) – псевд. М.Ф. Комарова, чи топоніми: ми спокійно проїхали польовими дорогами через село *Несихоїжа*, через ріку Турія (Ромашук: 23).

Семантика розглядуваних загальнономовних лексем досить прозора: *буквоїд* – “формаліст, педант, який надає великого значення дрібницям і за дрібницями не бачать суті” (СОНОУМ : 18), *м’ясоїд* – “той, хто любить м’ясо або харчується ним (на відміну від вегетаріанця)” (СУМ, IV: 839); *сироїд* – “людина, що вживає сире м’ясо як їжу; той, хто любить сир” (СУМ, IV: 201; “*людоїд*” – “1. Дикун, що їсть людське м’ясо; // перен. Про надзвичайно жорстоку людину, схильну до насильства, вбивства; 2. Персонаж казок, що поїдає людей (частіше дітей) [СУМ, IV, 569], *сироїжко* – “той, хто любить їстівні гриби сироїжки” (СУМ, IV: 201); *салоїд* – “той, хто любить сало”, *малоїд* – “той, хто з’їдає мало їжі”, *довгоїд* – “той, хто любить, не поспішаючи, трапезувати”, *ненаїда* – “той, хто постійно хоче їсти чи не наїдається досита”; *об’їда* – “той, хто об’їдається, переїдає”; *дармоїд* – “той, хто живе на чужий кошт, чужою працею” (ССУМ, I: 398); *кашоїд* – “дітлах, який мусив “чимало каші з’їсти, щоб опанувати наукою” (Скуратівський: 209), *кашник* – “питаючийся кашею, подросток” (Яворницький: 348), *короїд* – “жучок-шкідник бурого або чорного кольору, що живе під корою, рідше – в деревині та корі дерев” (СУМ, IV, 296), *шкапоїд* – “той, хто харчується старою кониною” і т.п. Тих же, хто не любив уживати якихось страв називали *неїжмак*, *неїжпаска*, *неїжхліб*, *неїжкаша* тощо.

Отже, в живомовній стихії українського народу побутовали слова, які давали достатню характеристику індивідам щодо споживання певних страв (*борціоїд*, *короїд*, *ракоїд*, *рибоїд*, *салоїд*, *солодкоїд*, *шкапоїд*), ознаки ситості (*об’їда*), своєрідних харчових уподобань (*крейдоїд*, *клейоїд*, *медоїд*, *молокоїд*, *холодноїд*) чи їх несприйняття (*неїжмак*, *неїжхліб*), або темпів поїдання (*скороїд*) тощо. Вони закріплюються за носіями як прізвиська, а потім успадковуються за родинами як прізвища. Про це свідчать різноманітні фіксації українських пам’яток XV-XXI ст.

Переважна більшість з них твориться за такою моделлю – іменник + -їд-(-їж-) з еднальним О, Е: *Бабоїд* (ХЄХУ, 38.), *Калоїд* (Ресстр: 278), *Короїд*

(АА:14; Глуховцева, 1, с. 352; Горп. ПСУ: 310; СПМД: 206; Редько, СУП: 177; УРЕС: 206;), *Куроїд* (ДОБ, 22.06.2013), *Кашиїда* (Довідник: 52) *Кашиїди́ха* (Наливайко, 350); *Квашиїд* (АА:15), *Кресїда* < крейду їсти (Реєстр: 256), *Макоїд* (Горп. НПАСД, 185; Горп. ПСУ: 34, 327; Редько: 149; Редько, СУП: 177; СПМД: 255), Малоїд (Фаріон: 235), *Маслоїд* (АА: 20; Бористен, 2007, № 10, с. 19; Редько: 153), *Молокоїдов* (Глуховцева, 2, с.70), *Мукоїд* (Галич: 10; Горп. ПСУ: 327), *Мукоїда* (ВОІВС: 150; ОН МВС України: 226), *Мухоїд* (Довідник: 90; АА: 26), *М'ясоїд* (Кравч., ПЛ, 151; КЗ, 112; Реєстр: 107, 306; Редько: 162; Січеславський край 11: 2; АА: 30; ПВ: 144; Сіренко: 254; УРЕС, 11: 567), *М'ясоїдов* (Горп., Корн., 204), *Ракоїд* (МУ: 36; УР, 2000: 17.04), *Салоїд* (АА: 34; Редько: 195; СПМД: 368; Шартавська: 85), *Сироїд* (Редько: 199; ДПТНУ: 2002; ОН МВС України: 92; Горп. ПСУ: 314, 327; Горп., Корн.: 221; Гумецька: 6; АА: 36; УР, 2000: 23.11), *Сероїд* (Січеславський край I: 80), *Серої́жко* (Глуховцева, 2, с.202), *Солоїденко* (БУТ: 60); *Шкапоїд* (Падалка, 130), або іменник + *-їд-* + суфікс *-енк-о-*: *Куроїденко* (Реєстр: 145), *Макоїденко* (Реєстр: 401), *М'ясоїденко* (Реєстр: 349, 401). Рідше вживаються моделі: а) прислівник + *їд-*: *Довгоїда* < довго їсти (Реєстр: 262), *Малоїд* (Наливайко, 52, 396; Фаріон: 235; Шумей: 348), *Силоїд* (АА: 35; Редько, СУП: 177), *Скороїд* (Новикова: 766; СПМД, 387); б) прикметник + *-їд-*; *їж* + суфікс *-к-а/о-*: *їд* + суфікси *-ов-*, *ськ-*: *Мосеїда* < Мосійова їда (Реєстр: 218), *Холоїдовський* (Глуховцева, 2, с. 293), *Сирої́жка* (ШП: 24.03.2010, с.7), *Сирої́жко* (Горп. ПСУ: 259; Павликів., 102; УР, 2008:20.04 та ін.

Менш поширені є моделі прислівник, займенник + еднальний *о* + *-їд-*: *Дармоїд* (Панцьо: 51; Митрополит Іларіон: 277; Редько, СУП: 177), *Дармої́дка* (Грицюк: 23), *Самоїд* (Реєстр: 360; Кравченко: 151) та антропонімічні словотвори: а) заперечна частка: *не* + *ї* + *л* – *о*; *не* + *їж* + суфікс *-к-о* або іменник + флексія – *а* або суфікс – *енк-о-*: *Неїло* (Іваннікова, 263); *Неї́жко* / *Неє́жко* (СПМД: 290-291), *Неї́жмак* / *Ней́жмак*, *Неї́жкаша* (АА: 17; Глуховцева, II, 87; Мета; 4; СП, 9-15.04.2009, с. 4; СПМД: 291; Україна молода: 4; УР, 19.03.2008), *Неї́жнапа* (АА: 10), *Неї́жнаска*, *Неї́жсало*, *Неї́жхліб*, *Неї́жхлі́ба* (Горп. ПСУ: 63, 56; Позн.: 294; Редько, ДУП: 164; Реєстр: 33; Яворн.: Т, 190-191), *Неї́жхлі́бенко* (Іваннікова: 234*; Реєстр: 445); б) *не* + *на* + *-їд-* – *а* + суфікси *-енк-о-*; *-ов-* *ськ-ий*: *Ненаїда* (Реєстр: 383), *Ненаї́денко* (Реєстр: 393), *Ненаї́довський* (Реєстр: 393); в) префікс *об* + суфікси *-їд-*, *-чик-*: *Об'ї́дчик* Горпинич ОА: 134); *пере* + *їд* + суфікс *-енк-о-*: *Переї́денко* (Ковтюх: 247; Літ. Україна: 4; Редько: 178).

Серед цих антропонімів знаходимо такі, носії яких зробили значний вклад у розвиток української культури й науки: *Корої́д Олексій Степанович*, економіст, чл.-кор. АН УРСР (УРЕС: 206); поети: *Кашиї́да Анатолій Федорович*; *Мухої́д Микола Данилович*; (*ПУ*:117, 203); борці за незалежність України – Рондзіста Марія Дмитрівна (у дівоцтві – *Сирої́жка*) [ШП: 24.03.2010, с. 7].

Література

1. *Баденкова В. М.* Народна медична лексика Бузько-Інгульського ареалу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.філол. н. : спец. 10.02.01 – українська мова / В. М. Баденкова. – Запоріжжя, 1999.
2. *Батьківщина* – Батьківщина. Громадсько-політичний часопис -Дніпропетровської організації ВО «Батьківщина». – Дніпропетровськ, 2010, 21 січня.
3. *Бористен* – Бористен. Літературно-мистецький, публіцистичний та науково-популярний щомісячник. – Дніпропетровськ.
4. *БУТ* – Берегиня української термінології. До 75-річчя з дня народження професора Людмили Олександрівни Симоненко. – К. : КНЕУ, 2011.
5. *ВЗ* – Ваше здоров'я, 2002, 8–14 серпня.
6. *ВОІВС* – Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – Одеса, 2001, № 3.
7. *Галич В.* Антропономія рукописної спадщини Олеса Гончара. – Рівне, 1995.
8. *Глуховцева* – Глуховцева К. Д. Словник прізвищ жителів Луганщини: у 2 т. / К. Д. Глуховцева, І. Я. Глуховцева, В. В. Леснова ; за ред. проф. К. Д. Глуховцевої. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011.
9. *Горп. ПСУ* – Горпинич В. О. Прізвища степової України. Словник. Наукове видання / В. О. Горпинич. – Дніпропетровськ : ДДУ, 2000.
10. *Горпинич* – Горпинич В. О. Ономастика і апелятиви / В. О. Горпинич. – Дніпропетровськ : ДДУ, 2000.
11. *Горп. НПАСД* – Горпинич В. О. Нариси з пропріальної та апелятивної словотвірної дериватології : [монографія]. – Серія «Ономастика та апелятиви». – Вип 37. – Дніпропетровськ : Нова ідеологія, 2012.
12. *Грицюк С.* Таємні рани провін. Повісті. – К. : «Котигорошко» ЛТД, 1994.
13. *Грінч.* – Словарь української мови / Упор. Б. Грінченко: В 4-х томах. – К., 1909.
14. *Грушевський* – Грушевський М. Твори : у 50 т. – Львів : Світ, 2002.
15. *Гумецька* – Лукія Гумецька. Незабутні імена української науки. Програма всеукраїнської наук. конф. 8-9 лютого 2001 р. – Львів 2001.
16. *Дей О. І.* Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI-XX ст.) / О. І. Дей. – К. : Наукова думка, 1969.
17. *Дмитренко М.* Іноді... Поезії. – К. : Вид-во «Сталь», 2012.
18. *ДЮБ* – Дніпропетровське обласне радіо.
19. *Довідник Співки письменників України.* Адреси і телефони. – К. : Український письменник, 1994.
20. *Домнич В.* Шлях між людоїдами // Народний лікар України, 2000, квітень.
21. *ДПТНУ* – Дошка пошани «Они сражались за Родину» Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського, 2002.
22. *ДЧ* – Газета «Друг читача».
23. *ЕСУМ* – Етимологічний словник української мови : В 7 т. – К. : Наукова думка, 1982-1985 рр.
24. *Зайвий О.* Автопортрет // Січеславський край, 1999, №4.
25. *ЗД* – Газета «Здоров'я і довголіття».
26. *Зеров* – Зеров М. Сонети і елегії. – К. : Час, 1990.
27. *Іваннікова* – Іваннікова. Фольклористика Півдня України : сторінки історії. – Запоріжжя, 2008.
28. *КЗ* – Каталог книг «Знання». Весна. – К., 2005.
29. *Клімчук* – Лексика публіцистики Михайла Грушевського : Короткий тлумачний словник / укладач Г. П. Клімчук; Криворізький державний педагогічний університет. – Кривий Ріг, 2010.
30. *Ковтюх* – Ковтюх С. Л. Словозмінна парадигматика українських прізвищ: [монографія] / С. Л. Ковтюх, О. М. Кашталян; за ред. С. Л. Ковтюх. – Кіровоград : ПОЛІМЕД-Сервіс, 2012.
31. *Кравченко* – Кравченко Л. О. Прізвища Лубенщини / Л. О. Кравченко. – К. : Факт, 2004.
32. *Лагоза В.* Дармоїди. – К. : Радянський письменник, 1962.
33. *ЛБ* – «Левый берег». Газета Юго-востока Украины, 2009, № 38, 6–12 февраля.
34. *Лит. Україна* – Літературна Україна, 1998, 19 березня.
35. *ЛСІ (2007)* – Лексико-словотвірні інновації (2007): Словник / К. Коротич, С. Лук'яненко, А. Нелюба та ін.; за ред. А. Нелюби. – Х. : ХІФТ, 2009.
36. *Лукаш* – Лукаш М. О. Шпигачки / Післямова Л. Череватенка. – К. : Ярославів Вал, 2003.
37. *Мета.* Україномовна газета США. – Філадельфія, 1999, вересень-жовтень.
38. *Митрополит Іларіон* – Митрополит Мученик Арсеній Мацієвич. Історична монографія. – Вінніпег, 1964.
39. *МУ* – Міліція України. – К. : 1999, №5-6.
40. *Нагель* – Нагель В. В. Оцінки найменування осіб в українській мові кінця ХХ- початку ХХІ століття. Автореферат канд. дис...- Дніпропетровськ, 2008.

41. *Наливайко* – Наливайко М. Я. Неофіційна антонімія Львівщини: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / М. Я. Наливайко. – Тернопіль, 2011.
42. *Новикова* – Новикова Ю. М. Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвищ Центральної та Східної онеччини / Під ред. проф. Т. Ю. Ковалевської та проф. І. Є. Намакштанської. – Донецьк : «Вебер» (Донецька філія), 2007. – 966 с.
43. *Номис М.* – Українські приказки, прислів'я і таке інше / М. Номис. – К. : Либідь, 1993.
44. *ОН МВС України* – Освіта та наука МВС України : шлях у 10 років. – Дніпропетровськ, 2001.
45. *Павликів.* – Павликівська Наталія. Словник псевдонімів ОУН-УПА. – Вінниця : О. Власюк, 2007.
46. *Падалка* – Падалка Р. М. Динаміка прізвищ Донецької Слов'янщини : [монографія] ; за ред. В. О. Горпинича. – Ономастика і апелятиви. – 2010. – Вип. 36. – К.–Д. : АНВОУ, 2010.
47. *Панцьо С. С.* Антропонімія Лемківщини / С. Панцьо. – Тернопіль, 1995.
48. *Пащенко* – Пащенко В. О. Олесь Гончар і компартійна номенклатура: до джерел конфлікту / В. О. Пащенко // Український смисл. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2007, № 1/2.
49. *ПВ* – Патріотичне виховання курсантсько-студентської молоді в Україні: стан, проблеми та перспективи на майбутнє : [матеріали наук.- практи. семінару (м.Дніпропетровськ, 12 груд. 2014 р.)]. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. – 202 с.
50. *ПУ* – Письменники України: Довідник / Упоряд. Д. Г. Давидюк, Л. Г. Кореневич, В. П. Павловська. – Дніпропетровськ : ВПОП «Дніпро», 1996.
51. *Рабенчук* – Рабенчук В. Сходження на вулкан / В. Рабенчук // Січеслав. Літературно-мистецький та публіцистичний часопис Національної Спілки письменників України. – Дніпропетровськ, 2008, № 4, вересень-грудень.
52. *Ресстр.* – Ресстр війська Запорозького 1649 р. – К. : Наукова думка, 1995.
53. *Редько Є* – Типи і способи домінування осіб в українських арготичних системах : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. – українська мова – Д., 2015.
54. *Редько Ю. К.* Довідник українських прізвищ / Ю. К. Редько. – К. : Радянська школа, 1968.
55. *Редько, СУП* – Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища / Ю. К. Редько. – К. : Наук. думка, 1966.
56. *Ромащук Василь.* Спогади поручника “Черноти”. Бібліографічний нарис. – Запоріжжя, 2002.
57. *РУС* – Русско-украинский словарь. В 3-х т. – К. : Глав. Ред. УСЭ, 1981.
58. *СБГ* – Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Червинці : Рута, 2005.
59. *Сидоржевський М.* Сир у московській мишоловці не заплісняєвіс до 2015 року? // Українське слово, Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик, 26 грудня – 1 січня 2013, № 52.
60. *Сіренко В.* Ватчина. Роман. Машинопис. – Дніпропетровськ 1990.
61. *Січеславський край, I* – Січеславський край, 1997, № 5, березень.
62. *Січеславський край, II* – Січеславський край, 1997, № 8, квітень.
63. *Скуратівський В.* Святій вченості // Українська мова, 36. Текстів для переказів на вступних екзаменах у загальноосвітніх закладах. Мацько Л. І., Мацько О. М., Караман С. О., Сидоренко О. М. та ін. – К. : Магістр – S, 1998.
64. *Сом* – Сом М. Перша пісня самоїдів / М. Сом // Літературна Україна, 2004, № 25, 1 липня.
65. *СОНОУМ* – Попова І. С., Корольова В. В. Словник оцінних найменувань осіб української мови. – Дніпропетровськ : Пороги, 2009.
66. *СП* – Слово Просвіти.
67. *СПМД* – Російсько-український словник прізвищ мешканців м. Дніпропетровська / Авт.-упоряд. Т. С. Пристайко, І. С. Попова, І. І. Турута, М. С. Ковальчук / За заг. ред. Т. С. Пристайко. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2007.
68. *ССУМ* – Словник синонімів української мови : У 2-х т. – К. : Наукова думка, 2001.
69. *Стешенко* – Стешенко Д. В. Короткий словник професіоналізмів і професійних жаргонізмів шахтарів селища Володарська Свердловського району Луганської області // Лінгвістика. Збірник наукових праць Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – Луганськ:ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2009, № 3.
70. *СУМ* – Словник української мови. В 11 т. – К. : Наукова думка, 1971-1980.
71. *Сушко* – Сушко О. І. Функціонування фразеологічних одиниць у текстах службових документів першої половини ХХ століття : [навч. посібник]. – 2-ге видання, доповнене. – Слов'янськ : ПП «Канцлер», 2010.
72. *Тяпкіна Н. І.* – Демонологічна лексика української мови : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова. – Запоріжжя, 2006.
73. *Україна молода*, 1995, 7 березня.
74. *Укр. слово* – Черногуз Олег. Відкритий лист до Європарламенту. Копія – В. Ф. Януковичу // Українське слово. Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик, 24-30 березня 2010, № 12.

75. *УЛБН* – Українська літературна вимова і наголос. Словник-довідник. – К.: Наукова думка, 1973.
76. *УР* – Українське радіо.
77. *УРЕС* – Український радянський Енциклопедичний словник. В 3-х т. – К.: Гол. Ред. УРЕ АН УРСР, 1966–1968.
78. *Фаріон Ірина*. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початку XIX століття. З етимологічним словником. – Львів: Літопис, 2001.
79. *ХСХУ* – Хто є хто в Україні. – К.: Вид-во «К.І.С.», 2006.
80. *Чапленко В.* Чорноморці, або кошовий Харко з усім товариством / В. Чапленко. – Нью-Йорк, 1957.
81. *Черкасенко С.* Твори : В 2-х т. / С. Черкасенко. – К.: Дніпро, 1991.
82. *Червак Б.* Канівська пастка / Б. Червак // Українське слово, 2002, 30 травня – 5 червня.
83. *Чорногуз О.* Третє липня – день продажності і ганьби / О. Чорногуз // Українське слово, 2012, № 28, 11 – 17 липня.
84. *Чорногуз О.* В країні Див / О. Чорногуз // Українське слово, 2014, № 3, 15-21 січня.
85. *Чхан М.* Легенди про козаків / М. Чхан. – Дніпропетровськ : Січ, 1991.
86. *Чхан ПС.* Пригоди Івана Сміхована, або Найповніша антологія придніпровського гумору від козацьких часів до наших днів: Гуморески, усмішки, дотепи, небилиці, байки. – Дніпропетровськ : ВПОП «Дніпро», 1995.
87. *Шарварок О.* Сало – воно і в Москві сало / О. Шарварок // Літературна Україна, 1999, 11 листопада.
88. *Шарварок О.* Артист / О. Шарварок // Літературна Україна, 2007, 11 січня.
89. *Шартавська О. В.* Українські прізвища з негативним забарвленням. Дипломна робота / О. В. Шартавська. – Дніпропетровськ : ДДУ, 1997.
90. *Шаян В.* Віра предків наших / В. Шаян. – Гамільтон – Канада, 1987.
91. *Шевченко Т.* «Я так її, я так люблю...»: Вибрані вірші та поеми / Упорядкув. і прим. М. М. Павлюка; вст. ст. М. Г. Жулинського. – К.: Либідь, 2004.
92. *Шкварчук В.* Мужність нескорених / В. Шкварчук // Бористен, 1997, №4, квітень.
93. *ШП* – Газета «Шлях перемоги».
94. *Шумей – Шумей І.А.* Список прізвищ жителів с. Середкевичі Яворівського р-ну Львівської обл. // Студії з ономастики та етимології. 2010 / НАН України. Ін-т укр. мови; редкол. ... І. В. Сфименко (відп. ред.) [та ін.]. – Луцьк : ВМА „Терен”, 2010. – 452 с.
95. *Яворницький Д. І.* Словник української мови / Д. Яворницький. – Катеринослав : Слово, 1920.
96. *Яценко І. Т.* Морфемний аналіз. Словник – довідник : у 2-х т. / І. Яценко. – К.: Вища школа, 1980-1981.

Popovsky A. M.

UKRAINIAN SURNAME OF THE COMPONENTS –ІД-(ІЖ-)

This article continues cycle of published works about anthroponimes of Ukrainian language. Anthroponimes were built on the base of special word or its components. Ways of Ukrainian surnames' building with components (-ід-, -іж-) are considered in the article. Semantics of anthroponimes' units is defined. Their role in inner life of society is investigated.

Key words: *synrname, nickname, pseudonym, synonymis lines, patterns of word building.*

УДК 81'42:316.7

І. М. Рудик

Житомирський державний університет ім. І. Франка
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри міжкультурної комунікації та прикладної лінгвістики

АКСІОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОНЯТТЯ ПОКІРНОСТІ В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

*Увагу науковців до поняття покірності прикута ще з 1960-х років, з часу проведення Стенлі Мілгремом експериментів, покликаних вивчити механізми, які спонукали громадян Німеччини в роки нацистського панування брати особисту участь у страті мільйонів невинних людей у концентраційних таборах. В статті здійснено спробу лінгвістичного аналізу поняття *obedience*, а саме, встановлення аксіологічних характеристик цього поняття, зафіксованих у сучасній англійській мові. Аналіз словникових дефініцій лексичної одиниці *obedient* свідчить про те, що 1) її ключовими ознаками є готовність виконувати певні дії та тиск авторитетного агента; 2) фіксоване словниками значення прикметника *obedient* позбавлене як негативної, так і позитивної оцінності.*

*На другому етапі дослідження емотивну забарвленість лексичної одиниці *obedient* з'ясовано шляхом включення її до ширшого контексту. Аналіз вибірки з Британського національного корпусу свідчить про переважно позитивне забарвлення аналізованої лексичної одиниці, особливо в контексті жінок.*

*Третій етап дослідження полягав у виявленні особливостей сполучуваності прикметника *obedient*. Встановлено, що в корпусі текстів Британського національного корпусу найвищу частоту вживання з прикметником *obedient* (за мірою *t-score*) мають іменники *servant, wife, army, dog*.*

Ключові слова: покірність, аксіологічний, емотивність, сполучуваність, контекст, комунікативний статус.

Постановка наукової проблеми. В межах когнітивно-дискурсивної парадигми, дискурс розглядають як комунікативну дію, в якій поєднуються соціальні, культурні, психологічні та інші компоненти. Соціальний, культурний і психологічний досвід людини формує її ціннісні орієнтири, які, в свою чергу, складають концептуальну картину світу. Оскільки концептуальна картина світу відбивається у відповідній мовній картині світу, дослідження елементів останньої дозволяє виявляти знання, що створюють відповідну національну концептуальну картину світу.

Впродовж тривалого часу одним із найактуальніших аспектів дослідження соціальної взаємодії залишається поняття *obedience* (слухняність, покірність). Це поняття досліджувалося здебільшого в соціально-психологічному контексті, де воно на тривалий час стало предметом наукових дискусій після так званого експерименту Мілгрема.

Аналіз наукових досліджень. Психолог Стенлі Мілгрем (Йельський університет, США), прагнучи зрозуміти, як громадяни Німеччини в роки нацистського панування могли брати особисту участь у страті мільйонів невинних людей у концентраційних таборах, провів серію експериментів, спрямованих на вивчення покірності авторитету. Перший у цій серії експеримент (1961 р.) полягав у тому, що учасників експерименту наймали ніби то для того, щоб дослідити вплив покарання на когнітивні здібності людини. Учасники експерименту виступали в якості «вчителя» в лабораторії, де знаходився «учень» (прив'язаний до крісла й під'єднаний до електродів), якому пропонувалося вивчити пари слів і потім виконати завдання на перевірку їх запам'ятовування. Якщо відповідь учня була невірною, вчитель повинен був карати його електричним розрядом, шляхом активації спеціального пристрою, шкала якого показувала напругу від 0 до 450 В. При кожній наступній помилці учня напруга на пристрої зростала на 15 В, при цьому на пристрій було нанесено не лише цифри на позначення напруги, а й вербальні описи: *slight shock, moderate shock, strong shock, very strong shock, intense shock, extreme intensity shock, danger severe shock*. Позначка в 450 В супроводжувалася сигналом найвищої небезпеки XXX. Таким чином, «вчитель» повністю усвідомлював небезпеку застосування такого покарання до «учня».

Насправді, роль «учня» виконував спеціально запрошений актор, а шоковий апарат в експерименті був лише муляжем. Мета ж Мілгрема полягала абсолютно в іншому – в тому, щоб дослідити готовність «вчителя» виконувати інструкції особи, відповідальної за проведення експерименту, незважаючи на протести, крики й – згодом – благаання «учня» припинити експеримент. С. Мілгрем прагнув з'ясувати, чи погодяться звичайні американці піддати незнайому їм людину дії смертельної напруги в разі, якщо їм накаже це зробити організатор звичайного наукового експерименту (шляхом озвучення розпоряджень *1. Please continue (or) Please go on; 2. The experiment requires that you continue; 3. It is absolutely essential that you continue; 4. You have no other choice, you must go on*).

Перш, ніж почати експеримент, С. Мілгрем звернувся до фахівців (випускників університету, психологів, психіатрів) з пропозицією передбачити результати експерименту. За очікуваннями останніх, не більше 20% учасників експерименту могли б погодитися дійти до середини експерименту (225 В), і лише один із тисячі міг би погодитися підвищити напругу до максимуму. Насправді ж, за даними С. Мілгрема, усі 40 учасників експерименту піддали «учня» дії напруги в 315 В (марковану на пристрої як *extreme intensity shock*) і 26 з них (65%) дійшли до максимальної напруги в 450 В [4].

Більше того, після закінчення експерименту, його учасникам пропонували заповнити анкету, яка містила 10 питань стосовно їх відчуттів і будь-яких додаткових коментарів; в тому числі, відповідаючи на питання 8, респондентам пропонувалося оцінити свої враження від участі в проекті як позитивні (*Glad to*

have participated) чи негативні (*Sorry to have participated*). Анкету погодились заповнити 659 з 800 учасників численних експериментів, проведених С. Мілгредом. За даними самого дослідника, 44% учасників оцінили свої враження як дуже позитивні (*very glad*), 40% – як позитивні (*glad*), і лише 1% – як негативні чи дуже негативні (*sorry or very sorry*) [5, с. 849].

Після проведення подібних експериментів у інших країнах (Голландії, Німеччині, Іспанії, Італії, Австрії та Йорданії) було отримано аналогічні результати [2], що свідчить про надзвичайно високу готовність здорових дорослих людей сліпо виконувати вказівки інших людей, які наділяють самих себе більш високим комунікативним статусом. Іншими словами, покірність або слухняність виявляється якістю, вкоріненою в характер людини, незалежно від культурної приналежності останньої.

Усе зазначене вище спонукало нас до здійснення спроби лінгвістичного аналізу поняття *obedience*. Вважаємо, що **актуальність** проведення детального аналізу цього поняття зумовлена відсутню його досліджень поза соціально-психологічним контекстом, а саме, повною відсутню лінгвістичних розвідок у цьому напрямку.

Зважаючи на це, метою статті є встановлення аксіологічних характеристик поняття покірності, зафіксованих у сучасній англійській мові. До завдань, які покликана вирішити представлена стаття, відносимо аналіз словникових дефініцій лексичної одиниці *obedient*, дослідження її контекстуальних значень і сполучуваності.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Для початку розглянемо словникові визначення цієї лексичної одиниці.

Тлумачні словники англійської мови визначають прикметник *obedient* як

- *doing what you are told to do; willing to obey* [6];
- *submissive to the restraint or command of authority: willing to obey* [3];
- *always doing what you are told to do, or what the law, a rule etc says you must do* [1].

Таким чином, ключовими ознаками лексичної одиниці вважаємо *готовність виконувати певні дії (doing, willing)* та *тиск авторитетного агента (authority, law, rule)*. Як бачимо, жоден із трьох тлумачних словників не маркує значення прикметника *obedient* як негативне (чи позитивне). Саме тому було проведено другий етап дослідження, покликаний з'ясувати емотивну забарвленість лексичної одиниці *obedient* шляхом включення її до ширшого контексту.

На цьому етапі дослідження було проаналізовано вибірку з Британського національного корпусу; предметом пошуку були словосполучення, до складу яких входив би компонент ... *and obedient*. Перші компоненти отриманої вибірки представлено нижче в алфавітному порядку:

adorable
attentive
brisk

cowed
curious, creative
disciplined
disconnected, distracted
docile
endearing
faithful
gentle and soft (women)
good
guilty (son)
helpful
loyal (service)
more conformist (than other students)
neat and tidy, gentle (women)
neat, friendly, polite (to the norms) (patients)
nice
orderly disciplined (life)
pliant – 3 вживання
pretty
respectful – 2 вживання
sober, industrious
subordinate (role)
virtuous (women).

Увагу на себе звертає той факт, що зафіксований в цьому ресурсі мовний матеріал свідчить про переважно позитивне забарвлення аналізованої лексичної одиниці (*adorable and obedient; curious, creative and obedient; faithful and obedient; pretty and obedient* і т.д.). Крім того, цікаво й те, що низка характеристик, наведених вище, стосуються жінок, наприклад:

... *he liked women to be **gentle and soft and obedient.***

Вичерпне, на наш погляд, тлумачення цієї особливості знаходимо в іншому прикладі, зареєстрованому в Британському національному корпусі:

*That boys are supposed to be aggressive and outgoing, strong and demanding, while girls are **neat and tidy, gentle and obedient** is central to our stereotypes of masculinity and femininity.*

Іншим об'єктом, для характеристики якого, згідно викладених вище даних, вживається прикметник *obedient* у позитивному значенні, є біднота, наприклад:

*To make the poor "**sober, industrious and obedient**", asserted William Temple in 1739, the means of idleness had to be removed, and that was high wages. The best goods were made when subsistence was most difficult and workers were "obliged to work more and debauch less".*

Наведений приклад свідчить про зацікавленість представників влади в утриманні біднішої частини населення в покорі й слухняності.

Для більш ретельного дослідження сполучуваності прикметника *obedient* скористаємося відповідною опцією в системі пошуку серед корпусу текстів Британського національного корпусу. До конкретних іменників, які мають найвищу частоту вживання з прикметником *obedient* (за мірою t-score), належать:

- *servant* (t-score 3.46), наприклад: *I wish you a Happy Christmas and remain Your obedient servant, Sophie*;
- *wife* (t-score 1.98), наприклад: *The maiden of Kosovo is a myth which supplements the traditionally organised patriarchal society; a myth within which the mother is to be respected, the sister protected and the wife obedient*;
- *army* (t-score 1.4), наприклад: *In 1951 Stalin, denouncing the exclusion from the United Nations of the people's Republic of China, berated the twenty Latin American republics for being the "most solid and obedient army of the United States"*;
- *dog* (t-score 1.4), наприклад: *Did he really expect her to trot right on after him – like an obedient dog or something?*

Цікаво, що іменник *man* демонструє найнижчу частоту вживання з прикметником *obedient* (t-score 0.84).

Висновки й перспективи подальших досліджень. Таким чином, лінгвістичний аналіз поняття *obedience* підтверджує експериментально отримані дані про те, що покірність є якістю, вкоріненою в характер людини. Проведений під час дослідження контекстуальний аналіз свідчить про переважно позитивне забарвлення прикметника *obedient*, що доводить сприйняття покірності як норми і навіть чесноти. Водночас аналіз сполучуваності зазначеного прикметника свідчить про стереотипне асоціювання покірності з носіями нижчого соціального статусу (*слуга*), жінками (*дружина*), військовою службою (*армія*) та тваринами (*собака*). Проведене дослідження являє собою лише початковий етап вивчення особливостей функціонування поняття покірності; більш детальний його аналіз вважаємо перспективою подальших досліджень.

Література

1. Longman Dictionary of Contemporary English [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ldoceonline.com/>
2. Meeus W.H., Raaijmakers Q.A. Administrative obedience: Carrying out orders to use psychological-administrative violence / Wim H. Meeus, Quinten A. Raaijmakers // *European Journal of Social Psychology*. – Vol 16(4). – Oct-Dec 1986. – P. 311-324.
3. Merriam-Webster's Advanced Learner's English Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.merriam-webster.com/dictionary>
4. Milgram S. Behavioral study of obedience / Stanley Milgram // *Journal of Abnormal and Social Psychology*. – 1963. – No. 67. – P. 371–378.
5. Milgram S. Issues in the study of obedience: A reply to Baumrind / Stanley Milgram // *American Psychologist*. – 1964. – No. 19. – P. 848–852.
6. Oxford Advanced Learner's English Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>

Rudyk I.

AXIOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE NOTION OF OBEDIENCE IN THE ENGLISH LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD

The notion of obedience has been the focus of scientific studies since the 1960-s, when the American researcher Stanley Milgram conducted his first experiments in the “Obedience to Authority” series. The experiments were aimed at gaining understanding of the psychological processes that allowed ordinary German citizens to personally participate in executing millions of innocent people in concentration camps under the Nazi rule. However, linguistic studies of obedience are virtually non-existent, which determines the topicality of our research. Thus, the paper makes an attempt of linguistic analysis of the notion of obedience; more specifically, it seeks to determine axiological features of this notion registered in the modern English language.

Stage One of the investigation involves the analysis of dictionary definitions and yields grounds to state that 1) key features of the adjective obedient are represented by those of willingness to perform certain actions and pressure exercised by an authority; 2) the meanings of the lexical unit under consideration that are registered by reputable monolingual dictionaries are found to be neither positively, nor negatively charged.

Based on the above, Stage Two of the research is aimed at determining the emotive coloring of the lexical unit ‘obedient’ by means of considering its immediate context. At this stage, the data obtained from the British National Corpus testifies to a predominantly positive connotation of the lexical unit under analysis, especially when the latter is used in the context of women.

At Stage Three, the investigation makes an attempt at detecting collocational peculiarities of the adjective ‘obedient’. According to the analysis of the data obtained from the British National Corpus, most common collocates with the adjective ‘obedient’ (based on their t-score) are the nouns servant, wife, army, dog.

Key words: *obedience, axiological, emotivity, collocation, context, communicative status.*

УДК [81'27:7.041.5(477.74-21)]:159.937

Л. В. Шевчук,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики

Н. В. Попович,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
магістр кафедри прикладної лінгвістики

«ТЫ ОДЕССИТ... А ЭТО ЗНАЧИТ...» (МОДЕЛЮВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ТИПАЖУ «ОДЕСИТ»)

У статті розроблено модель лінгвокультурного типажу «одесит», розглянуто його поняттєві ознаки, оцінні та образні характеристики. Проаналізовано результати асоціативного експерименту та виявлено диференційні та інтегральні ознаки авто- і гетеростереотипів лінгвокультурного типажу «одесит». За алгоритмом О. О. Дмитрієвої схарактеризовано основні параметри паспорта лінгвокультурного типажу «одесит»: зовнішність, риси характеру, соціальний статус, місце проживання, сфера діяльності, дозволя, сімейний статус, мовлення. Виявлено тенденцію до втрати лінгвокультурним типажем «одесит» своїх стереотипних рис в мовній картині світу сучасної молоді.

Ключові слова: моделювання, лінгвокультурний типаж, койне, авто- і гетеростереотипи, прецедентні імена.

Феномен мовлення мешканців Одеси вже давно привертає увагу багатьох дослідників. Одеська культура є надзвичайно різнобарвним синтезом національностей, її досить активно вивчають культурологи, історики, соціологи, але саме лінгвокультурологічний підхід дозволяє дослідити динаміку авто- й гетеростереотипів «одесит».

Антропоцентрична парадигма в лінгвістиці **актуалізувала** такі проблеми, як взаємозв'язок мови і культури, вплив мови на людину, людини на мову, мовлення окремих груп населення. Внаслідок цього з'явилося багато праць, які пов'язані з вивченням мови міста. Так, Є. М. Степанов, який активно займається дослідженням мовної ситуації в Одесі, визначає одеське мовлення як «одеське койне» [5]. У нашій роботі увага акцентується не лише на мовленні, а й на особистості самого одесита, на його образі в картині світу носіїв різних мов.

Об'єктом нашого дослідження є лінгвокультурний типаж «одесит». Термін «лінгвокультурний типаж» (далі – ЛТ) увів до наукового обігу В. І. Карасик, зосередивши увагу на тому, що ЛТ є різновидом мовної особистості, найважливіші характеристики якої належать типізованій особистості, що є значущою для певної лінгвокультури. ЛТ як предмет лінгвістичного вивчення є «сукупністю культурно-мовних, комунікативно-діяльнісних цінностей, значень, настанов і

поведінкових реакцій» [3, с. 25]. На думку В. І. Карасика та О. О. Дмитрієвої, ЛТ є особливим типом лінгвокультурного концепту [3, с. 5]. У цьому концепті, змістом якого є типізована особистість, можна виділити образну, поняттєву і ціннісну складові ЛТ. У нашій роботі здійснено спробу створити модель лінгвокультурного типажу «одесит». До його моделі входять поняттєві, оцінні, образні характеристики та соціокультурна довідка.

При дослідженні **поняттєвих** ознак ми порівняли частотність слововживань лексеми «одесит», розглянули її дефініції в словниках та словотвір. З'ясовано, що в багатьох словниках лексема «одесит(и)» була відсутньою чи обмежувалася визначенням жителя міста Одеси: «одесити – жителі або уродженці Одеси» [4, с. 626]. Також ми звернули увагу на словотворення лексеми «одесит». Загалом, при утворенні назв міських жителів переважають суфікси *-анин / -чанин, -ець, ак(-як)*. Суфікс *-ит* досить рідко використовується при утворенні назв жителів міст. Цей суфікс належить до непродуктивного типу й частіше вживається не для назв міських жителів, а при утворенні назв учасників соціальних або релігійних груп. Отже, можемо зазначити, що в сучасних тлумачних словниках зафіксовано лише базовий опис розглянутого ЛТ. Він позбавлений емоційних та оцінних компонентів, які є необхідними для моделювання лінгвокультурного типажу.

У **соціокультурній довідці** ми визначили час створення ЛТ «одесит», розглянули його прототипи та прецедентні імена. У ній аналізується час створення ЛТ, його характеристики та трансформації. О. О. Дмитрієва зазначає, що соціокультурна довідка сприяє «розумінню історичних фактів та реалій, а також інформації про період існування лінгвокультурного типажу» [2, с. 75]. Так, початок існування ЛТ «одесит» можна умовно ототожнити із рескриптом імператриці Катерини II про заснування 27 травня 1794 року на місці Хаджибея нового портового міста Одеса.

Тенденції сучасного суспільства та зміна національного складу міста є причинами трансформації ЛТ «одесит». Якщо порівняти національний склад, то можна побачити, що в наш час частина єврейського населення значно зменшилась, а кількість українців, у порівнянні із XIX століттям збільшилась втричі [1]. Таким чином, необхідним є дослідження характеристик ЛТ «одесит» у сучасній свідомості носіїв мови для того, щоб виявити трансформацію цього лінгвокультурного типажу у XXI столітті.

З метою дослідження образного та аксіологічного компонентів ЛТ «одесит» був проведений експеримент, матеріалами якого стали результати анкетування. В анкетуванні брали участь як інформанти, які були корінними мешканцями Одеси, так і жителі інших міст України та країн пострадянського простору. Поділ інформантів на дві групи допоміг виявити диференційні та інтегральні особливості уявлень про ЛТ «одесит». Експериментальне дослідження складалося з асоціативного експерименту, написання інформантами коротких творів (топиків) на тему «Коли я думаю про одесита, я уявляю собі...» та інтерпрета-

ції псевдотавтологій типу «Одесит – це одесит». У нашому дослідженні брали участь інформанти віком від 16 до 84 років різної статі. Результати експериментального дослідження виявили такі найчастотніші асоціації: *море, єврей, гумор, Привоз, моряк, тільник, гроші, сміх, хитрий*.

При дослідженні **оцінних** характеристик ми порівнювали авто- та гетеростереотипи, тобто ставлення одесита до самого себе та ставлення інших до нього. Аналіз автостереотипів дозволяє стверджувати, що одесит позитивно, із гумором ставиться до життя й всіх його негараздів, пишається своїм містом та походженням, вважає себе цікавою й розумною людиною. Він хоче відрізнитися від інших, бути вільним та незалежним: *уже как отдельная раса; его узнают в любой точке земного шара; одессит...он везде и всегда одесит; у одеситов есть определенного рода «мышление», свой юмор, взгляд на вещи; говорят, что одессит – это национальность*. Одесит простий та привітний, але йому притаманні такі риси характеру, як хитрість, бажання заробити: *это человек с коммерческой жилкой, немного жуликоват*. Одесит усвідомлює свою балакучість, певну нахабність, некультурність: *не может не вставить свои пять копеек; лезет не в свое дело; не стесняется идти по городу в купальных трусах, вьетнамках, шортах, в других странах люди себе такого не позволяют*. Можна зробити висновок, що одесит позитивно ставиться до самого себе та інших одеситів, є веселим, відкритим, простим. Він самовпевнений, знає й не приховує свої негативні риси характеру, але й не намагається перебороти їх. Одесит не є колективістом, він сам по собі; він енергійний та спритний. Одесит цінує гумор, гроші, закоханий у своє місто, любить смачно поїсти, подорожувати, ходити в театри та ресторани, прагне розвиватися, відкритий для нових знань. Таким чином, виявлено, що риси образу бонвівана досі притаманні одеситам; одесити прагнуть у першу чергу задовольняти свої духовні потреби, хочуть розвиватися та подорожувати.

Дослідження гетеростереотипів, тобто відповідей інформантів, які є жителями інших міст України та пострадянського простору, виявило такі загальні риси одесита: оптиміст, який має почуття гумору; він любить пісні, жарти, анекдоти; яскрава особистість: *активный, энергичный, интересный, талантливый*; любить життя, любить жити красиво; брехун: *жулик; ведет свой маленький бизнес, иногда не совсем честным путем; его не обманешь, ведь при первой же возможности он обманет вас*; жадібний; хитрий: *полюбляет торговаться; может выкрутиться из любых ситуаций с помощью доли авантюризма*; гучний: *голосно говорит; базарный; любит немного поскандалить*; культурний; він розмовляє своєю мовою: *Таки да!, Ой, я вас умоляю!*

Результати нашого експерименту показали, що як у першій, так і у другій групі інформантів, переважали схожі ознаки характеру ЛТ «одесит»: оптимізм, почуття гумору, любов до життя, хитрість, енергійність і т. ін. Загалом, інформанти позитивно ставляться до одесита, незважаючи на такі риси характеру, як брехливість, хитрість, жадібність. Проте ЛТ «одесит» викликає більше не-

гативних асоціацій у жителів інших міст. На нашу думку, з одного боку, це пов'язано із поширенням стереотипних рис характеру одесита в художній літературі, а з іншого, у зв'язку із існуванням в кожній лінгвокультурі концепту «свій/чужий», який може підсвідомо формувати негативне ставлення до членів інших груп через незнайомість, чужорідність.

Відмінною рисою уявлень одеситів було їх бажання вирізнитися серед інших. Цікавим фактом ще є й те, що самі жителі Одеси визначають одесита, як некультурну людину, в той час, як представники інших міст зазначали, що одесит – людина культурна та вихована, проте вона голосно говорить і полюбить трохи посваритися.

Слід зазначити, що ставлення до одесита як до стереотипного образу, якому притаманні гумор, хитрість, жадібність залежить від віку. У нашому експерименті інформанти молодого покоління зауважували, що не пов'язують ці сталі стереотипні ознаки із образом сучасного одесита.

При дослідженні **образного компонента** ми спиралися на теорію семантичних прототипів Е. Рош [6]. Згідно з положеннями цієї теорії, в уяві існує найбільш репрезентативний конкретний образ, який об'єднує в собі типові образно-перцептивні ознаки. Ми не можемо прив'язати досліджуваній нами типаж до певного прототипу, але найяскравішими прототипними представниками ЛТ «одесит» є М. М. Жванецький, Р. Карцев, Б. Барський. Аналізуючи відповіді інформантів, ми виявили, що ЛТ «одесит» притаманні такі **прецедентні імена**: «Мішка» – герой пісні Л. Й. Утьосова «Одесит-Мішка», М. М. Жванецький – відомий письменник-сатирик, Дюк де Рішельє – перший градоначальник Одеси, Л. Й. Утьосов – відомий артист, співак, кіноактор, Остап Бендер – літературний персонаж, головний герой романів І. Ільфа та Є. Петрова «Дванадцять стільців» і «Золоте теля». Прецедентними місцями ЛТ «одесит» можна вважати одеське подвір'я, пляж, Привоз, відомі одеські вулиці.

Для створення паспорта ЛТ «одесит» ми використали алгоритм, запропонований О. О. Дмитрієвою [3, с. 87]. Розпочнемо опис із **зовнішності** представників ЛТ «одесит»: це чоловік, якого, за результатами нашого експерименту, інформанти уявляють переважно молодою людиною, але у відповідях було зазначено, що навіть із віком одесит *«не втрачає дух авантюризму»*, *«не старіє душею»*. Серед важливих рис зовнішності виділяємо вагу, зріст та статуру. В уявленні інформантів одесит виступає високою, здоровою, сильною, стрункою людиною. Окремою характеристикою зовнішності є засмага. Інформанти також вважають одесита красивою людиною. За кольором волосся одесит шатен або брюнет, волосся кучеряве; іноді волосся сиве. Одягається одесит яскраво, має гарний смак: *мужчина в хорошо шитом костюме и подходящей обуви*. Одяг цікавий, проте пристойний та вишуканий. Атрибутами зовнішності ЛТ «одесит» є тільник, сигарета, піджак, кашкет, окуляри, шарф, трубка, вусики, капелюх, тростина. Інформанти звертають увагу не лише на зорові характеристики, а й на ольфакторні (*от него вкусно пахнет*) та аудіальні (*голосно говорить*). За результатами опитування, ми бачимо, що у порівнянні з художніми

текстами, де одесит поставав як інтелігентна людина похилого віку в пенсне та білих черевиках, сучасні уявлення про зовнішність одесита суттєво відрізняються від них, але у будь-який час представники ЛТ «одесит» впадають у вічі, їх видно здалеку.

Велика кількість наведених прикметників актуалізує не опис зовнішності, а зосереджує увагу на внутрішніх характеристиках ЛТ «одесит». Стереотипні уявлення інформантів про риси **характеру** ЛТ «одесит» виражені прикметниками та іменниками. Для зручної обробки результатів ми розподілили відповіді інформантів на дві групи: відповіді одеситів та відповіді жителів інших міст. Слід ще раз зазначити, що кількість негативних асоціацій у представників другої групи більша (15% від усіх асоціацій). У коротких творах інформанти першої групи (одесити) звертають увагу на такі негативні риси характеру ЛТ «одесит»: *хитрий, манірний, подекуди жадібний, саркастичний, любить втручатися у справи інших*. При написанні коротких творів другою групою ознак з негативною конотацією також було більше, вони характеризувалися більшою різноманітністю: *хитрий, брехун, любить гроші, саркастичний, егоїст, шахрай, базарний, жадібний, скупий*. Найтиповішими позитивними рисами характеру одесита були такі: *має почуття гумору, веселий, розумний, оптимістичний, цікавий, активний, простий, підприємливий, культурний, незалежний, талановитий* і т. ін. За результатами асоціативного експерименту одесит є сангвініком.

Таким чином, ми дійшли до висновку, що ЛТ «одесит» загалом є позитивним лінгвокультурним типажем, проте викликає більше негативних асоціацій у жителів інших міст. На нашу думку, з одного боку це пов'язано із широким поширенням стереотипних рис характеру одесита в гумористичному дискурсі, а з іншого, у зв'язку із існуванням у кожній лінгвокультурі концепту «свій/чужий».

Походження або соціальний статус ЛТ теж має важливе значення при створенні його паспорта. Інформанти, які брали участь у нашому експерименті, не раз зазначали, що одесит пишається своїм містом і походженням. У зв'язку з тим, що Одеса мультинаціональне місто, одесит набув багатьох рис, притаманних різним національностям. Так, один з інформантів характеризує одесита як *людину, яка поєднує у собі жадібність єврея, цілеспрямованість американця, шарм французя та темперамент італійця*. Раніше кількість людей різних національностей, які проживали в Одесі, була достатньо великою. У зв'язку з цим в уявленнях представників цієї лінгвокультури одеситу часто надавалися характеристики єврея, одесит майже ототожнювався із ним, але в наш час кількість єврейського населення в Одесі стала значно меншою, хоча стереотип залишився. Описуючи соціальний статус, слід охарактеризувати одесита як людину, яка має багато зв'язків, її поважають та цінують. Одесит людина соціальна незалежно від віку.

Основне місце проживання – це перш за все місто Одеса. Справжній одесит любить і поважає Одесу, пишається нею. Якщо ж звернути увагу на житло, насамперед, інформанти виділяють одеське подвір'я. Це місце стало у певному

роді прецедентним. У ньому відбуваються події багатьох анекдотів, історій, пісень. Одесит найчастіше зображується як власник квартири, яка знаходиться у старенькому двоповерховому будинку. З кожним роком таких будинків стає все менше, їх замінюють нові багатоповерхівки, тому можна припустити, що ця ознака лінгвокультурного типажу перебуває у стані трансформації, а одеське подвір'я як прецедентне місце у майбутньому або зазнає трансформації, або взагалі зникне із системи уявлень цієї лінгвокультури. Іншими прецедентними місцями, за результатами нашого експерименту, можна вважати пляж, Привоз, такі відомі вулиці, як Приморський бульвар, Дерибасівська та ін.

Сфера діяльності визначає особливості комунікативної поведінки типажу. Одесита часто уявляють як продавцем, який за допомогою таких рис, як харизматичність, балакучість, активність може продати будь-що будь-кому: *продавець на Привозе, у которого вы купите любую безделушку, хотя она вам совсем не нужна*. Серед асоціацій, поданих інформантами, однією з найчастотніших виступає асоціація *Привоз*. Наявні також асоціації: *сьомий кілометр, гешефт, цимес*. При написанні творів інформанти не раз визначали одесита як людину організовану, таку, що має комерційну жилку. Одесити полюбляють торгуватися, і тому така сфера діяльності, як торгівля, є успішним тереном для їх діяльності. Ще одна популярна сфера діяльності пов'язана із морем. У нашому дослідженні одесит часто постає у ролі моряка. Інформанти звертають увагу на те, що одесит більше ледачий, ніж трудівник, і може вести своє справу нечесним шляхом: *ведет грязные «делишки»; часто ведет свой маленький бизнес, иногда не совсем честным путем; человека, который умеет хорошо зарабатывать, не напрягаясь*.

Опис **дозвілля** ЛТ вказує на ціннісну шкалу пріоритетів і спосіб його життя. Як ми вже зазначали, одесити є справжніми боніванами, вони люблять та вміють відпочивати: *любить поїсти, выпити, смачна їжа, рыба, пиво* тощо. Одесити полюбляють гумор, пісні. Одеситу подобається бути поміж людьми: ходити до театру, ресторану, на прогулянки та подорожувати. Одесит любить читати книжки. Він любить жити красиво. Такі результати ще раз підтверджують той факт, що ЛТ «одесит» є носієм концепту «*savoir vivre*», тобто гедоністично ставиться до життя.

Сімейний стан фіксує ціннісні пріоритети лінгвокультурних типажів. У творах, написаних інформантами, вони характеризують одесита як людину сімейну, ту, яка піклується про своїх родичів, навіть якщо в неї на це бракує часу. Такі асоціації як, наприклад, *бабій*, є малочастотними, що може свідчити про високу цінність сімейних стосунків для ЛТ «одесит».

Мовлення ЛТ «одесит» характеризується наявністю «одеського койне», яке було сформовано в Одесі в середині XIX століття на базі російської мови, «внаслідок змішування говорів південного та північного наріч з російською літературною мовою, із субстратними й адстратними елементами української, ідиш, польської, грецької, італійської, французької, німецької та деяких інших мов» [5, с. 11]. Слідом за Є. М. Степановим, будемо виокремлювати чотири групи

мовних особливостей ЛТ «одесит», які були наявні у відповідях інформантів, піснях та анекдотах: **1. Фонетичні** (втрата проривного [т] у сполученні [шт]: *Шо я с этого буду иметь?*; артикуляційне зближення [ы] та [и]: *Доброе утро вам, Манечка, а ви все цветёте и пахнете!*; тенденції до використання епентетичного [й]: *Нет, вы только посмотрите на этого идиёта!* **2. Лексичні та словотвірні** ознаки у піснях представлені такими словами, як *блатной, фраер, шмаровоз, тухес, галантерейно, пришивартоваться, бандерша, кумпол, шик, жаргон, фасон*. У сучасному мовленні одеситів вони майже не вживаються, а використовуються лише при написанні стилізованих пісень, оповідань і т. ін. **3. Фразеологічні** особливості: *Таки-да! Та шо вы такое говорите! Та вы шо! Ой, я вас умоляю! Шо я с этого буду иметь? Держать фасон*. **4. Граматичні** ознаки: 1) кореляції з *иметь-конструкцією*: *Имею ли я счастье?* 2) вживання граматичного значення чоловічого чи середнього роду замість жіночого: *Одно свиное отбивное!* 3) Речення із словом *или* у значенні «чи»: *Ах, Роза, или вы не будете моею?!*

Звернувши увагу на динаміку співвідношення різних мов, зазначимо, що вплив, таких мов, як ідиш, болгарська, французька став значно меншим, а вплив української мови збільшився.

Отже, розглянутий нами паспорт ЛТ «одесит» дає змогу зробити висновок, що одесит, це молодий, стрункий добре вдягнений високий чоловік, основними рисами характеру якого є почуття гумору, оптимізм, хитрість, активність, простота, жадібність, підприємливість. Одесит займає поважне становище в суспільстві, прагне інтелектуально і творчо розвиватися, поважає сімейні цінності, любить відпочивати, розважатися. Типовими професіями є підприємець, продавець, моряк. Для мовлення сучасного одесита використання «одеського койне» майже не характерне. Сфера його використання – гумористичний дискурс. Таким чином, сучасне представлення ЛТ «одесит» має низку диференційних та інтегральних ознак у порівнянні із стереотипними уявленнями про одесита. Диференційні ознаки пов'язані насамперед із зовнішністю та мовленням одесита. Такі ознаки, як характер, діяльність, любов до красивого життя та відпочинку, не зазнали суттєвих змін, тобто, навіть у XXI столітті ЛТ «одесит» є бонвіваном та яскравим носієм концепту «*savoir vivre*». З іншого боку, ми помітили, що ставлення до одесита як до стереотипного образу, якому притаманні гумор, хитрість, жадібність, використання «одеського койне» залежить від віку. У групі інформантів віком від 16 до 25 років наявність таких стереотипних реакцій є значно меншою. У зв'язку із цим ми можемо зробити припущення, що ЛТ «одесит» поступово втрачає свої стереотипні риси, набуває нових, і, можливо, у майбутньому цей типаж зазнає значних трансформацій.

Література

1. Вікіпедія – вільна енциклопедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Населення_Одеси. – Населення Одеси.

2. Дмитриева О. А. Лингвокультурный типаж «французский буржуа» / О. А. Дмитриева // Аксиологическая лингвистика : лингвокультурные типажы : [сб. науч. тр.] / Под ред. В. И. Карасика. – Волгоград : Парадигма, 2005. – С. 74-88.
3. Карасик В. И. Лингвокультурный типаж : к определению понятия / В. И. Карасик, О. А. Дмитриева // Аксиологическая лингвистика : лингвокультурные типажы : [сб. науч. тр.] / Под ред. В. И. Карасика. – Волгоград : Парадигма, 2005. – С. 5-25.
4. Словник української мови : в 11 томах. Т.5 / Під ред. В. О. Винник, Л. А. Юрчук. – К. : Наукова думка, 1974. – 840 с.
5. Степанов Є. М. Російське мовлення Одеси : [монографія] / Є. М. Степанов. – Одеса : Астропринт, 2004. – 496 с.
6. Rosch E. Cognitive Representation of Semantic Categories / E. Rosch // Journal of Experimental Psychology. – 1975. – P. 192–233.

References

1. Wikipedia, the free encyclopedia. [Electronic source]. – Access mode: URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Населення_Одеси. – Population of Odessa.
2. Dmitrieva O. A. Linguocultural prototype “French bourgeois” / O. A. Dmitrieva // Axiological linguistics: linguocultural prototypes: [collection of research papers] / Edited by V. I. Karasik. – Volgograd: Paradigm, 2005. – p. 74-88.
3. Karasik V. I. Linguocultural prototype: definition of term / V. I. Karasik, O. A. Dmitrieva // Axiological linguistics: linguocultural prototypes: [collection of research papers] / Edited by of V. I. Karasik. – Volgograd: Paradigm, 2005. – p. 5-25.
4. Ukrainian language dictionary: (11 volumes). Vol.5 / Edited by V. O. Vynnyk, L. A. Yurchuk. – K.: Scientific thought, 1974. – p. 840.
5. Stepanov Ye. M. Russian speech of Odessa: [monograghy] / Ye. M. Stepanov. – Odessa: Astroprint, 2004. – p. 496.
6. Rosch E. Cognitive Representation of Semantic Categories / E. Rosch // Journal of Experimental Psychology. – 1975. – P. 192–233.

Shevchuk L. V., Popovich N. V.

«YOU ARE AN ODESSA NATIVE ... AND IT MEANS...» (MODELLING OF LINGUOCULTURAL PROTOTYPE “AN ODESSA NATIVE”)

The article deals with the model of linguocultural prototype “Odessa native” and its conceptual attributes, appraisive and figurative characteristics as well. The author has analyzed the results of the association experiment and found out the definite differential and integral signs of auto- and heterostereotype of linguocultural prototype “Odessa native”. According to the algorithm proposed by O. O. Dmitrieva, it was defined the main parameters of linguocultural prototype “Odessa native” such as appearance, personality traits, social status, place of residence, scope of activity, leisure activity, marital status, style of speech. Moreover, the researcher has discovered that linguocultural prototype “Odessa native” has a tend to loss his stereotype characteristics in terms of linguistic world-image of modern youth.

Key words: modeling, linguocultural prototype, koine, auto- and heterostereotype, precedential names.

УДК 811. 161.1'42'243'282.4

Г. С. Яроцька

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доктор філологічних наук, професор кафедри прикладної лінгвістики

ЛИНГВОПРАГМАТИКА ЦЕННОСТИ И ОЦЕНКИ

В статье рассмотрены актуальные проблемы лингвистической семантики и прагматики – ценностное измерение языковой системы и коммуникативной деятельности. Связь ценностных ориентиров носителей лингвокультуры и оценочной информации проявляется на уровне семантической и прагматической информации, входящей в значение лексем. Лингвистическому измерению ценностей, воплощённых в языковой системе, может соответствовать информация, извлекаемая из лингвопрагматической и лингвосемантической оценок, содержащихся в денотативно-сигнификативном и/или в прагматическом компонентах значения лексем. Коммуникативная деятельность носителей лингвокультуры отражает оценочность информации, как адгерентную, так и ингерентную. Оценочное позиционирование определяется ценностными ориентирами автора текста. В работе представлена классификация типичных случаев выражения оценки и виды оценочного позиционирования в коммуникативной деятельности.

Ключевые слова: аксиология, лингвосемантика, лингвопрагматика, коннотация, ценность, оценка.

Одна из актуальных проблем современной лингвистической семантики и лингвоаксиологии – изучение ценностных оснований прагматических, оценочных характеристик лексем в языковой системе и коммуникативной деятельности.

Лингвокультурологи, говоря о ценности как о базовой категории аксиологии, высказывают сомнения в возможностях лингвистики, которая обращается к изучению объекта из сферы «чужих» интересов, претендуя на получение новых данных [2, с. 15]. Так, С. Г. Воркачѐв пишет: «Ценностное измерение, при всей его значимости для выделения культурных доминант в языке, вряд ли предоставит материал для собственно лингвистического исследования, поскольку не имеет анализируемых специфических средств выражения и не является универсальным» [4, с. 6].

По мнению Н. В. Бардиной, «связь между аксиосистемой народа и синтетизмом тех или иных смысловых зон является очевидной: различия между предметами, свойствами и отношениями, которые пусть и осознаются человеком, но не зафиксированы с предельной лаконичностью в звуковых стереотипах и не частотны в реальном языковом существовании, выступают как менее значимые, второстепенные в национальной лингвоментальной аксиосистеме» [3, с. 9]. Таким образом, мнения лингвистов относительно возможностей ценностного измерения языковой системы расходятся.

Целью данного исследования является попытка обоснования изучения ценностей лингвистическими методами, поскольку, с нашей точки зрения, ценности находят прямое или опосредованное выражение в семантике языковых единиц и коммуникативной деятельности представителей лингвосообщества.

Языковая система располагает средствами эксплицитного (поговорки, афоризмы) и имплицитного выражения ценностей (семантическая пресуппозиция, коннотация, внутренняя форма, переносные значения). В данной работе мы остановимся на особом случае выражения ценностей в языке – прагматической оценке, входящей в семантику лексемы. Именно оценочность лексемы является имплицитным выражением ценностей, воплощённых в языковой системе (ингерентной оценке). Лингвопрагматический подход к анализу коммуникативной деятельности способен выявить типичные случаи выражения адгерентной оценки и определить виды оценочного позиционирования.

Под ценностью как лингвоаксиологической категорией мы понимаем позитивно-оцениваемую, актуальную, значимую для языкового сознания сущность, которая может ориентировать человека в его деятельности и детерминировать нормы его поведения. Подтверждением значимости, актуальности для языкового сознания той или иной идеи (смысла) может служить лексико-семантическая (в том числе и коннотативная) и словообразовательная активность её вербальных репрезентантов. Подобная активность слова – носителя идеи – в целом пропорциональна его частотности, степени многозначности, словообразовательной и фразеологической продуктивности, разнообразию синтагматических возможностей.

С позиций аксиологической лингвистики на первый план выдвигаются прагматические характеристики знака, его многообразные отношения с интерпретатором. В научной литературе охарактеризованы модусная природа оценки, градуальность оценочного значения, асимметричность оценочного признака, общеоценочные и частнооценочные значения, соотношение эмоциональной и рациональной оценок [5, с. 22]. Помимо общеоценочных значений (позитивной и негативной оценки), Н. Д. Арутюновой предлагается развёрнутая классификация частнооценочных значений: гедонистическая (вкусный), психологическая (интересный), эстетическая (красивый), утилитарная (полезный), нормативная (правильный), телеологическая (эффективный) [1, с. 198-199]. Таким образом, в основу классификации положены виды активности человека, его сенсорный, интеллектуальный и практический опыт.

Оценочная информация представлена как в денотативно-сигнификативном, так и в прагматическом компоненте значения лексемы. Оценочность прагматического компонента является релятивной, проявляемой на фоне нейтрального синонима или в случае словоупотребления в составе высказывания (как прагматическая функция). Терминологически такой вид оценки обозначается как коннотация лексемы. Так, например, употребляя лексемы *пособник*,

спекулянт, нажива, говорящий выражает своё отрицательное отношение к объектам, которые при совпадении денотативного и /или сигнификативного компонентов, обозначены словами *помощник, коммерсант, прибыль*. В данном случае ценностным основанием для вынесения оценки/отношения говорящего к обозначаемому выступают этические ориентиры сознания.

Следует особо остановиться на словах типа *скупой* или *щедрый*, называющими свойства, за которыми в обществе закреплена определённая оценка: быть *скупым* – плохо по общему мнению носителей русской лингвокультуры, быть *щедрым* – хорошо. Однако, по мнению И. М. Кобозевой, эти слова не заключают в себе информации об отношении говорящего к данным свойствам, поскольку возможна и иная, индивидуальная, противоречащая общепринятой точка зрения на данные качества [6, с. 89]. Тем не менее, если используются для описания тех же свойств лексемы *скупердяй* и *мот*, то никаких сомнений в отрицательном отношении говорящего к этому свойству не возникает. Следовательно, оценка соответствующих черт человека говорящим входит в прагматический компонент значения слов *скупердяй* и *мот*, совпадающими в денотативно-сигнификативных компонентах, соответственно, с лексемами *скупой* и *щедрый*.

С категорией ценности тесно связана проблема разграничения семантической и прагматической оценки. Семантическая оценка отображается прежде всего в сигнификативных компонентах значения некоторой части лексики. Это, с одной стороны, например, слова со значением ‘щедрый’ ‘справедливый’, ‘мир’, и т. п., называющие то, к чему люди стремятся, или то, что они хотят сохранить, а с другой, – слова, сигнификативная и денотативная семантика которых отображает то, что они оценивают как плохое, нежелательное (*война, несправедливость, подлость, предательство*). Оценка в подобных словах заложена в денотативном и/или сигнификативном компоненте значения, то есть она является устойчивой, общепринятой, и поэтому воспринимается говорящим как объективная. Это сфера аксиологических пресуппозиций, соотносимых с лингвосемантической ценностью, поскольку оценки, заключённые в денотативно-сигнификативной информации бесспорны, пресуппозитивны.

Лингвопрагматическая ценность представлена в оценке, входящей в прагматический компонент семантики лексемы, и содержит эмоционально-экспрессивное оценочное отношение к обозначаемому объекту действительности, которое выделяется только на основе сопоставления с нейтральным или сигнификативно-оценочным синонимом: *бизнесмен – делец, деловар, торговец – торгаш, барышник, спекулянт, прибыль – нажива, барыш, советский – совковский* и др. Так, *пособник* – это помощник в деле, которое говорящий оценивает отрицательно, *прожект* – проект, который говорящий оценивает отрицательно, считая его исполнение нереальным.

Таким образом, можно выделить четыре типичных случая выражения оценки:

1) лексема с оценочным (позитивным или негативным) денотатом (сигнификатом) не содержит прагматической информации (*преступление, вор, взяточник, коррупция, терроризм, хейтер, война, мир, свобода, красота* и под.);

2) слово обладает оценочной денотативно-сигнификативной семантикой и оценочной экспрессией, то есть прагматической информацией (*сговор, нажива, прихватизация, политикан, главарь, дерьмократы* и под.). У таких лексем есть нейтральные в оценочном отношении корреляты-синонимы;

3) слово нейтральное в денотативно-сигнификативной части информации, но обладает ингерентными коннотативными оценочными признаками в рамках данной лингвокультуры в определённый период времени (*амбиция, обыватель, успех, гламур, карьерист, меценатство, гастарбайтер* и под.);

4) слово нейтральное в денотативно-сигнификативной части информации, но обладает адгерентными коннотативными признаками (*демократ, национализм, патриотизм, капиталист, политик, советский, чиновник, либерал* и под.), оценочное значение которых определяется ценностными предпочтениями автора текста. Такие лексем, как правило, имеют оценочные синонимы, чётко фиксирующие прагматическую оценку: *патриотит, либераст, совковый* и под.

Следует также особо остановиться на словах, которые в периоды трансформации ценностных ориентаций лингвосообщества теряют устойчивость своей аксиологической оценки, содержащейся в прагматическом компоненте. Такие случаи, например, иллюстрируют лексем *амбициозный, карьерист, коммерсант, неудачник*, изменившие свой традиционный оценочный знак на противоположный или нейтральный. Это происходит вследствие того, что иерархия ценностей не является универсальной: она варьируется для отдельных индивидуумов в разные возрастные периоды и в разных ситуациях, она специфична для различных социальных групп. Вместе с тем выявление причин такого расхождения мнений приводит нас к признанию «наличия в обществе разных групповых оценочных картин мира и разных типов субъектного оценочного позиционирования, осмысление которых представляет интерес для лингвокультурологии» [5, с. 24].

Определяя виды оценочного позиционирования, необходимо охарактеризовать субъект оценки, в качестве которых выступают т. н. обобщённые модальные личности – морализатор-праведник и прагматик: *труженик – трудоголик, жизнелюб – развратник, щедрый – транжиря*.

Внешняя оценка базируется на противопоставлении свой/чужой: одни и те же качества, поступки и другие объекты окружающего мира получают противоположную оценку: *опытный – матерый, соглашение – сговор, руководитель – главарь, находчивый – изворотливый, предприимчивый – прохиндей, жадный – экономный, коммерсант – спекулянт, патриот – националист, передовик – выскочка, бизнесмен – рвач, хапуга* и т.д.

Интересный подход к анализу прагматики пейоративности представлен работе Р. Трифонова «Про слова, які «стали лайкою» (природа і прагматика одно-

го типу метамовних коментарів”), в которой рассматриваются метаязыковые комментарии говорящего, заявляющего о наличии у той или иной лексемы пейоративной коннотации [7, с. 58]. Автор статьи раскрывает связь соответствующих замечаний о коннотации с личностью говорящего, с языковыми образами, создаваемыми в тексте, а также с социально-исторической динамикой. В качестве слов, получивших негативную коннотацию, в статье рассмотрены, наряду с другими номинациями, названия политических и экономических концепций: <...> *за короткий промежуток времени слово «демократия» для россиян из идеала стало ругательством* [перевод наш – Г. Я.]. По мнению Р. Трифонова, «метаязыковые комментарии к словам, которые стали ругательством, являются одним из видов экспликации коннотативных характеристик лексем – это пейоративная коннотация, но в ней акцентирован не только ситуативно-психологический, а и социальный компонент. По своей природе эти комментарии отображают общее свойство коннотации представлять собой явление переходное от уровня речи к уровню языка. Таким образом, метаязыковой комментарий о пейоративности слова становится для говорящего экспрессивным средством: 1) характеристики чьего-либо мировоззрения (общества вообще, определенной социогруппы, индивида); 2) собственной мировоззренческой декларации» [7, с. 62].

Важно отметить, что в обществе вырабатываются с помощью официального масс-медиа дискурса типизируемые оценки тех или иных объектов окружающего мира, среди которых особый интерес для нас представляет оценочное позиционирование в идеологической сфере. Типовыми субъектами внешней оценки выступают представители власти и народа, профессионалы и непрофессионалы, сторонние наблюдатели, что часто приводит к амбивалентности оценки. Так, например, с позиций современной российской власти, *либерал, западник, рыночник, демократ* – отрицательно оцениваемые понятия, с позиций либерально-демократической элиты – позитивно. Существование оценочных коррелятов подтверждает расхождение в оценке вышеперечисленных типажей: *либерасты, дерьмократы, прозападные провокаторы, агенты Запада, горе-реформаторы, грантоеды* и др. В разные периоды и в разных обстоятельствах такое позиционирование находит множественное и вариативное выражение в языке и речи (ср. *Сначала Марья назвала Ивана демократом, потом он оскорбил её*).

Таким образом, лингвистическому измерению ценностей на уровне языковой системы может соответствовать информация, извлекаемая из лингвопрагматической и лингвосемантической оценок, содержащихся в денотативно-сигнификативном и/или в прагматическом компонентах значения лексемы. Коммуникативная деятельность носителей лингвокультуры отражает оценочность информации, как адгерентную, так и ингерентную. Оценочное позиционирование определяется ценностными ориентирами автора текста.

Литература

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: оценка, событие, факт / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1999. – 538 с.
2. Бабаева Е. В. Лингвокультурологические характеристики русской и немецкой аксиологических картин мира : дис. на соискание ученой степени д-ра филол. наук : 10.02.01 – русский язык / Е. В. Бабаева. – Волгоград : Перемена, 2004. – 424 с.
3. Бардина Н. В. Когнитивная конденсация как принцип этнолингвального варьирования / Н. В. Бардина // Слов'янський збірник. Вип. 3. – Одеса, 1998. – С. 5–8.
4. Воркачев С. Г. Концепт счастья в русском языковом сознании : опыт лингвокультурологического анализа / С. Г. Воркачев. – К. : Кубан. гос. техн. ун-т, 2002. – 142 с.
5. Карасик В. И. Языковая матрица культуры / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2013. – 320 с.
6. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика : [учебник] / И. М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
7. Трифонов Р. А. Про слова, які «стали лайкою» (природа і прагматика одного типу метамовних коментарів) / Р. А. Трифонов // Вісник Харківського університету ім. В. Н. Каразіна. 3994. Серія «Філологія», вип. 64. – Х., 2012. – С. 56–62.

References

1. Arutyunova N. D. Types of linguistic meanings : values : assessment, facts / N. Arutyunova. – M. : Nauka, 1999. – 538 p.
2. Babaeva E. V. Lingual and cultural characteristics of Russian and German axiological world pictures: dis. ... Dr. Philology. Sciences: 10.02.01 / E. Babayeva. – Volgograd : Peremena, 2004. – 424 p.
3. Bardina N.V. Cognitive condensation as the principle of ethnic and lingual variations / Natalia V. Bardina // Slov'yansky zbirnik. Issue. 3. – Odessa, 1998. – p. 5–8.
4. Vorkachev S.G. The concept of happiness in the Russian language consciousness: the experience of linguistic and cultural analysis / Sergey G. Vorkachev. – K. : Cuban. State. Tehn. University Press, 2002. – 142 p.
5. Karasik V. I. Lingual matrix of culture / V. Karasik. – M. : Gnosis, 2013. – 320 p.
6. Kobozeva I. M. Linguistic Semantics : A Textbook / I. Kobozeva. – M. : Editorial URSS, 2000. – 352 p.
7. Trifonov R. A. The words which are become swearwords (nature and pragmatic the comments in metalanguage) / R. Trifonov // Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv University. 3994. Series: "Philology", volume 64. – H., 2012. – P. 56–62.

Яроцька Г. С.

ЛІНГВОПРАГМАТИКА ЦІННОСТІ ТА ОЦІНКИ

У статті розглянуто актуальні проблеми лінгвістичної семантики та прагматики щодо ціннісного виміру мовної системи і комунікативної діяльності. Зв'язок ціннісних орієнтирів носіїв лінгвокультури та оцінної інформації виявляється на рівні семантичної і прагматичної інформації, що входить у значення лексем. Лінгвістичному виміру цінностей, що втілено в мовній системі, може відповідати інформація, яка відповідає лінгвопрагматичній та лінгвосемантичній оцінкам, що містяться в денотативно-сигніфікативному і / або в прагматичному компонентах значення лексеми. Комунікативна діяльність носіїв лінгвокультури відбиває оцінну інформацію, як адгерентну, так і інгерентну. Оцінне позиціонування визначається ціннісними орієнтирами автора тексту. В роботі подано класифікацію типових випадків вираження оцінки та види оцінного позиціонування в комунікативній діяльності.

Ключові слова: аксіологія, лінгвосемантика, лінгвопрагматика, конотація, цінність, оцінка.

Yarotska G. S.

THE VALUE AND VALUATION AS A LINGUISTIC AND PRAGMATIC MEANING

The aim of this paper is to analyze semantic and pragmatic aspects of the value and valuation which are expressed in linguistic meanings. The value assesment and evaluation are determined by the Language system and author's position. Communicative activity reflects an assessment of the author of the text as stable or situational. The situational evaluation is determined by the value system of the author. We give the classification of the typical cases expression of evaluating and types of assesment of the author's position in the communicative activity. Our analysis of the semantic and pragmatic components of the meanings has uncovered certain value-laden connotations which are stable in Russian Language and perceived by Russian-language speakers as axiomatic.

Key words: axiology, linguistic semantics, pragmatics, connotation, value assesment.

Комунікативна лінгвістика. Проблеми дискурсології. Інтерпретація художнього тексту

УДК 811.161.2

А. М. Агафонова

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри сучасної української мови

ЗМІСТОВІ ДОМІНАНТИ ЕПІСТОЛЯРНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ ЕПІСТОЛЯРІЮ АНАТОЛІЯ ДОБРЯНСЬКОГО)

У статті здійснено аналіз змістово-лексичного діапазону епістолярного мовлення відомого буковинського літературознавця, культурного та громадського діяча, почесного громадянина міста Чернівців Анатолія Добрянського. Серед основних засобів передачі емоційно-почуттєвих станів, намірів автора листів визначено експресиви, які репрезентовані у досліджуваному матеріалі емоційно-оцінними лексемами, демінутивними та агументативними утвореннями, розмовно-просторічну лексику, слова з переносним значенням, вкраплення синонімів і антонімів у змістову структуру речення, стилістичні прийоми порівняння та різного роду повторів, а також використання фразеологізмів.

Ключові слова: епістолярій, епістолярне мовлення, епістолярний текст, експресивність, розмовно-просторічна лексика, переносне значення слова, синонім, антонім, порівняння, повтор, фразеологізм, функція.

Епістолярний стиль, уживаний переважно в листуванні, репрезентує начамперед апелятивну функцію мови, яка “полягає у зверненні до адресата з бажанням увести його в коло певних подій, поінформувати про щось, викликати певні почуття, співзвучні з емоційною настроєністю автора” [6, с. 175].

Метою статті є систематизація та аналіз лексичних ресурсів мови та їхня роль у системі епістолярного мовлення. Матеріалом обрано епістолярну спадщину буковинського літературознавця, культуролога, людини енциклопедичних знань Анатолія Добрянського, постать якого вирізняється особливою значущістю в культурному житті та на науково-просвітницькій ниві міста Чернівці.

Мовленнєвий намір автора епістолярного тексту, спрямований на співрозмовника й вербально оформлений у висловленні, вирізняється предметно-смысловим змістом та експресивно-оцінним забарвленням, хоча в різних формах мовленнєвого спілкування емоційний ефект має неоднакове значення і силу. Загальна експресивність епістолярного тексту є інтегрованим результатом реалізації таких його властивостей як емотивність, оцінка, образність, ін-

тенсивність, стилістична маркованість, структурно-композиційні особливості тощо [1, с. 183]. Експресія як одна з ознак епістолярного тексту, зокрема епістолярного, – це складна стилістична категорія, що включає низку психічних, соціальних та лінгвальних чинників і виявляється як інтенсифікація виразності текстового матеріалу за рахунок посилення образності, емоційності, оцінності, збільшення сили впливу висловлювання, його емоційного навантаження. Послугуючись емоційно-експресивною лексикою, адресант виявляє власне ставлення до висловленої інформації, а також предмета свого мовлення щодо адекватного сприйняття ним його комунікативних мотивів [4, с. 7].

Серед експресивних мовних ресурсів у досліджуваних епістолярних текстах найбільшої уваги потребують лексичні, оскільки слово є провідною одиницею мови, що допомагає схарактеризувати образи, виразити симпатії чи антипатії, передати авторське бачення описуваних подій, осіб, ситуацій, тобто є основою для відповідного сприйняття змісту повідомлення. Експресивність може міститися у значенні окремого слова (така лексема виступає синонімом до нейтральної назви явища або поняття), а може створюватися описово (контекстом) [3, с. 90]. Уживаючи емоційно-експресивну лексику, адресант виявляє власне ставлення до висловленої інформації, а також предмета свого мовлення щодо адекватного сприйняття ним його комунікативних мотивів.

Найбільш поширеним засобом вираження емоційного стану епістолярних комунікантів у досліджуваних листах є експресиви, що виражаються: а) словами, які містять позитивну емотивну оцінку: *Щоб ти знала, мамо, як мені сподобався він! Співали чудові пісні [30.XI.1952]; Яка вона прекрасна, мамо, ця наша рідна земля! [недат.];* б) словами, що виявляють негативну емотивну оцінку: *Лише останнє знаю непогано, а праць обох не читав. І ситуація, як на зло препаршива [25.VI.1959]; Остогидла біганина, даремна метушня. [2.X.1965]; В кімнаті обстановка жахлива, один тип просто до божевілля доводить [1.X.1953].*

За нашими спостереженнями, експресивна лексика, яка в досліджуваних листах здебільшого містить негативну емотивну оцінку (слова на позначення роздратування, незадоволення, зневаги, занепокоєння, суму та ін.), співвідносна з внутрішніми емоціями та переживаннями їх автора. Застосування експресивів дає авторові змогу викликати у реципієнта адекватну реакцію, спричинити емоційний ефект, переживання, що відповідають його намірам і змушують вдаватися до вибору тих чи тих мовних одиниць.

В епістолярії А. Добрянського фіксуємо конструкції оцінки власних дій та станів, що засвідчує самокритичність автора, його прагнення до самовдосконалення. Так, іронічним відтінком позначена конструкція самооцінки у листі з санаторію на Київщині: *Дозвольте передати Вам мій ледарський курортний привіт і побажати успіхів у роботі. Це достить цікаво: звикнути до систематичної праці і опинитися раптом на положенні нероб. Я співчуваю тим Агам Шукам, які по три місяці бувають на курортах. Справді, тут збожеволіти*

можна робочій людині за три місяці [1.IX.1956] Супровідний підпис до фото, яке А. Добрянський надсилав матері, також позначений самооцінкою з дещо іронічним відтінком: *Посилаю любительське фото. Погане, але я і в дійсності не красень [24.XI.1955].*

Для вираження експресивної оцінки у досліджуваному епістолярному матеріалі актуалізується цілий комплекс мовних засобів, а саме:

– якісно-оцінні прикметники, рідше прислівники, оцінний ефект яких може посилюватися шляхом поєднання з підсилювальними модальними частками: *Такі тупі і безграмотні дипломанти пішли, що аж страшно – немає знань за 5-6 клас [20.V.1966]; Так він статний, високий, красивий, а от грає зовсім без почуття, просто, як дерев'яний [20.IX.1952]; Нелюдські головні болі, звістка про смерть Сталіна одночасно завалилась на мене, ніби випробовуючи мою стійкість [8.III.1953]; Так негарно вийшло з Люсею Трофімовою [24.XI.1955]; Такий хороший, світлий настрої зараз у мене. [недат]; Мені аж страшно робиться, що нічого про тебе не знаю [1.XI.1952];*

– поєднання оцінного слова (іменника, прикметника, дієслова та ін.) з прислівниками міри і ступеня, що вказують на найвищий ступінь вияву ознаки: *Читаю до одуріння [31.07.1957]; Дуже шкодую, що не побачився з Зіною [24.XI.1955]; За тобою і домам заскучав страшенно, здається, на крилах злетів би в Романківці [20.IX.1952].*

У процесі аналізу зафіксовано велику групу лексем, які містять форманти суб'єктивної оцінки, зокрема демінутивні та аугментативні утворення. До афіксів з лексико-граматичним значенням належать зменшено-пестливі суфікси, які вживаються на позначення зменшеності чи здрібнілості, пестливості, ласкавого або фамільярного ставлення до предмета чи особи, та згрубіло-збільшувальні форманти, що передають збільшення чи згрубілість і виражають зневажливе, іронічне або фамільярне ставлення до предмета мовлення, як, наприклад: *Здрастуй, дорогенька мамо!; Здрастуй, рідненька мамусю! Роботи страшенно багато – шарпають на всі боки, здоров'я мерзенне [1.X.1953]; Мене вбивають тут страшенні контрасти [14.VIII.1965]; З харчами поганенько, бо все таке в столових, що скільки з'їси, стільки ж і вирвеш, але ж мені залишилось жити тут всього шість днів [6.VIII.1952]; В "Радянській Буковині" 7-ого червня була невеличка пісенька "Щаслива доля", а 9 червня на 3-й стор. – "перший крок" – рецензія на виставу за підписом Янко Славич [18.VI.1959]; Щодня раненько гуляю в лісі, після сніданку до обіду працюю, потім ходжу по навколишніх лісах, або купаюся на озері [1.IX.1956].*

Анатолій Добрянський активно послуговується арсеналом просторічних розмовних засобів, які, як відомо, вдало взаємодіють із літературними мовними структурами, доповнюють і поширюють засоби епістолярного стилю. Такі слова та звороти, що не є характерним загалом для мови автора, ніби «вириваються» в моменти емоційних станів: *Я в ці дні в лікарню не ходив: ну її к бісовій матері. Од їхніх ліків тільки голова ще дужче болить, та, в додачу, щоденно*

доводиться на трамваї тратити карбованців 2, бо до психлікарні більше як п'ять кілометрів [8. III. 1953 р.]; А погані умови ось в якому відношенні: поперше, в гуртожитку хлопцям дали найгірші кімнати, в яких холодно, як у псарнях [27. XI. 1952 р.]; Стипендія ще не скоро, грошей ні коп'я ні в кого, так наше студентство в парк лізло, аж паркани тріщали [24. V. 1953 р].

Уживання розмовних лексем стилістично мотивоване і сприяє відтворенню живомовних структур в епістолярному тексті, адже народнорозмовні слова і стійкі словосполучення, на думку Д. Баранника, – це “безбережне море, в якому віддзеркалюються особливості мовної свідомості людей певної історичної доби, їхнє образне мислення, формується лексика, яка без них була б позбавлена важливих характеристично-змістових та художньо-образних складників” [2, с. 31].

В епістолярному мовленні А. Добрянського розмовно-просторічний шар лексики має неабиякі виражальні можливості. Слова з яскравою експресивно-емоційною забарвленістю є засобом образності і мають чітку позитивну чи негативну конотацію: *Тільки замість Дністра синьоводого “остолопи” в редакції зробили “Дністер синьоокий” – ні рими тобі не залишили, ні глузду здорового [10.X.1959]; Чудак, цим гордиться треба, шкода, що раніше не наважився на це [8.VIII.1959].*

Меті небуденного, нетрафаретного висловлення думки підпорядкований аспект формування образних засобів на основі розширення змістового обсягу слова за рахунок виникнення в нього переносно-образних значень і підсилення експресивних властивостей, тобто метафоризація слова. Досліджувані тексти насичені словами з переносним значенням, наприклад: *Оце зараз пишу при свічці, а деколи просто очима доводиться світити [27.XI.1952]; Рухнули всі мої плани наукової роботи на цей рік. [30.IX.1954]; Життя вимагає гострих зубів і міцних нервів [15.V.1954]; Хочеться світа побачити, людей [15.V.1954]; Доводиться бігати по факультетах [1.IX.1956]; Ходжу по будинках агітатором [11.02.195]; Напихають студентів всяким другорядним матеріалом той час, коли багато на 350 слів (в диктанті) роблять по 45-60 помилок [15.V.1954].*

Одним із яскравих засобів вираження авторської оцінки в досліджуваному епістолярному матеріалі є порівняння, яке вказує на суб'єктивне сприйняття події, явища, на образне сприйняття навколишнього світу на основі подібності ознак. Адже за допомогою порівнянь автор може відтворити дуже багато найрізноманітніших почуттів з їх численними відтінками, як позитивними, так і негативними. Функціонально-стильова сфера застосування лексичних порівнянь нагадує застосування переносних значень слова: безвідносно до стилістичної настанови слово-порівняння може використовуватися в різних функціональних стилях, в той час як стилістично спрямоване порівняння є ознакою художньої образності [7, с. 145]. В аналізованих листах матеріалістичною основою творення порівнянь є реалістичний, предметний опис побуту, стосун-

ків між людьми: *Навісили мені університетську раду наукового студентського товариства, а тепер тягну, як поштова кляча [14.12.1956]; Коли я приїхав з дому важив 49 кг, а сьогодні спеціально зважився – вже тільки 44, легкий, як пір'їнка, прям хоч в балет іди [20.IX.1952]. Живу тихо і глухо, як Акакій Акакійович [10.10.1957] Нехай дослід не вдався, – я і дрібній картоплі буду радий – зголоднів, як Іцків цуцик [10.X.1959].*

Різноманітність емоційних відчуттів представлена порівняннями, у тому числі й зіставно-протиставними у поєднанні з оцінно-характеризуючими прикметниками: *Майже всі головні ролі виконує Величко. Так він статний, високий, красивий, а от грає зовсім без почуття, просто як дерев'яний. Чацький – це не людина, а вогонь, а у Величка він виходить, як лялька на музочках [20.IX.1952 p].*

Анатолій Добрянський у листах до матері часто послуговується й іншими лексичними прийомами, що вирізняє його епістолярний мовостиль з-поміж інших, а саме прийом різного роду повторів: *Читаю... читаю... читаю... кінця й краю цьому читанню не видно. Хочеш – не хочеш, а я тобі посилатиму усі свої нові вірші, і ти будеш моїм першим критиком. Роботи дуже багато, особливо писанина набридає: пиши, й пиши безкінечні конспекти. Ну, а в мене все ті ж новини – робота, робота, робота [21.V.1967].*

З лінгвістичної точки зору повтор являє собою кількаразову появу у тому чи іншому контексті тієї самої мовної одиниці на відповідному лінгвістичному рівні. Повторювані елементи, як правило, одержують більше смислове навантаження і набувають додаткових емоційно-експресивних відтінків. Характерно, що навіть слова з стилістичного погляду нейтральні при повторенні набувають емоційної виразності, як-от: *Хотілося б писати й писати, та поки що обмежусь цим, бо “остання догорає моя свічка лойова”, як писав Руданський [27. XI.1952]; Робота, робота без кінця і краю [18.XII.1957].*

Характерною ознакою епістолярного мовлення А. Добрянського є використання синонімів, що сприяє уникненню повторень, урізноманітнює їх мову, наприклад: *Ні в чому не щастить, нічого не клеїться. [14.12.1956]; Всі його знали як одверту, щирю людину [14.12.1953]; Кожен зустрічний може тобі розповісти з ким ночував Малишко чи Сосюра, але що нове вони написали, про це не скаже навіть той, хто сміє вважати себе розумною, освіченою людиною [в поїзді]; Безмірне горе, траур в серці кожної чесноі людини. [08.03.1953].*

У листах широко представлені поряд із загальнономовними і контекстуальні синоніми, що служать емоційно-експресивними заміниками нейтральних слів загальнонародної мови: *Яка вона прекрасна, мамо, ця наша, рідна земля. Якби чотири життя мала людина, я всі їх забрав би, щоб любитися на цю красу зелену [1956]; Голосував на сесії Максим Рильський. Довелось виступати з віршами на вечорі зустрічі. Старому подобались мої писання, він навіть трьохтомник своїх творів подарував мені на згадку [18.XII.1957]; Правда, погода зіпсувалася: дощі і страшенно холодні вітри, а я так і не купив нічого. Несимпатичні вітерці примушують думати про пальто [17.X.1958].*

Використання антонімів у текстах листів дає змогу авторові створити контрастну характеристику образів, предметів, явищ, наприклад: **Сміх і сльози!** [5.04.1957]; **Вдень працюю в читальні, вночі слухаю радіо, пишу листи або що-небудь інше** [11.02.1957]; **Рано чи пізно** – вони знадобляться, так що треба мати все наготові. Твій лист мене **втішив і розтривожив** одночасно [17.X.1958]. Вживаючись у функції зіставлення чи протиставлення, слова, що перебувають в антонімічних стосунках, допомагають порівнювати різні реалії, наприклад: **Хороша, щира, але страшно нав'язлива** [10.10.1957]; **Важка, виснажлива [робота], але досить цікава** [30.XI.1957]; **Але як завжди, хороших людей чомусь доля закидає за тридев'ять земель, а паскудь всяка щоденно тобі очі мозолить** [10.06.1957].

Надзвичайно широко А. Добрянський послуговується фразеологізмами, які надають текстам листів образності, полемічної сили, гостроти, часто служать для створення гумористичного чи іронічно-сатиричного ефектів, наприклад: **Отож ми з Богданом придумали спосіб, щоб були і кози цілі, і вовки ситі** [30.XI.1964]; **Вреши – реши, якщо падати, то з доброго коня і у високий бур'ян** [10.X.1959]; **Крім того, що в майбутньому буду значно обережнішим у фінансових справах, я пізнав справжню ціну тим мерзенним людям, які в день полочки завбачливо зустрічають мало, що не біля редакційного виходу або вчащають додому, за чаркою клянуться бути друзями, нагороджують поцілунками Іуди, а потім зраджують в скрутну хвилину, благородно забувають** [28.VII.1959]; **Відмовитись від служби – залишитись без засобів існування, відмовитись від об'єднання – поженуть з роботи ще й шию намілять** [18.VI.1959].

Поряд із традиційними фразеологічними одиницями у листах використано прислів'я та приказки, уживання яких підпорядковане певному задуму: вони виступають джерелом народної моралі, засвідчують стійкі переконання; причому їх нагромадження (поряд з іншими фразеологічними одиницями) створює певний колорит. Семантико-структурні зміни у самому фразеологізмі оновлюють його і, порушуючи вже встановлені асоціативні зв'язки, надають фразеологічним одиницям сильнішого експресивного забарвлення: **Парторг стала дуже лагідною і обіцяла, але “обіцяного три роки чекають”** [1.IX.1954]; **От справді застав дурного Богу молитись.** [10.VI.1962] **Є дужі мудрі народні прислів'я: “Лежачого не б'ють” і “Кто старое помянет, тому глаз вон”** [10.X.1959]; **Як кажуть люди, попала коса на камінь** [10.X.1959]; **Нехай зрозуміють, що не все коту масляна, бо неправдою хоч і далеко заїдеш та назад не повернешся** [18.VI.1959].

Листи Анатолія Добрянського наповнені виразними, експресивними метафоричними одиницями – фразеологізмами, які у тексті виконують певні функції: номінативну (називання явищ, ознак, дій), пізнавальну (їх характеристика) конотативну (їх оцінка), виховну (вплив на читачів та оточуючих) та експресивно-оцінну, а також поживляють мовлення, увиразнюють його. Основним для Анатолія Добрянського був не точний запис фразеологічних одиниць, а їх стилістичне навантаження.

Лексичні діалектизми, зафіксовані в епістолярії А. Добрянського, репрезентують широке коло номінацій, що характеризують повсякденне побутове життя буковинців: *Починаючи з цього листа, думаю написати “вуйкам” [15.V.1954]; Той попросив дати рукави від фуфайок на ноги, або хоч один сірник [14.XII.1953]*. Порівняно невелика кількість діалектних слів у листах А. Добрянського все ж яскраво передає колорит місцевого мовлення і виформовує індивідуально-авторське.

Отже, аналіз змістового діапазону епістолярію А. Добрянського дає підстави визначати потужні можливості лексичних засобів, а саме експресивів, синонімії й антонімії, фразеологічних зворотів, діалектизмів, стилістичних прийомів порівняння та повтору, для передачі емоційно-вольових станів та різноманітних намірів автора епістолярного мовлення.

Література

1. Амосова Н. Н. Слово и контекст / Н. Н. Амосова // Очерки по лексикологии, фразеологии и стилистике : учен. зап. ЛГУ. – Л. : Изд-во Ленинград. гос. ун-та, 1958. – Т. 243. – Вып. 42. Ч. 2. – С. 3–23.
2. Баранник Д. Х. Народнорозмовний складник лексичної та фразеологічної систем національної мови / Д. Х. Баранник // Мовознавство. – 2008. – № 4–5. – С. 18–31.
3. Білодід, І. К. Мова і стиль роману “Вершники” Ю. Яновського [Текст] / І. К. Білодід ; відп. ред. Л. А. Булаховський. – К. : Вид-во АН УРСР, 1955. – 128 с.
4. Взаємодія художніх і публіцистичних стилів української мови. – К. : Наук. думка, 1990. – 213 с.
5. Добрянський Анатолій. Листи до матері / Упор., передм. та примітки Елеонори Соловей. – Чернівці : Книги XXI, 2014. – 232 с.
6. Ленець К. В. Епістолярний стиль / К. В. Ленець // Українська мова. Енциклопедія. – Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. Бажана, 2004. – С. 175–176.
7. Шабат-Савка С. Т. Вербалізація комунікативних інтенцій в епістолярному дискурсі Ольги Кобилянської // Науковий вісник Чернівецького університету ім. Ю. Федьковича. Збірник наукових праць. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. – Вип. 697–699 : Словянська філологія. – С. 358–361.

References

1. Amosova N. N. Word and context : Ocherki po leksikologii, frazeologii i stilistike – Essays on lexicology, phraseology and stylistics / N. N. Amosova. – Leningrad : Publishing House of Leningrad State University, 1958. –Vol. 243. – № 42 (2). – P.3–23.
2. Barannyk D. H. Colloquial component of lexical and phraseological of the national language / D. H. Barannyk // Movoznavstvo – Linguistics, 2008, № 4–5, P. 18–31.
3. Bilodid I. C. Language and style of the J. Janowskyi’s novel “Vershnyky” / I. C. Bilodid ; Bulakhovskiy L. A. (Ed.). – Kyiv : AN USRR, 1955. – 128 p.
4. Interaction of artistic and journalistic styles of the Ukrainian language. – Kyiv : Naukova dumka, 1990. – 213 p.
5. Dobrianskyi Anatoliy. Letters to the mother / A. Dobrianskyi ; Eleonora Solovei (Ed.). –Chernivtsi : Knyhy XXI, 2014. – 232 p.
6. Lenets K. V. Epistolary style] / K. V. Lenets // Ukrainiska mova. Entsyklopediia – Kyiv : Ukrainian language. Encyclopedia, 2004. – P. 175–176.
7. Shabat-Savka S. T. Verbalization of communicative intentions in the epistolary discourse of Olga Kobylanska / S. T. Shabat-Savka // Scientific Bulletin of Yuriiy Fedkovych Chernivtsi National University. – Chernivtsi : Chernivtsi National University. Slovianska filolohiia – Slavic philology, 2013, P. 358-361.

Agafonova A. M.

**CONTENT-BASED DOMINANTS OF EPISTOLARY DISCOURSE
(BASED ON THE EPISTOLARY OF ANATOLIY DOBRIANSKY)**

The article analyzes content-lexical range of epistolary speech of Anatolii Dobrianskyi, famous Bukovinian scholar, cultural and public figure, an honorary citizen of Chernivtsi. Among the principle means of emotional-sensory states transmission and the intentions of the author of letters, the following components were identified: expressives, represented in the research by emotional and evaluative lexemes, diminutive and argumentative formations; colloquial vocabulary; words with figurative meaning; additive synonyms and antonyms in the semantic sentence structure; stylistic devices such as comparison and various types of repetitions, and also the use of phraseological units was significant.

Key words: *epistolary work, epistolary speech, epistolary text, expressiveness, colloquial vocabulary, figurative meaning of the word, synonym, antonym, comparison, repetition, phraseological unit, function.*

УДК 81'42

Ю. І. Вербиненко

Український мовно-інформаційний фонд НАН України
молодший науковий співробітник

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ДИСКУРСИВНИХ ОДИНИЦЬ

У статті розглянуто питання виділення дискурсивних одиниць у тексті. На основі досліджень вчених, що розглядали питання дискурсу та дискурсивних одиниць у тексті, проаналізовано функції, які можуть виконувати такі одиниці (організація висловлювання, перехід з однієї теми до іншої, вираження макроструктури тексту, маркування індивідуального судження, ставлення до твердження, його оцінка тощо). Також у статті розглянуто проблему формальної ідентифікації зазначених одиниць у тексті. Вона ускладнюється у зв'язку з тим, що дискурсивні одиниці неможливо з певністю виділити ні за граматичними ознаками, ні за синтаксичними принципами. Тому запропоновано вважати семантико-прагматичні характеристики дискурсивних одиниць визначальними в процесах їхньої ідентифікації. Підкреслено роль та значення дослідження дискурсивних одиниць для розвитку української наукової мови.

Ключові слова: дискурсивні одиниці, дискурсивні маркери, дискурс.

Дискурс – у широкому сенсі складна єдність мовної практики і позамовних факторів (значуща поведінка, що маніфестується в доступних чуттєвому сприйняттю формах), необхідних для розуміння тексту, єдність, що дає уявлення про учасників спілкування, їхні настанови й цілі, умови вироблення і сприйняття повідомлення. У дискурсі відбивається складна ієрархія різних знань, необхідна як при їх породженні, так і сприйнятті. Отже, дискурс можна розглядати як когнітивно-лінгвістичний комплекс, що складається з певної суми зв'язних текстів разом з екстралінгвістичними чинниками, взятими в подієвому аспекті; це «...мова, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія» [1]. З огляду на семантичну структуру, дискурс має два плани – власне-лінгвістичний та лінгвокогнітивний, тобто він є «двостороннім» утворенням, що має план вираження і план змісту.

Перший план пов'язаний з мовою, і проявляється в сукупності породжених текстів (дискурс як результат). План вираження дискурсу експлікується через певну послідовність мовних одиниць, створену в певний час, у певному місці та з певною метою. Другий план пов'язаний з мовною свідомістю; він обумовлює вибір мовних засобів, впливає на породження (і сприйняття) текстів, проявляючись у контексті і пресупозиції (дискурс як процес). Елементами дискурсу є події, їх учасники, перформативна інформація і в той же час «не-події»: обставини, які супроводжують події, фонові інформація, оцінка події, інформація, що співвідносить дискурс із подією. Останні й виражаються у

тексті за допомогою дискурсивних маркерів або дискурсивних одиниць. Наразі дослідження дискурсивних маркерів є однією з найбільш популярних ділянок дискурсивного аналізу та лексикографії. Можна сказати, що дискурсивні одиниці – це мовні конструкції, що забезпечують зв'язність тексту та передають відношення мовця до сказаного, спрямовують увагу на контекст; дискурсивні одиниці надають мові чіткості, структурованості, регулюють емоційну забарвленість, роблять текст зрозумілішим. Функції маркерів у контексті досить різноманітні: організація висловлювання, перехід з однієї теми до іншої, вираження макроструктури тексту, маркування індивідуального судження, ставлення до твердження, його оцінка тощо. Розглядати питання дискурсивних слів почав вивчати ще французький лінгвіст Антуан Кюліолі. [7]

А. Кібрік [6] визначає дискурсивні слова як спеціальні слова, що позначають структуру мови, ментальні процеси мовця, що відображають контроль над ментальними процесами адресата тощо. У реченні дискурсивні функції можуть виконувати як власне дискурсивні одиниці (вступні і модальні слова і звороти (без сумніву, власне кажучи)), так і сполучники (якщо, але), частки (ж, просто, як раз), окремі словосполучення (в зв'язку з цим, в даному випадку), включені в структуру речення (доречно згадати, що ..., наважимося стверджувати, як відомо), і навіть цілі речення (підсумуємо найбільш важливе, список можна продовжити). Очевидно, що і лексично, і морфологічно (і навіть синтаксично) дискурсивні одиниці (ДО) дуже різноманітні, і їх неможливо однозначно віднести до якогось певного лексико-граматичного класу [2].

Отже, класифікувати дискурсивні одиниці лише за граматичними ознаками неможливо. За допомогою синтаксичних характеристик не можна з упевненістю виділяти ДО в тексті. З позицій морфології такі одиниці також важко об'єднати в один клас, оскільки тотожність морфологічних характеристик зовсім не гарантує належності мовних одиниць до класу дискурсивних.

Складність опису дискурсивних одиниць полягає ще й у нерозробленості теоретичних засад їхнього семантичного опису та його лексикографічного представлення. Викликають певні утруднення при формулюванні словникових дефініцій одиниць цього класу, оскільки вони часто бувають дуже сильно інтегрованими в контекст. Через це важко окреслити системні межі одиниць цього класу та побудувати для них коректну лінгвістичну класифікацію.

Виходячи з викладеного, ми вважаємо, що визначальними ознаками при виділенні дискурсивних одиниць виступають їх семантико-прагматичні характеристики. На нашу думку, найбільш точно дискурсивні одиниці можна виділяти саме за їх функціями.

Усі одиниці, що втратили своє первісне значення і перейшли до класу дискурсивних, набувають ряд формальних особливостей (головним чином, синтаксичного та інтонаційного характеру), які допомагають відрізнити дискурсивне вживання лексеми від недискурсивного. Є. В. Хачатурян [5] визначила основні з них:

- при ізольованому вживанні вони не можуть бути відповіддю на питання;
- не вживаються із запереченням (якщо тільки заперечення не входить до складу дискурсивного слова);
- як правило випускаються при непрямій мові;
- не можуть повторюватися під час перепитування;
- на відміну від повноправних членів речення, позиція дискурсивного слова, що не має синтаксичної функції в реченні, не зафіксована, а визначається семантичними критеріями;
- як правило, дискурсивне слово або вся конструкція з ним у мовленні виділяється за допомогою пауз.

Дискурсивні одиниці «регулюють плин дискурсу» [4] та виконують композиційно-структурну, регулятивну та модально-оціночну функції. Вони «оформлюють» текст та роблять його зрозумілішим. Жоден текст не обходиться без дискурсивних одиниць, наукові тексти – не виняток. ДО супроводжують кожну думку, кожне твердження автора. На думку М. Кожиної [3], дискурсивні одиниці ніби спеціально створені для наукового стилю, оскільки його визначальними рисами є абстрактно-узагальненість, підкреслена логічність, точність, ясність і об'єктивність, а також послідовність і некатегоричність викладу.

Для української мови дослідження дискурсивних одиниць є новим і перспективним напрямом, оскільки в лінгвоукраїністиці такі дослідження раніше майже не проводились. Особливий неабиякий інтерес представляє вивчення функціонування дискурсивних одиниць у науковому стилі та в так званих мовах для спеціальних цілей. Окремо відзначимо значення таких робіт для завдань автоматичного опрацювання текстів (*natural language processing*): машинний переклад, екстракція знань з текстів, лінгвістична експертиза, створення паралельних дво- та багатомовних лінгвістичних корпусів тощо.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь ; под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
2. Викторова Е. Ю. Влияет ли гендер на использование дискурсивов? (на материале письменного научного дискурса) / Е. Ю. Викторова. – Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Филология. Журналистика. – 2011. – Вып. 3 (Т. 11). – С. 8–14.
3. Кожина М. Н. Научный стиль / М. Н. Кожина // Стилистический энциклопедический словарь русского языка. – М. : Школа «Языки славянской культуры», 2003. – С. 242–247
4. Сиротинина О. О синтаксическом статусе некоторых компонентов дискурса / О. Сиротинина // *Oameni si idei : Studii de filologie*. Cluj – Napoca : Editura Risoprint, 2005. – С. 342–348
5. Хачатурян Е. В.. Семантика и синтактика дискурсивных слов глагольного происхождения в современном итальянском языке : дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05. – романские языки / Е. В. Хачатурян. – М., 2000. – 171 с.:
6. Kibrik A. A. Dynamics of attention focus in narrative discourse : The Plural case / A. A. Kibrik // *Languages of the world*. – М., 1992. No 4. – P. 4–12.
7. Tommola Н. Прямо прямо идет, а с нею не разминешься (о статусе дискурсивных слов и частиц) [Електронний ресурс] / Н. Tommola. – Хельсінкі, 2008. – Режим доступу: <http://www.helsinki.fi/slavicahelsingiensia/preview/sh35/pdf/36.pdf>

References

1. Arutiunova N. D. Discourse // LED. – Moscow: 1990. – P. 136–137
2. Viktorova E. Does gender affect the use of discursive? (Based on written scientific discourse) / E. Viktorova. – Saratov: SSU. News of SSU No 3, vol. 11, 2011
3. Kozhina M. Scientific style // Stylistic Encyclopedic Dictionary of the Russian language / M. Kozhina. – Moscow: Nauka, 2003. – P. 242-24
4. Sirotinina O. On the syntactics status of some components of discourse / O. Sirotinina *Напока* : Editura Risoprint, 2005. – С. 342-348
5. Khachaturian E. Semantics and discourse syntactics of words of verbal origin in modern Italian: [thesis] / E. Khachaturian. – Moscow: MSU, 2000.- 171 p.
6. Kibrik A. A. Dynamics of attention focus in narrative discourse: The Plural case. *Languages of the world.* / A. A. Kibrik/ – М. 1992. No 4. – P. 4-12
7. Tommola Hannu. Прямо прямо идет, а с нею не разминешься (о статусе дискурсивних слов и частиц) [Electronic source]. – Helsinki: 2008. – Access mode: <http://www.helsinki.fi/slavicahelsingiensia/preview/sh35/pdf/36.pdf>

Verbynenko Yu.

THE QUESTION OF DISCOURSE WORDS DETERMINING

Studying discursive words is one of the most popular areas at discourse analysis and lexicography. The article deals with the determining of discursive words in the text and its complexity. The functions that can perform discursive words in the text (which may be organization of expression, the transition from one topic to another; expressing macrostructure of the text, marking individual point of view etc.). Due to heterogeneity of discursive words, one can not confidently select them in the text nor by the grammatical principles nor by the syntactic characteristics. In terms of morphology, these words are also difficult to combine into one class. Because words, having the same characteristics, can be or not be discursive ones. Therefore, we believe that the semantic-pragmatic characteristics are crucial in the determining the discursive words. In our opinion, most accurately discursive words can be determining according to their functions. And since no text without discursive words, and scientific texts are no exception – discursive words accompany every thought, every statement of the author, we believe that studying such words is a promising area of research, especially for the Ukrainian language.

Key words: *discursive words, discursive markers, discourse.*

УДК: 811.111'42

Т. О. Євтушина

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
кафедра української філології і методики навчання фахових дисциплін,
кандидат філологічних наук, доцент

В. Ю. Затворницька

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
студентка спеціальності «Українська мова і література (мова і література англійська)» денної форми навчання філологічного факультету

**ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ
(НА ПРИКЛАДІ ПРОМОВ ПЕТРА ПОРОШЕНКА)**

У статті досліджено комунікативно-функціональний потенціал прецедентних феноменів у промовах як жанру політичного дискурсу чинного Президента України – Петра Олексійовича Порошенка. Уточнено поняття «політичний дискурс», «прецедентний феномен» та визначено їхні основні характеристики; висвітлено класифікаційні особливості прецедентних феноменів. З'ясовано статус, типи й джерельну базу прецедентних феноменів, які найчастіше використано в президентських промовах. Встановлено, що прецедентне ім'я, зокрема національно-прецедентне, є домінантним прецедентним феноменом у політичному дискурсі П. Порошенка. Досліджено функціональну значущість прецедентних феноменів у політичному дискурсі П. Порошенка.

Ключові слова: політичний дискурс, політична промова, прецедентний феномен, національно-прецедентний феномен, прецедентне ім'я.

Політичний дискурс є відображенням суспільно-політичного життя країни, загальних, національних і культурних цінностей. Аналіз політичного дискурсу дозволяє вивчити тактики та стратегії спілкування, визначити універсальні й національно-специфічні особливості політичного дискурсу.

Основи теорії політичного дискурсу закладені представниками кембриджської та оксфордської філософських шкіл у 50-ті роки ХХ ст., які проаналізували лінгвістичний контекст суспільної думки (Т. А. ван Дейк, Р. Барт, М. Фуко, Ю. Хабермас). В українському мовознавстві політичний дискурс став предметом студіювання в працях О. І. Андрейченко, А. Д. Белової, А. П. Загнітка, Т. Ю. Ковалевської, Н. В. Кондратенко, Н. В. Кутузи, К. С. Серажим, Л. П. Нагорної та інших. Проте багатоплановість дослідження зумовлює доцільність і актуальність подальших наукових студій.

Мета статті – визначити комунікативно-функціональний потенціал прецедентних феноменів у політичному дискурсі чинного Президента України –

Петра Олексійовича Порошенка. Поставлена мета передбачала вирішення таких завдань: з'ясувати поняття «політичний дискурс», «прецедентний феномен»; визначити типи й джерельну базу домінуючих прецедентних феноменів президентських промов; дослідити функціональну значущість прецедентних феноменів у політичному дискурсі П. Порошенка.

Витлумачення політичного дискурсу (ПД) як інституційного різновиду дискурсивної діяльності людини актуально для праць багатьох науковців (В. І. Карасик, М. Л. Макаров, М. В. Піменова, К. С. Серажим, О. Й. Шейгал).

Вважаємо, що політичний дискурс – «це конкретний вияв політичної комунікації, що передбачає актуалізацію політичного тексту в комунікативному акті взаємодії політичного суб'єкта (політика, політичної сили, влади) та політичного об'єкта (аудиторії, електорату, виборця)» [1, с. 12].

ПД програмує адресата на певне бачення політичного майбутнього, містить ідеологеми та конвенційні структури, які можуть відбиватися в прецедентних феноменах.

У науковій літературі прецедентними феноменами (ПФ) вважають ті елементи, які мають надособистісний характер, перебуваючи в культурній пам'яті суспільства (Д. В. Гудков, В. В. Красних), які регулярно відтворюються з метою реінтерпретації в текстах певної культури (О. С. Переломова).

Услід за О. О. Селівановою наголошуємо, що «прецедентні феномени – це компоненти знань, позначення та зміст яких добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти» [4, с. 492].

Серед вербальних ПФ розрізняють прецедентне ім'я, прецедентний текст, прецедентне висловлення й прецедентну ситуацію [2, с. 47–48]. За широтою охоплення виокремлено в лінгвістиці соціумно-прецедентні, національно-прецедентні, універсально-прецедентні [2, с. 50–51].

Аналіз промов як жанру ПД чинного президента України свідчить про те, що П. Порошенко часто використовує ПФ, зокрема національно-прецедентні: «Для нас і зараз найактуальнішим залишається заклик **Великого Кобзаря** «обніміться, брати мої» [3 – 03.03.16]. Наведені рядки доводять, що Кобзар – це національно-прецедентне ім'я, пов'язане з людиною, яка уособлює відданість рідній землі, є символом України. Адже до національно-прецедентних феноменів належать ті мовні одиниці, що акумулюють у собі зміст, загальнозрозумілий і значущий для всіх представників національної спільноти та входять до національної когнітивної бази [2, с. 50–51].

Крім *Т. Г. Шевченка*, прецедентним мовно-естетичним символом української національної культури є *І. Я. Франко* – втілення величі духу, «вогонь в одежі слова»: «*Ми, українці, «живий вогник у сім'ї європейських народів і діяльні співробітники європейської цивілізаційної праці». Так казав Іван Франко*» [3 – 07.06.14].

Розширюючи символічне значення імені *Т. Шевченка* й *І. Франка*, П. Порошенко експлікує єдність української держави, зокрема невідокремленість її східних і західних земель.

Привертають увагу також інші фрагменти промов чинного президента України, у яких функціонально навантаженими є національно-прецедентне ім'я та висловлювання, джерельною сферою яких є наука та мистецтво, зокрема література: *«Як писав Григорій Сковорода у вірші «De libertate»: «зрівнявши все злото, проти свободи воно лиш болото»* [3 – 25.09.14]. Конкретний історичний образ великої національно-культурної ваги, яким би віддаленим у часі він не був, продовжує жити в динамічному духовному потоці сьогодення. Потракування культурно-історичної постаті пов'язане з філософсько-історичними домінантами загальнокультурного процесу й об'єктивно їх виявляє. Відтак і образ *Г. Сковороди* є правдивим дзеркалом еволюційних процесів української політичної думки ХХІ століття.

Найчисленнішу групу національно-прецедентних імен у політичному дискурсі П. Порошенка становлять власне-українські прецедентні згадування літературного походження: *Олександр Олесь* [3 – 24.08.14]; *Микола Хвильовий* [3 – 16.09.14]; *Василь Симоненко* [3 – 25.09.14]; *Ліна Костенко* [3 – 24.08.15]. Такі ПФ виконують роль додаткового смислового навантаження, що виникає за рахунок певних фонових знань електорату.

Необхідною умовою успішного спілкування президента й виборців є їхня спільна зануреність в один шар культури, що дозволяє цілком сприймати мовну особистість політика. Ці національно-прецедентні феномени, зокрема цитування й імена, засвідчують єдність П. Порошенка з рідним народом, вирізняють його як носія національної свідомості: *«Я єсть народ, якого Правди сила / ніким звойована ще не була. / Яка біда мене, яка чума косила! / а сила знову розцвіла»*. Ці слова – проникливі, аж мороз шкірою. Из душі та серця великого поета *Тичини* вони вирвалися 71 рік тому. Під час іншої, ще тієї війни. Та вони такі злободенні, ніби сказані прямо сьогодні... [3 – 24.08.14]. Як правило, обов'язковими елементами цитування П. Порошенка є вказівка на автора чи джерело первинного тексту. Президент, на жаль, не розраховує на те, що адресат знає джерело цитування, демонструючи таким чином власну інтелектуальну перевагу.

Чинний президент України активно вживає в ПД національно-прецедентні феномени, джерелом яких є суспільна сфера, – імена історичних осіб, видатних українських політичних діячів минулого, цитування їхніх висловлювань під час промов: 1) першого президента УНР: *«І ще Михайло Грушевський <...> закликав не роздмухувати різниці, а розвивати почуття єдності, солідарності, близькості»* [3 – 22.01.15]; 2) автора першої славнозвісної конституції України 1710 року: *«Хоч би раз зазирнув до підручника, побачив би слова нашого гетьмана Пилипа Орлика...»* [3 – 21.12.14]; 3) ідеологів різних політичних течій: *Левко Лук'яненко, В'ячеслав Чорновіл* [3 – 24.08.16]; *«Як казав В'ячеслав Чорновіл, «нам потрібна багата людяна держава вільних, заможних громадян, упевнених у своєму майбутті». І «якщо ти віриш у себе й постановив – не вагайся. Іди, іди, іди...»* [3 – 24.08.16]; 4) публіцистів,

філософів: *«Історичний факт, – писав Дмитро Донцов у «Підставах нашої політики», – що жодна нація не визволялася лише власними силами»* [3 – 27.11.14] тощо. Під час сприймання таких ПФ у адресата виникають додаткові асоціації, які відтворюють інтенції мовця.

У промові з нагоди 25-ої річниці Незалежності України чинний президент використовує залежно від ступеня універсальності національно-прецедентні, зокрема власне-українські ПФ, функціональна вага яких підсилена соціумно-прецедентними (відомі будь-якому пересічному представнику того чи іншого соціуму) запозиченими за національною ознакою ПФ суспільної сфери з політичної підгрупи: *«Головний наш гарант – це є Збройні Сили України. Це куди серйозніше, ніж Будапештський меморандум»*; *«Епіцентром фундаментальних змін неодноразово ставав цей Майдан – Майдан нашої Незалежності»*; *«Це ми влаштували те, що Путін згодом назвав «найбільшою геополітичною катастрофою»* [3 – 24.08.16]. Зафіксовані ПФ виконують номінативну та здебільшого консолідувальну функції, оскільки П. Порошенко використовує особливо власне-українські ПФ для виявлення спільності та консолідації своєї ментально-вербальної бази та українців як об'єктів ПД. Чинний президент таким чином налаштовує нас, свідомих українців, зосередитися на досягненнях у матеріальній сфері, у рівні життя.

З метою підкреслення реалій економічної ситуації в Україні, які склалися у зв'язку з агресією Росії на сході країни, у межах одного ПД чинний український президент послуговується, як правило, повторювальними ПФ, зокрема власне-українськими й іменами запозиченого походження політичної сфери: *Донбас, Євросоюз, НАТО, Альянс, Мінські домовленості, Донбас, Кремль, Путін, Гітлер* [3 – 06.09.16].

Особливістю запозичених прецедентних імен і висловлювань суспільної сфери у промовах П. Порошенка є згадування про великого політика Вінстона Черчилля: *«Будь ласка, дайте мені процитувати Черчилля знову: «Мені дуже подобається повертатися до Канади. Нехай Бог благословить вашу країну»* [3 – 16.09.14]. Зазначимо, що головним досягненням Вінстона Черчилля в роки його правління було створення королівських військово-повітряних сил Великої Британії, тому не дивно, що Петро Порошенко звертається до цієї видатної постаті Європи, маючи на меті створити таку ж потужну армію в Україні.

Апелюючи до різних цінностей, П. Порошенко виділяє ціннісні домінанти, що утворюють когнітивний тезаурус його цільової аудиторії. Така апеляція викликає емпатію виборців, сприяє зменшенню дистанції між політиком і народом: *«Але ми віримо в те, що український прапор знову замайорить над багатонаціональним півостровом, чие етнічне, мовне та релігійно-культурне розмаїття так вразило свого часу генія польського народу Адама Міцкевича»* [3 – 25.09.14]; *«І Мейс, і Конквест, і багато інших американців відкривали світу правду про Голодомор»* [3 – 07.11.15]; *«...агресору краще згадати мурду пораду російського поета Володимира Маяковського: «Товарищ москаль,*

на Україну шукток не скаль»! [З –24.08.16] тощо. Як доводять тексти промов П. Порошенка, функціонально значущі численні вживання запозичених прецедентних імен і висловлювань, сфера походження яких – це літературне мистецтво.

У ПД чинного президента України фіксуємо прецедентні висловлювання не лише як цитати відомих діячів політики, літератури, а й фразеологізми: *поставлять Україну на коліна; важким каменем лежить на серці; з криком душі; каменем спотикання; стоять на позиціях українського державного патріотизму; свій шанс потрапити в ці тенета має кожен, у кого є гріх за душею* [З – 06.09.16]. Найпоширенішими та найефективнішими у прагматичному плані є трансформовані фразеологізми.

У багатьох політичних промовах П. Порошенка звучать християнські мотиви: 1) священні книги християнства: «Від усякого, кому дано багато, багато й вимагається». Ця мудра думка походить із *Святого Письма*» [З – 12.12.15]; 2) Ісуса Христа: «Глибоко символічно відзначати народження *Ісуса Христа*, адже він сказав: «Я світло для світу і хто піде за мною, не буде ходити в темряві, а матиме світло життя» [З – 06.01.16]; 3) апостолів: «...київські пагорби, якими ступала нога ще *Андрія Первозванного*» [З – 28.07.16]; 4) митрополитів: «Здійсниться пророцтво *митрополита Андрея*: «Україна увільниться від свого упадку та стане державою могутньою» [З – 29.07.15] тощо. Апелюючи до загальнолюдських цінностей та ідеалів, запевняючи в перспективах мирного розвитку нашої країни шляхом залучення соціумно-прецедентних ПФ релігійної сфери, П. Порошенко нагадує у своїх промовах громадянам про основні закони, яких необхідно дотримуватися заради стабільності, стійкості та спокою в Україні.

Отже, використання прецедентних феноменів у політичному дискурсі Петра Порошенка, з одного боку, свідчить про рівень сформованості комунікативної компетенції чинного президента України та сприяє реалізації її мовленевих інтенцій – з іншого. Перспективою подальших досліджень є поглиблене лінгвістичне вивчення політичного дискурсу П. Порошенка.

Література

1. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс : Текстуалізація реальності : [монографія] / Н. В. Кондратенко // Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова; Відп. ред. докт. філол. наук, проф. О. В. Александров. – Одеса : Чорномор'я, 2007. – 156 с.
2. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология / В. В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 283 с.
3. Промови, виступи, звернення Президента України Петра Порошенка. – [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво. Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/speeches>
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : [термінологічна енциклопедія] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

References

1. Kondratenko N. V. Ukrainian political discourse : Tekstualization of reality : [monograph] / N. V. Kondratenko / Odessa : Black Sea, 2007. – 156 p.
2. Krasnyh V. V. Ethnopsycholinguistics and linguistic culturology / V. V. Krasnyh. – М . : ITDGK «Gnosis», 2002. – 283 p.
3. Speeches, appearances, appeals of President of Ukraine of Petro Poroshenko. – [Electronic resource] // the Official representative internet-office. Access mode: <http://www.president.gov.ua/news/speeches>
4. Selivanova O. O. Modern Linguistics : [terminology Encyclopedia] / O. O. Selivanova. – Poltava: Dovkilliya-K, 2006. – 716 p.

Ievtushyna T., Zatlornytska V.

PRECEDENT PHENOMENA OF POLITIKAL DISCOURSE (BASED ON PETRO POROSHENKO'S SPEECH)

The article examines the communicative and functional potential of precedent phenomena in speeches as a genre of political discourse of the current Ukrainian President – Petro Oleksiyovych Poroshenko. The concept of «political discourse», «precedent phenomenon» are clarified and their main characteristics are identified; peculiarities of classification precedent phenomena are established. The status and types of precedent phenomena which are often used in presidential speeches is found out. The peculiarities of the source base of precedent phenomena in P. Poroshenko's political discourse are examined. The precedent name including the national precedent name is a precedent-dominant phenomenon in P. Poroshenko's political discourse. It is established that the precedent name including the citation and names demonstrate unity with his nation, distinguish him as the bearer of the national consciousness. It is also investigated the functional nature of precedent phenomena in P. Poroshenko's political discourse. Based on the factual material concluded that the current President of Ukraine deserves approval and needs linguistic study. With confidence we can say about the creation and existence of the verbal P. Poroshenko's style.

Key words: *political discourse, political speech, precedent phenomenon, national precedent phenomenon, precedent name.*

УДК 811.161.2'38'42

О. В. Кульбабська

Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри сучасної української мови

**«У СЕРЦІ З БОЛЕМ ПРОТИРІЧ ЛЮБЛЮ, НАДІЮСЬ І ЧЕКАЮ...»
(АНТИТЕТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ СВІТУ В ПОЕТИЧНИХ
ТЕКСТАХ АННИ ДУЩАК)**

Статтю присвячено розгляду мовних контрастів як одних із суттєвих ознак поетичного дискурсу. Схарактеризовано найменшу смислову одиницю протиставлення – контрастему, яка об'єднує лексичні й контекстуальні антоніми висвітлено типологію реченневих структур, у яких зафіксовано різке протиставлення. Класифікація охоплює прості речення із закритим рядом однорідних членів, складносурядні речення із зіставно-протиставними відношеннями, складнопідрядні допустові речення, складні безсполучникові речення закритої типізованої будови, складні синтаксичні конструкції і надфразні єдності (текст). У цих синтаксичних одиницях антитеза створює надзвичайно виразний і експресивний образ світу.

Ключові слова: лінгвопоетика, мовна особистість, віршовий текст, стилістична фігура, протиставлення, контрастема, антонім, речення, надфразна єдність, функція.

Мова як основоположна ознака тексту віддзеркалює весь спектр можливих виявів вихідних принципів – особистісного та суспільного, національного й глобалізаційного, родинного і регіонального. В епіцентрі національно-мовної структури перебуває Людина як носій специфічного ментально-історичного й мовно-культурного психотипу. Мовна особистість у її найширших вимірах – і як автора тексту, і як адресата, який сприймає цей текст за ознаками його мовно-естетичного наповнення, і як персонажа, що діє в конкретиці мовного часу – дає змогу встановити онтологічну сутність світопорядку як вияв душевного стану ліричного героя – репрезентанта національно окресленої Я-концепції (С. Богдан, Н. Гуйванюк, С. Єрмоленко, В. Калашник, В. Кононенко, М. Крупа, А. Мойсієнко, Н. Сологуб та ін.).

«Формування образу автора, скажімо, тонкого лірика чи прагматичного реаліста, модерного поета чи прихильника фантазмагорійного сюжетотворення, віддзеркалюється як у художньому мовостилі, так і в організації образного світу тексту» [9, с. 21]. У сучасному поетичному словоряді можна констатувати орієнтацію на ускладнене метафоризоване мовомислення, інтелектуалізацію викладу, своєрідну закодованість текстового матеріалу з переміщенням акцентів із чуттєво-емоційної до фігурально-риторичної системи, у якій **контраст** є

основним принципом літературного відображення подій і засобом розкриття авторського задуму.

Контраст як інструмент дискурсивного моделювання світу витлумачують передусім як протиставлення або протиріччя предметів і явищ, експлікованих системою різнорангових мовних одиниць, як внутрішнє напруження між формою та змістом, ідеальним й реальним, великим і малим (В. Аврасин, Е. Айвазянц, І. Білодід, М. Блох, Л. Виготський, А. Мартіне, В. Маслова, М. Раффатер, А. Поповський, Н. Прокопенко, В. Русанівський, О. Тодор, В. Чабаненко, Р. Якобсон та ін.). Зокрема, нам імпонує виокремлення в художньому дискурсі найменшої смислової одиниці протиставлення – **контрастеми**, що охоплює різні структурні рівні: фонетичний, лексико-фраземний, граматичний, стилістичний [1]. Н. Гриня, досліджуючи лінгвопрагматичні особливості контрасту в англійськомовному художньому прозовому дискурсі, акцентує увагу на таких особливостях контрастеми: 1) *структурнотвірних*, що їх устанавлюють через пізнання контрасту, заснованого на парності понять, асоціативно пов'язаних між собою відношень тотожності, відмінності, протилежності; 2) *семантичних* – опертих на антонімування лексичних, фраземних, фонетичних, граматичних і стилістичних одиниць, які втілюють контрастне сприйняття дійсності [там само].

Контрастема охоплює широкий арсенал засобів художньої виразності, серед яких основними мовленнєвими операторами протиставлення є антоніми, антитеза, оксюморон і повтор. Зокрема, найпоширеніша фігура поетичної мови – **антитеза** – ґрунтується на різкому протиставленні образів і понять. Якщо стилістичні параметри антитези вичерпно проаналізовано в багатьох наукових розвідках, то її синтаксична природа, в основі якої лежать *антитестичні семантико-синтаксичні відношення* (термін Н. Гуйванюк [2]), які забезпечують змістову єдність конструкції на основі протиставлення, контрасту й невідповідності двох явищ, ознак, дій чи ситуацій дійсності ще потребує спеціального аналізу. Розв'язання цієї актуальної проблеми зумовлює *мету й завдання* нашого дослідження: 1) виявити бінарний характер антитестичності, спираючись на семантику протиставності, на лексико-семантичне наповнення предикативних частин складних синтаксичних конструкцій; 2) звернути увагу на особливості передавання антитестичних відношень на рівні надфразної єдності й тексту.

Матеріалом наших наукових спостережень послужило поетичне слово відомої буковинської письменниці Анни Душак, яка, досягнувши шістнадцятиліття й упродовж наступних тридцяти трьох років, була прикута до ліжка важкою хворобою. «Вона жила Божим духом, силою серця і світлістю душі. Всі, великі і дужі, багаті і сильні меркнуть у своїй присутності на цім світі перед цією теплою щирою пташечкою, що навчилася любити, мріяти, дивуватися крізь біль і неміч» [8, с. 5]. Письменниця сприймала життя в контрастах, і це засвідчує цільність її сприйняття дійсності, виразність, афористичність, яскраву експресію, посилення емоційності поетичного мовлення.

За авторитетними лексикографічними працями, антитеза (гр. *antithesis* – протиставлення) – стилістична фігура, утворена через «підкреслене протиставлення протилежних життєвих явищ, понять, почуттів, думок, людських характерів» [15, с. 27], пов'язаних між собою спільною конструкцією або внутрішнім смислом [7, с. 40]. Отже, суть антитези полягає «в драматичному запереченні певної тези чи у вмотивованому контрастуванні смислових значень бінарних образів» [10, с. 48] для досягнення певного виражально-зображувального ефекту [6, с. 16].

Як виразний засіб риторики антитеза була описана ще в античних поетиках, які довели: контрастне в протиставленні адресат сприймає гостріше, виразніше, ніж неконтрастне. Ця особливість людської психіки зіставляти, порівнювати і протиставляти предмети, ознаки, дії тощо, і пояснює емоційність та експресивність стилістичних фігур, логічний центр яких становлять *антитези, протиставлення, зіставлення, оксюмори* [16, с. 26–27].

Отже, основою антитези є саме контраст, який може бути зовнішній або внутрішній, найчастіше зреалізований у сенсорних образах. Перший «оживляє образ для уяви, другий – для почуття» [там само, с. 136]. Наприклад: *О, як же мені хочеться в цю мить / У грудях мати камінь замість серця* (4, с. 39); *Жовтим листям осінь відпала, / По світах нас доля розвела. / Когось щедро щастям напувала, / А комусь нічого не дала...* (4, с. 107).

Мета використання антитези як стилістичної фігури полягає у протиставленні або зіставленні порівнювальних понять, явищ, ситуацій через поєднання їх мовних виражень в одному контексті для досягнення певного виражально-зображувального ефекту (увираження протилежності, підкреслення несумісності або, навпаки, діалектичного співіснування тих чи тих понять) [16, с. 26]. За допомогою контрастного зіставлення фактів, – як зазначає Л. М. Полюга, автор «Словника антонімів української мови», – «найяскравіше вимальовується їх глибина, бо на темному фоні найчіткіше видніється ясне, звучання чудово сприймається в тиші, знайшовши кінець чогось, підсвідомо шукаємо його початку» [13, с. 6]. Антитеза часто має яскраво виражену емоційність і стислість, що надає багатьом виразам, у яких вжито цю стилістичну фігуру, афористичності: *І радість і печаль – усе скороминує* (4, с. 58); *Нехай холодними крильми / Вже вітер листя обриває. / Там, де любові сонце сяє, / Ніколи не бувайми!* (4, с. 10); *Роки летять. Не хочуть зачекати. / Ані на час, ані лишень на мить...* (4, с. 70).

Поняття антитези в її співвідношеннях до інших стилістичних фігур, побудованих на протиставленні понять, явищ, дій чи властивостей, на жаль, не має однозначного тлумачення. Наприклад, В. Домбровський не вважає антитези синтаксичними фігурами, які «змінюють формально природний, мовною традицією вироблений і в граматиці описаний лад слів у реченні під впливом схвильованого почуття» [3, с. 126]. До синтаксичних фігур мовознавець уналежнює паралелізм, інверсію, хіазм, асиндетон і полісиндетон, парантезу, еліп-

сис, ярмо і анаколуф, тоді як антитезу, оксиморон, парадокс, ступенювання, епексегезу і дієрезу вважає емфатичними, тобто такими, що, на його думку, мають на меті емфатичне (з гр. $\epsilon\mu\phi\alpha\sigma\iota\zeta$ – $\gamma\tau\eta\tau\psi\phi\lambda\phi$ – пересада [перебільшення]) в бесіді [там само, с. 135]. Проте у визначенні антитези мовознавець звертає увагу на особливості синтаксичної природи цієї фігури: *антитеза* – це паралельне «розміщення двох речень, що висловлюють протилежні або суперечливі думки» [там само, с. 136].

Із синтаксичного погляду можемо вести мову про різні типи протиставлень, репрезентованих в антитезах. Це передусім корелятивні пари словосполучень, простих ускладнених речень із закритими сурядними рядами антонімічних словоформ (акротези), складносурядні речення із зіставно-протиставними та розділовими сполучниками, складнопідрядні речення з допустовою семантикою, складні безсполучникові речення закритої структури із зіставно-протиставними відношеннями та надфразні єдності в експліцитним чи імпліцитним вираженням протиставності.

Антитетичні відношення устанавлюються завдяки лексичним і морфологічним засобам вираження, зокрема: 1) **протиставлення на власне-лексичному рівні** (зазвичай на рівні простого ускладненого речення). Для загострення поезії, надання їй завершеності, самостійної лірико-філософської форми Анна Душак максимально нагромаджує антонімічні пари, зокрема: а) **лексичні** (словникові), напр.: *Я так люблю на цьому світі дуже, / Усіх і все, і радість і печаль* (4, с. 9); б) **контекстуальні** (частіше), що розкривають індивідуальне авторське світосприйняття дійсності, як-от: *В серці вогонь вже не пече, а гріє...* (4, с. 14); 2) **протиставлення на лексико-синтаксичному рівні** (стає можливим за допомогою відповідної інтонації, сполучників, порядку слів – за сурядного, підрядного і безсполучникового зв'язках), напр.: *Нема для любові перешкод-зупину, / Чи то місяць сходить, чи сонце встає* (4, с. 16); 3) **протиставлення на синтаксичному рівні**: а) з експліцитно вираженими антитетичними відношеннями: *Хай наша зустріч перша і остання, / Але я щаслива, що вона була!..* (4, с. 16); б) з імпліцитно вираженими антитетичними відношеннями: *Весна, говорять, то пора кохання, / [ПРОТЕ] Мені ж бо осінь схвилювала кров* (4, с. 27).

В експлікації контрастеми в поетичному тексті виокремлюємо такі структурні різновиди антитези: 1) прості ускладнені речення (найчастіше із закритим сурядним рядом словоформ); 2) складносурядні речення із зіставно-протиставними сполучниками; 3) складнопідрядні речення (найчастіше допустово-протиставні); 4) складні безсполучникові речення; 5) складні синтаксичні конструкції з різними видами зв'язку; 6) надфразні єдності.

1. **Антитези – прості речення.** Зіставно-протиставні відношення виражають об'єднання двох протилежних, контрастно-несумісних однорідних членів речення, що утворюють замкнені сурядні ряди, їх однорідність постає всупереч логічному значенню членів речення, оскільки адресат їх сприймає як

протилежні. Антитези – прості речення, побудовані на протиставленні слів-антонімів, одне з яких має заперечну частку **не**, а також протиставний сполучник **а**: *Хтось добрим був до мене і не дуже* (4, с. 9); *Кохані кроки за моїм вікном. / Вони ж відлунням даленіють, тануть, – / Не на моїх, а на чужих стежках* (4, с. 28). Ряди присудків поєднуються сполучниковим зв'язком (за допомогою сурядних сполучників **а, але, та** (в знач. **а, але**), інколи в поєднанні з другим сполучним елементом), передаючи відношення невідповідності, суперечності, несумісності: *Не гріє уже сонце, а тільки світить* (4, с. 12). Така конструкція є різновидом антитези, яку ще називають **акротезою** – у вираженні «однієї з ознак предмета чи явища за рахунок заперечення протилежного» [18, с. 57].

Для актуалізації протиставлення, поетеса вдається до парцелювання поширювачів структурної схеми речення, напр.: *Роки летять. Не хочуть зачекати. / Ані на час, ані лишень на мить...* (14, с. 70). Антитеза може функціонувати і в порівняннях, створюючи ефект несподіваності [11, с. 367]. Напр.: *Пройду шляхом життя, як світло – крізь / темряву, – / І, знаю, піднімусь, якщо десь і впаду* (14, с. 86).

2. **Складносурядні речення** – найхарактерніший спосіб синтаксичного структурування антитез, антитетичні відношення в яких передають відповідні сурядні сполучники **а, та, але, проте, однак, однак**, кожен із яких має певний відтінок зіставно-протиставного значення. Наприклад, складносурядне речення закритої структури зі сполучником **а, та** (в знач. **а**) передає семантику: а) **обмеженого протиставлення**: *У благодатній тиші тій нікого, / А тільки ми з Тобою – Я і Ти!* (4, с. 90); б) **невідповідності**: *В долинах персики цвітуть, А в горах знову сніг...* (4, с. 45); в) **контрасту**: *Ти прости мені, прости, прости, / Що – єдине – щастя не ділити, / І своїм життям тобі іти, / А мені в блакитних мріях жити...* (4, с. 35); *Ще цілунки квітнуть на губах, Та тебе зі мною вже немає* (5, с. 13).

Складносурядне протиставне речення зі сполучником **але, та** (в знач. **але**) найвиразніше передає контраст, невідповідність, власне-протиставлення: *Не люблю я так розлуку, / Та нема без неї стріч...* (4, с. 40); *Ні, не очі були, але серце в сльозах* (4, с. 108); *Колись несли свою любов і щастя, Але так швидко літо відцвіло...* (5, с. 14). Подекуди цей сполучник вносить у протиставні відношення відтінок допустовості або виражає протиставно-компенсаційні відношення, подібно до сполучника **проте**: *Скупає мене хтось в словесному болоті, – / Та [ПРОТЕ], знаю, чистоти не зможе очорнити...* (4, с. 86).

3. До антитез – **складнопідрядних речень** – належать передусім речення із семантикою допустовості, предикативні частини яких мають подвійний підрядний-сурядний зв'язок: допустовий сполучник **хоч, хай, нехай, дарма що** – на початку підрядної частини та експліцитний або імпліцитний протиставний сполучник **а, але, а проте, проте** – на початку головної: *Хай іноді душа і плаче в тузі, – [АЛЕ, ПРОТЕ] Є і у цьому своя краса* (5, с. 12).

3. Антитези – **складні безсполучникові речення** закритої структури із семантикою протиставлення – здебільшого містять у предикативних одиницях антоніми, напр.: *Птахи прилітали, птахи відлітали, / Приносили весни, залишали зими...* (4, с. 123); *Ми ж, немов сузір'я, ув одно злилися... Ти – моє повітря, я – твоє життя...* (14, с. 23); *А в чому річ? У тому річ: / Одне – то ранок, друге – ніч* (4, с. 61). Хоча засобом вираження антитетичних відношень у зазначених типах речень із семантично не диференційованим синтаксичним зв'язком слугує синтаксичний паралелізм, інтонація та порядок слів, проте такі граматичні конструкції легко утворюють варіантні пари (ряди) зі сполучниковими, пор.: *Одне – то ранок, [А] друге – ніч.*

6. **Складні синтаксичні конструкції** з антитетичним значенням охоплюють речення з одним типом зв'язку, наприклад, безсполучниковим: *Мов у двох світах: я – тут, ти – там...* (4, с. 26), або з різними типами, зокрема: а) із сурядним та підрядним зв'язком: *Бо так добре, коли гарно у кожній / родині, / Коли всі у себе вдома, а не на чужині...* (4, с. 73); б) із підрядним і безсполучниковим: *Забути все і не питать у долі, / Чом щастя крихти – більше все журби* (4, с. 19) тощо.

7. **Антитези – надфразні єдності.** Поширеним способом синтаксичного структурування антитез у мові Анни Душак є експліцитні засоби вираження протиставлення на рівні тексту – сполучники **а, та, але, проте** між двома окремими реченнями, що утворюють надфразну єдність. Найчастотнішими серед них є сполучник **а**, уживання якого в тексті називають «сигналом повороту розповіді» [17, с. 348–358]. Думка, поділена на два блоки в антитетичній надфразній єдності завдяки логічному та смислового виокремленню, особливо увиразнюється максимально актуалізованою другою частиною (крім зіставно-протиставного сполучника, тут наявні особлива пауза й інтонація та відповідний розділовий знак – крапка, три крапки, знак питання чи знак оклику), що робить антитезу емоційною фігурою. Порівняймо:

- **зі сполучником А** (відношення зіставності, протиставлення, невідповідності, контрасту, семантичного конфлікту): *Щось проросло в душі, щось відцвіло. / А щось, як дим, розтануло і зникло* (4, с. 17);
- **зі сполучником АЛЕ** (протиставно-обмежувальні відношення): *Чому в житті так сталося, – не знаю, Що перетнувся наш з тобою шлях... Але є так, як доля забажала, І нині я – щаслива і сумна...* (5, с. 17);
- **зі сполучником ТА** (протиставні відношення): *До ніг мені, о, чуєш, я благаю, / Ти не стели квіток, ти не стели. / Бо ті зів'яли, що колись цвіли. / Та інших, ти це знаєш, не бажую* (4, с. 29);
- **зі сполучником ПРОТЕ** (власне-протиставні відношення): *Мовчанка – золото. Проте, / Бува того багатства надмір* (4, с. 52).

Рідше в антитезі спостерігаємо синкретичні відношення: а) **протиставно-розділові**: *Не від того полиночку / так гірчить на серці. / Чом нас ділять: / східняки то, а то – западенці* (4, с. 53); б) **протиставно-часові**: *Коли прихо-*

дить **травень**, сади квітують всюди. / **Як** наступає **січень**, то замерза ріка (4, с. 81).

У віршовому тексті на рівні імпліцитного вираження антитетичних семантико-синтаксичних відношень безсполучниковий зв'язок кількох (найчастіше двох речень) створює розгорнуті антитези: *О, дивний журавель, любов моя крилата, / Як радість – до небес! Як біль – душа в крові!* (4, с. 125); *А далі – безчасся чи час благовісний. Те буде без нас, ніби ми й не жили... Дарма. Душу й серце лишити б у пісні...* (5, с. 46). Отже, зв'язок між частинами антитетичної надфразної єдності буває сполучниковий і безсполучниковий.

Антитетичні відношення в тексті особливо виразні й у складі приєднувальних конструкцій: *Хто добрим був до мене і не дуже, / Дарую всім любов й душі тепло. / Бо це життя таке недовге, друже, / Оглянешся, – а літо відцвіло...* (4, с. 9).

Поглиблює виразність протиставлення гіпербола, повтор і використання лексичних антонімів, як-от: *Не винна я, не винен ти, – Обоє різні. Два світи* (4, с. 61); *Мене поїзд везе і крізь день, і крізь ніч, / Сонце й зорі ясні проводжають. / Тебе поїзд везе і крізь мить протиріч, / Що спалахують в серці й згасають...* (Вибр., с. 28).

Любов Мацько визначає антитезу «як розтин, серцевину пізнання речі /.../ спосіб заглиблення у природу пізаного явища» [11, с. 367]. Антитеза тим сильніше, чим яскравіше контраст між двома явищами або образами, з ідеями. Наприклад, антитетична експресія пронизує весь поетичний текст: *А я ще щастя і не знала, / Ще радості не допила... / Її крізь вікна виглядала, / Хвилини кожної ждала. / І ніби... ніби дочекалась!.. / Чарівний келих піднесла / До спраглих вуст... Опам'яталась: / В долонях – тільки кулька скла...* (4, с. 34).

Отже, в образній системі сучасної української поезії широко використовують антитези, що ґрунтуються на використанні антитетичних кореляцій, антонімічних пар, оксиморонів тощо. Вони збагачують мову, роблять її точною, яскравою.

Антитетична корелятивна пара набуває особливого звучання, розкривається в усій своїй повноті і в поетичних контекстах Анни Душак. Різке протиставлення понять дає письменниці змогу створити надзвичайно виразний, об'ємний образ. Антитеза сприяє малюванню картин, у яких зіставляються прямі й переносні значення слів, використано різке й несподіване зіткнення різнорідних понять [12, с. 58].

Особливо виразні антитези, у яких протиставляються не суміжні поняття, а побудовані на паралельних асоціаціях світу природи та людини. Змінність навколишнього світу, мить і вічність, сучасне й минуле, думки й почуття, рух і спокій, гармонія в природі, розлад у душі – все це знаходить вираження в антитетичному моделюванні художніх текстів [11, с. 368].

Отже, моделювання експресивних контекстів забезпечує Анні Душак відтворення окремих фрагментів картини світу, у яких протиставлення життєвих

реалій сприймаємо як незаперечний вияв людського життя. Уміле використання антитези розкриває невичерпний експресивно виражальний потенціал цієї лексико-семантичної категорії, яка в цілісній синтаксичній організації віршового тексту здатна уяскравлювати велич і значущість одних явищ та пересічність інших. У *перспективі* важливо продовжити вивчення синтаксичних параметрів інших стилістичних фігур у поетичній мові, результати якого стануть у пригоді для «Словника української поезії другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.».

Література

1. Гриня Н. О. Лінгвопрагматичні особливості контрасту в англійськомовному художньому прозовому дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. О. Гриня. – Чернівці, 2015. – 20 с.
2. Гуйванюк Н. Синтаксична природа антитези (на матеріалі поезій Володимира Калашника) / Н. Гуйванюк // Невгасимий словосвіт : зб. на пошану проф. В. С. Калашника / уклад. : Микола Філон, Тетяна Ларіна. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – С. 479–490.
3. Домбровський В. Українська стилістика і ритміка. Українська поезика / В. Домбровський. – Дрогобич : Відродження, 2008. – 488 с.
4. Душак А. А день у вічність відплива : Вибране : поезія, проза / А. Душак. – Чернівці : Букрек, 2009. – 184 с.
5. Душак А. Понад вечірнім Деревлюєм : поезії / А. Душак. – Чернівці : Місто, 1998. – 100 с.
6. Єрмоленко С. Я. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор; за ред. Єрмоленко С. Я. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
7. Квятковский А. П. Поэтический словарь / науч. ред. : И. Роднянская. – М. : Сов. энцикл., 1966. – 376 с.
8. Китайгородська В. Українка, емансипатка, кобзарівна / В. Китайгородська // Душак А. А день у вічність відплива : Вибране : поезія, проза / Анна Душак. – Чернівці : Букрек, 2009. – С. 5–6.
9. Кононенко В. Текст і образ : монографія / Віталій Кононенко. – К. ; Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський нац. ун-т імені Василя Стефаника», 2014. – 191 с.
10. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
11. Мацько Л. І. Стилістика української мови : підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
12. Пентелок М. І. Культура мови і стилістика : пробн. підручн. для гімназій гуман. профілю. – К. : Вежа, 1994. – 240 с.
13. Полюга Л. М. Словник антонімів української мови / за ред. Л. С. Паламарчука / Л. М. Полюга. – [вид. 2-е, доп. і випр.]. – К. : Довіра, 1999. – 275 с.
14. Пономарів О. Стилістика сучасної української мови : підручник / Олександр Пономарів. – [3-тє вид., перероб. і доповн.]. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2000. – 248 с.
15. Словник літературознавчих термінів / В. М. Лесин, О. С. Пулинець. – К. : Рад. школа, 1965. – 431 с.
16. Українська мова : [енциклопедія]. – К. : Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
17. Урысон Е. В. Союз А как сигнал «поворота повествования» / Е. В. Урысон // Логический анализ языка. Семантика начала и конца / отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М. Инрик, 2002. – С. 348–358.
18. Щербаков А. В. Антитеза / А. В. Щербаков // Культура русской речи : энцикл. словарь-справочник / ред. : Л. Ю. Иванова и др. – М. Флинта; Наука, 2003. – С. 56–58.

References

1. Hrynia N. O. Linguopragmatic peculiarities of contrast in English fiction discourse : Extended abstract of candidate's thesis / N. O. Hrynia. – Chernivtsi, 2015. – 20 p.
2. Guyvanyuk N. Syntactic nature of antithesis (based on poems by Volodymyr Kalashnyk / N. Guyvanyuk // Unquenchable wordlight: Collected papers in honor of Professor. V. S. Kalashnyk / M. Filon, T. Larina (Eds.). – Kharkiv : KhNU, 2011. – P. 479–490.

3. Dombrovskiy V. Ukrainian style and rhythm. Ukrainian poetry / V. Dombrovskiy. – Drohobych : Vidrozhennia, 2008. – 488 p.
4. Dushchak A. A day in eternity outflows: Favorites: Poetry, Prose / A. Dushchak. – Chernivtsi : Bukrek, 2009. – 184 p.
5. Dushchak A. Over evening Derehluj : Poetry / A. Dushchak. – Chernivtsi : Misto, 1998. – 100 p.
6. Yermolenko S. Ya. The Ukrainian Language : a short glossary of linguistic terms / Yermolenko S. Ya (Ed.). – Kyiv : Lybid, 2001. – 224 p.
7. Kvjatkovskij A. P. Poetic dictionary / A. P. Kvjatkovskij / I. Rodnjanskaja (Ed.). – Moscow : Sovetskaja jenciklopedija, 1966. – 376 p.
8. Kytaihorodska V. *Ukrainian, emancipator; kobzarivna* / V. Kytaihorodska // Dushchak A. A day in eternity outflows: Favorites: Poetry, Prose / A. Dushchak. – Chernivtsi : Bukrek, 2009. – P. 5–6.
9. Kononenko V. Text and image / V. Kononenko. – Ivano-Frankivsk : Vasyl Stefaniuk Carpathian National University, 2014. – 191 p.
10. Dictionary of Literary Reference / Hromiak R. T., Kovaliv Yu. I. (Eds.). – Kyiv : Academia, 1997. – 752 p.
11. Matsko L. I. The stylistics of the Ukrainian language / L. I. Matsko (Ed.). – Kyiv : Vyshcha shkola, 2003. – 462 p.
12. Penteliuk M. I. Language Culture and Stylistics / M. I. Penteliuk. – Kyiv : Vezha, 1994. – 240 p.
13. Poliuha L. M. Dictionary of antonyms in the Ukrainian language / L. S. Palamarchuk (Ed.). – 2nd ed., rev. – Kyiv : Dovira, 1999. – 275 p.
14. Ponomariv O. Stylistics of the modern Ukrainian language / O. Ponomariv. – 3rd ed., rev. – Ternopil : Bogdan, 2000. – 248 p.
15. Dictionary of literary terms / V. M. Lesyn, O. S. Pulynets. – Kyiv : Radianska shkola, 1965. – 431 p.
16. Ukrainian language : Encyclopedia. – Kyiv : Ukrainian Encyclopedia named after M. P. Bazhan, 2004. – 824 p.
17. Uryson E. V. Conjunction A as a signal of «narration turning point» / E. V. Uryson // Logical language analysis. Semantics of the beginning and the end / N. D. Arutyunova (Ed.). – Moscow : Inrik, 2002. – P. 348–358.
18. Shherbakov A. V. Antithesis / A. V. Shherbakov // Russian Speech culture / L. Ju. Ivanova (Eds.). – Moscow : Flinta; Nauka, 2003. – P. 56–58.

O. V. Kulbabska

«AT HEART IN THE PAIN OF CONTRADICTIONS, I LOVE, HOPE AND WAIT...» (ANTITHETIC WORLD MODELING IN POETIC TEXTS BY ANNA DUSCHAK)

The article is devoted to the investigation of language contrasts as one of the essential features of poetic discourse. The author characterizes the smallest unit of semantic opposition – countersema, that combines both lexical and contextual antonyms; explains the typology of sentence structures, that recorded a strong contrast, was. The classification includes simple sentences with a closed number of homogenous members, compound coordinate sentences with comparative and contrastive relations, compound subordinate concessive sentences, complex asyndetic sentences of closed type structure, complex syntactic constructions and compositional constructions (text). The antithesis in such syntactic units creates extremely distinct and expressive image of the world.

Keywords: *linguistic poetics, language personalite, poetical text, stylistic figure, contrasting, kontrastema, antonym, sentences, super-phrasal unity function.*

УДК 821.161.1-3Грин

В. Б. Мусий

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
доктор филологических наук,
профессор кафедры мировой литературы

СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ ВОСПРИЯТИЯ СОБЫТИЯ ЕГО УЧАСТНИКАМИ В РАССКАЗЕ АЛЕКСАНДРА ГРИНА «ОСТРОВ РЕНО»

Статья содержит наблюдения относительно путей выражения в рассказе Александра Грина субъективной модальности. Герой рассказа делает выбор между прежней «темной» жизнью и слиянием с природой, однако его пребывание в естественной среде оказывается кратковременным и заканчивается его смертью. Изучение субъективной модальности (точки зрения героя на себя и происходящее с ним) помогает понять авторскую идею, которая заключается в признании трагизма существования человека, переживающего конфликт с обществом, из-за того, что не находит в нем свободы и поэзии, с одной стороны, и не способного жить вне социума, с другой. Основное внимание сосредоточено на развитии бинарной оппозиции «свое – чужое», а также роли внешней и внутренней речи в раскрытии образов персонажей.

Ключевые слова: субъективная модальность, семантические оппозиции, точка зрения, внутренняя речь, событие, восприятие, Александр Грин

Рассказ Александра Грина «Остров Рено» (1909) – о жизни, в которой произошёл неожиданный поворот к другому, естественному, нормальному состоянию и которая оборвалась, едва начинаясь. Герой умирает в тот момент, когда для него впервые оказывается возможным счастье. Находясь вдали от корабля, на котором он нес службу, матрос Тарт обнаруживает, что все, что происходило с ним до этого, было фальшью, существованием, видимостью жизни. Ему предстоит сделать выбор между новым и тем, что уже стало для него обыденностью. Отсюда – стремление автора рассказа передать окружающее и происходящее через призму восприятия героя.

В основе субъективной модальности, пишет В. В. Михайленко, лежит философская категория оценки, которая позитивно или же негативно «аранжирует» модальное отношение говорящего к предмету разговора и выступает в тесной связи с другими модификаторами основной смысловой нагрузки высказывания – эмоциональностью, экспрессивностью, стилистической окрашенностью, которыми создается модально-оценочная рамка высказывания, направленная на реализацию коммуникативных целей – прагматико-когнитивных (проинформировать), прагматико-оценочных (высказать оценку, вызвать положительное / отрицательное отношение), прагматико-эмоциональных (выразить себя, вызвать чувство). Таким образом, считает этот автор, субъективная мо-

дальность дискурса может рассматриваться как единство категорий оценки и эмоционально-экспрессивного отношения к сообщению [4, с. 32]. Модус в художественном тексте, считает О. Н. Копытов, помогает автору достроить свой виртуальный мир, а вслед за этим – достроить виртуальный мир читателя. Одной из наиболее важных функций модуса в тексте является переключение сознания читателя на сознание персонажа. Причем, в художественном произведении, по мнению этого исследователя, читатель встречается с несколькими модусами: реального автора, автора-повествователя, персонажей [2]. В художественном тексте, отмечает другая исследовательница, М. Ю. Сидорова, именно выбор модуса способен образовывать события или наоборот проблематизировать их, ускорять или замедлять движение повествовательного времени...» [5, с. 201]. Цель предлагаемой статьи – изучить пути выражения в рассказе Александра Грина угла зрения персонажей на происходящее и уяснить на основе этого воплощенную в нем авторскую концепцию. Событием (то есть таким типом изменения состояния, который, согласно В. Шмиду, является фактическим и результативным, а также удовлетворяет требованиям релевантности, непредсказуемости, консекутивности, необратимости и неповторяемости) в рассказе, становится пропавшая с военного корабля одного из матросов, Тарта.

Первая часть рассказа содержит описание реакции на случившееся всеми на корабле. Боцман и капитан относительно спокойно воспринимают то, что произошло. Боцман лишь молча сплевывает табачную жвачку и хмурится, а капитан вначале вообще не вдумывается в то, что докладывает ему лейтенант, поскольку его беспокоит другая пропавшая – семерки, из-за чего у него не складывается пасьянс. Когда же пасьянс окончательно «не выходит», он, хотя и возвращается к сообщению лейтенанта о матросе и слушает уже «иначе», по-прежнему безразличен к судьбе Тарта. Прежде всего, в силу уверенности в том, что ему и так все понятно, он может «схватить фразу на полуслове», и в случившемся с матросом для него нет ничего неожиданного (матроса «хватил солнечный удар»). Его спокойствие и уверенность в себе подчеркиваются краткостью реплик, которые он бросает, а также тем, что они содержат императивную семантику: «Завтра, чуть свет, пошлите шесть человек, и пусть они пошарят во всех углах. <...>. Впрочем, что долго толковать; если он умер – черт с ним, а если жив – сотню линьков в спину!» [1, с. 254]. Наиболее полно передано переживание происходящего лейтенантом, эмоциональное состояние которого преимущественно выражено в его речи. Так, в репликах, обращенных боцману, вначале преобладает раздражение: «...вам следовало бы знать об этом больше, чем мне» [1, с.251-252], «...как вам это нравится, господин боцман» [1, с. 253], где обращение «господин», безусловно, содержит долю иронии; «Лучше позаботились бы вперед отпускать не шатунов, а служак» [1, с. 251]. Затем, доверившись заверениям боцмана, что матросы возвращаются, и он даже различает их голоса, лейтенант успокаивается, и обращается к тому уже иначе: «старина» [1, с. 252]. Когда же он сам слышит скрип уключин и видит шлюпку, лейтенант

окончательно обретает уверенность и спокойствие и с чувством пренебрежения к провинившимся матросам бросает в их адрес: «Канальи!». Но вскоре обнаруживается, что одного матроса по имени Тарт нет. Настроение лейтенанта вновь меняется, что подчеркивается замечанием, что он говорит: «унылым голосом». Множество вопросов, которые он «обрушивает» на прибывших с острова матросов, свидетельствует о его взволнованности и растерянности. Поскольку именно лейтенант переживает наиболее сложные и разнообразные чувства в связи со случившимся, повествователь в этой части рассказа чаще всего переходит на точку зрения лейтенанта. Субъективные (модусные) детали присутствуют не только в его репликах, но и в несобственно-прямой и внутренней речи. Вот один из фрагментов текста, в котором внутренняя речь лейтенанта переходит в высказывание: «И действительно, шлюпка долго не возвращается. Кабаков здесь нет, а устье реки совсем близко у этого берега. – В самом деле, – пробормотал лейтенант, – парни не торопятся» [1, с. 251]. Внутренняя, как и несобственно-прямая речь представляет особый интерес для исследования модусного плана художественного произведения, поскольку именно она наиболее точно выражает ту динамику чувств персонажа (диалектику его души), которая сопровождает процесс совершаемого им выбора. «Только обращение к мыслям человека, – пишет В. А. Кухаренко, – раскрывает причину его действий и речей, их причину и истинное назначение» [3, с. 188]. Все то, что отмечено исследовательницей, можно применить к рассказу Александра Грина. Вот как заканчивается первая часть рассказа. Сначала передаются мысли лейтенанта о пропавшем матросе. Тревога за него и неопределенность его судьбы подкрепляют чувство опасности, которое он испытывает, думая об острове, а также рождают в нем мысли о смерти, об обреченности ей всех людей. Однако мысли о смерти быстро проходят, когда он вспоминает еще одно спасительное «свое» – родной дом: «Лейтенант вышел на палубу и долго, без мыслей, полный тяжелого сонного очарования, смотрел в темные очертания берега, строгого и таинственного, как человеческая душа. Там бродит заблудившийся Тарт, а может быть, лежит мертвый с желтым, заострившимся лицом, и труп его разлагается, отравляя ночной воздух. «Все умрем», – подумал лейтенант и весело вздохнул, вспомнив, что еще жив и через полгода вернется в старинные низкие комнаты, за окнами которых шумят каштаны и блестит песок, вымытый солнцем» [1, с. 255]. Мы остановились на этом фрагменте с тем, чтобы обозначить еще одну причину значимости передачи переживания случившегося лейтенантом. Благодаря «проникновению» в его душевное состояние, читатель понимает, что это обыкновенный человек, который способен тревожиться, сопереживать, как и все, боится смерти. Рассказ закончится тем, что действующие по приказу командиров корабля матросы застрелят Тарта. И без первой части, точнее наличия в ней картины внутренней жизни лейтенанта, читателю труднее осознать трагизм случившегося. По сути, и командование судном, и исполнители его приказов – обыкновенные, отнюдь не жестокие

люди. И Тарт, убивающий своих преследователей, – не ожесточившийся безумец. Столкнулись два представления о норме жизни. Для людей, находящихся на корабле, единственным условием безопасности является неукоснительное поддержание порядка, а для сделавшего выбор между кораблем и островом матроса свобода от установившегося в обществе порядка является главным условием его жизни.

Особая роль в рассказе А. С. Грина раскрытия субъективного переживания происходящего персонажами подчеркнута эпиграфом с содержащейся в нем установкой на то, что нужно прислушиваться главным образом к самому себе, к своей душе: «Внимай только тому голосу, который говорит без звука» (Древнеиндусское предание) [1, с. 250]. Эпиграф непосредственно связан с тем, что произошло с оставшимся на острове Тартом. Для матроса вначале лес – «чужое» («Чужая, прихотливо-дикая чаща окружала его»). Поэтому описание леса таким, как его увидел Тарт, напоминает картины импрессионистов: внимание сосредоточено на сиюминутном, изменчивом, передается непредвзятое восприятие этого нового мира (к примеру, сообщается, что Тарт радовался «как ребенок, великолепным новинкам леса»). Он замечает цвета и их оттенки, свет и тень, слышит голоса «чужого» мира леса, буквально «щупает» глазами природу. Начинается процесс апперцепции, приобщения к новому с помощью привычных и понятных образов: «Казалось, что из огромного зеленого полотнища прихотливые ножницы выкроили бездну сочных узоров. Густые, тяжелые лучи солнца торчали в просветах, подобно золотым шпагам, сверкающим на зеленом бархате». А цветы в воображении моряка сравниваются с водорослями «в освещенной воде» [1, с. 256]. Наконец страх уходит, и Тарт принимает решение не возвращаться на корабль, к прежней «темной» жизни, в которой он не принадлежал себе. Поэтому он сопротивляется Блемеру, исполняющему приказ не допустить того, чтобы он

остался на острове. А позже, когда не встречает новых преследователей, недоумевает. Здесь особе значение приобретает аутодиалог, разговор-спор героя с самим собой. Тарт задается вопросом: почему с ним так поступили? Почему оставили его и ушли? И тут же приводит доводы и контрдоводы. «Почему прекратили поиски? Почему не более как через шесть дней после ухода Тарта клипер направился в Австралию? Может быть, решили, что он мертв? Но в глазах экипажа остров был не настолько велик, чтобы потерять надежду отыскать человека или хотя бы его кости. <...>. Но ведь не бежит же от него клипер, в самом деле! Он вновь вспомнил свое убежище – скалистый овраг, с гладким, как паркет, дном и кровлей из цветущих кустов. Ничего нет удивительного, что клипер ушел ни с чем» [1, с. 268]. Таким образом, обнаруживается, что Тарт не может жить в абсолютной изоляции от других людей. В нем гораздо сильнее, чем голос естественного человека, начинает звучать голос игрока, охотника. А дальнейшее открывает, что и персонажи, принадлежащие организованному пространству корабля, тоже являются охотниками. Матросы, которых командиры

оставили на острове, начинают охоту на Тарта, а тот, в свою очередь, охотится на них. Он убивает нескольких преследователей и погибает сам.

Изложение цепи событий лишь с их внешней стороны упростило бы ту коллизию, о которой идет речь в рассказе. Именно характер переживания и осмысления происходящего персонажами (модусный, субъектный план произведения) позволяет открыть универсальный смысл произведения. На первый взгляд, в рассказе идет речь об общественном неблагополучии: человек, проживавший до сих пор «темную» жизнь, унижения и вынужденный пребывать там, «где ему не по сердцу», вступает в конфликт с командованием и исполняющими его приказ матросами, не позволяющими ему стать свободным. Однако на самом деле оказывается, что противопоставлены два мира: социума и природы. И обнаруживается, что все участники события принадлежат к одному и тому же миру. Поэтому бегство от людей дает Тарту возможность чувствовать себя счастливым лишь несколько дней. А затем он вновь возвращается к мыслям о том, куда он поедет потом, «зачем и ради чего». Теперь ему дышит в лицо «свобода, страшная в своей безграничности» [1, с. 269]. Трагизм ситуации заключается в том, что для человека оказываются одинаково невозможными как возвращение к изначальному тождеству с природой, так и сохранение свое идентичности и независимости в обществе.

Литература

1. Грин А.С. Собрание сочинений: В 6 т. / А.С. Грин. – М.: Правда, 1980. – Т. 1. – 496 с.
2. Копытов О. Н. Модус на пространстве текста : [монография] / О. Н. Копытов. – Хабаровск : Изд-во ХГИИ-ИК, 1012. – 299 с.
3. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. – Одесса : Латстар, 2002. – 292 с.
4. Михайленко В. В. Модусний маркер у структурі дискурсу / В. В. Михайленко // Вісник Житомирського державного університету. Вип. 45. Філологічні науки. – 2009. – С. 30–33.
5. Сидорова М. Ю. Грамматика художественного текста / М. Ю. Сидорова. – М. : Изд-во МГУ, 2000. – 416 с.

References

1. Grin A. S. Collected Works : Vols. 1 – 6 / A. S. Grin. – M. : Pravda, 1980.
2. Kopytov O. N. Modus on the sphere of text : Monograph. – Habarovsk, Izdatel'stvo HGIIK, 2012. – 299 p.
3. Kuharenko V. A. Interpretation of text / V. A. Kuharenko. – Odessa : Latstar, 2002. – 292 p.
4. Mychajlenko V. V. Modus Marker In Discourse Structure / V. V. Mychajlenko // Visnik Zhitomir's'kogo derzhavnogo universitetu. Vip. 45. Filologichni nauki, 2009, pp. 30–33.
5. Sidorova M. Ju. Grammar of artistic text / M. Ju. Sidorova. – Moscow : Izdatel'stvo MGU, 2000. – 416 p.

В. Б. Мусій

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СПРІЙНЯТТЯ ПОДІЇ ЇЇ УЧАСНИКАМИ В ОПОВІДАННІ ОЛЕКСАНДРА ГРІНА «ОСТРІВ РЕНО»

Стаття містить спостереження відносно шляхів вираження в оповіданні Олександрі Гріна суб'єктивної модальності. Герой оповідання робить вибір між попереднім «темним» життям та єдністю з природою. Але його перебування у натуральному середовищі виявляється недовготривалим і закінчується

його загибеллю. Вивчення суб'єктивної модальності (точки зору та на те, що трапляється з персонажами) допомагає уявити авторську ідею про трагізм людського буття. З одного боку, людина переживає конфлікт з суспільством, у якому не знаходить вільності та поезії, а з другого – не може бути поза соціумом. Головну увагу приділено розвитку бінарної опозиції «своє – чуже», а також ролі зовнішнього та внутрішнього мовлення у розкритті образів персонажів.

Ключові слова: суб'єктивна модальність, семантичні опозиції, точка зору, внутрішнє мовлення, подія, сприйняття, Олександр Грін.

V. B. Musiy

METHODS OF EXPRESSION OF THE PERCEPTION OF EVENT BY ITS PARTICIPANTS IN STORY BY ALEXANDR GRIN «ISLAND RENAULT»

This article is devoted to the investigation of subjective modality of Alexander Grin's story «Island Renault». Main ways of expression of hero's point of view on the events and external world were distinguished and studied. The aim of the article is to determine the nature of author's conception of reality, embodied in the story of A.S. Grin. Attention was focused on the role of semantic opposition «own – alien» and also on the external and internal speech – it's functions in creation of picture of emotional state of personages and in expressing of their understanding of reality and themselves. The importance of internal speech in the story was underlined by Green, who included a part of «old Hindu legend» to his story as it's epigraph: «Listen only that voice, which talks without a sound». Internal speech expresses the dialectics of hero's soul. There are several parts in the story. The center of first part is emotional state of lieutenant on the military ship. He worries in connection with the loss of sailor that remained on an island. The reader understands that he is not cruel man. The analysis of subjective modality helps to see that main problems in the story have universe (common to all mankind and philosophical) but not social character. The second part of the story named «What the forest talks» is devoted to the expression of hero's way of understanding the nature's voice. The picture of the world in this part of the story demonstrates the connection of «Island Renault» with artistic works of impressionists: in usual a hero sees unexpected and unknown; all world is a great miracle for him. The hero of the story makes a choice between his old «dark» life and returning to nature. At first nature causes in his soul fear and thoughts about death, but later he feels the joy of harmony with the island. But this harmony has brief character and ends with his death. The center of the third part of the story – the clash of Tart and sailors who carry out the commander's orders and try to return him to the ship. Modus plan of this part is connected with the expression of the understanding of the events by the sailors and Tart. The study of subjective modality helps to understand the author's idea about the tragedy of human existence: people are in conflict with society because there is no freedom and poetry in it, on the one hand, but they can not live outside of society, on the other. The development of binary opposition «own – alien», as well as the reconstruction of external and internal speech of personages gives the reader the opportunity to understand author's conception, which concludes in the idea of total trouble existence of people.

Key words: subject modality, semantic oppositions, point of view, inner speech, event, reception, O. Green.

УДК 82.09:140.8

Н. М. Раковская

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова,
кандидат филологических наук, доцент,
заведующая кафедрой мировой литературы

ЛИТЕРАТУРНО-КРИТИЧЕСКИЙ ТЕКСТ: ПАРАМЕТРЫ СТРУКТУРИРОВАНИЯ

В статье актуализируется исследование литературно-критического текста с точки зрения определения в нем параметров структуры. Рассмотрены такие аспекты как контекстуальность, интегративность, диалогичность, формы речевого общения. Отмечается, что в центре текста обозначена полемика, которая регулирует взаимоотношения автора, критика и реципиента. Указывается, что критический текст может быть системным (асистемным), целостным (фрагментарным) в зависимости от соединения различных элементов текста и авторских кодов. Параметры структурирования отражают авторское (критическое) миромоделирование и непосредственно связаны с развитием критического сюжета и системой жанровых и речевых высказываний.

Ключевые слова: критика, текст, диалог, полемика, системность.

Постановка проблемы. Последние десятилетия характеризуются появлением серьезных исследовательских работ в области теории и истории литературной критики. Достаточно назвать работы Р. Громяка, М. Зубрицкой, Б. Егорова, С. Яковенко, В. Крылова, Н. Астрахан, С. Луцак и др. Изучение предмета, природы, функций литературной критики позволяет поставить вопрос о системно-целостном подходе к её структуре. Заметим, что научная рефлексия осуществляет две цели: помогает понять предмет соответствующей науки и усовершенствовать инструментарий данной области знаний, «морфологию» науки. Очевидно, что рассматривая литературную критику как систему, указанные цели оказываются приоритетными. Достаточно вспомнить роль теории амбивалентности, полифонии и монологичности, оказавшимися значимыми для интерпретации не только художественного, но и критического текста. Вопрос о предмете критики сливается в сущности с вопросом о её функциональной природе, и при уяснении закономерностей становления и развития литературной критики как системы, он является едва ли не ключевым. В связи с этим необходимо чёткое понимание, для чего и во имя чего мы используем традиционные методы анализа или такие инструментарии, как теория информации и систем, рецептивная эстетика, философская антропология и т.д. Результативность в понимании литературной критики как системы возможна тогда, когда каждый критический текст будет осмысляться с точки зрения структурных элементов и их связей. Как отмечает Н. Кондратенко, «Установления основных

текстових категорій передбачає виокремлення інваріативних істотних ознак, що притаманні будь-якому тексту незалежно від його стильових, жанрових та інших особливостей. Вони відзеркалюють його внутрішню специфіку як процесу та результату комунікації й визначають процеси породження та сприйняття комунікантами» [2, с. 14].

Структурирование литературно-критического текста способствует постижению системы жанровых форм, ключевых знаков в их семантическом пространстве, связи между культурным кодом текста и коммуникативно-рецептивными процессами. Исследователи отмечают, что контекстуальность литературно-критического текста подразумевает познание явления во всех его соотношениях, «какими они присутствуют в облике самого предмета и в целях, смыслах его местоположения» [4]. Контекстуальность и когерентность критического текста предполагают внешнюю и внутреннюю взаимосвязь предметов и обстоятельств. В литературно-критическом тексте эта взаимосвязь осуществляется посредством отношений между критиком, автором, реципиентом. Включение в критический текст различных философско-эстетических систем способствует осмыслению разных параметров структурирования литературно-критического текста как возможности его интерпретации.

Значимым параметром является и декодирование информации, содержащейся в литературно-критическом тексте, ибо при всей полисемантности текста все же существует то инвариантное ядро, которое допускает противоположное толкование. Ю. Лотман отмечал, что новые коды читательских сознаний «выявляют в тексте новые семантические пласты и чем больше новых истолкований, тем долше его жизнь» [3, с. 160]. Эта идея дополняется размышлениями Р. Барта, указывающего, что «текст – это питательная среда, это пространство, не поддающееся ни классификации, ни стратификации, это галактика означающих» [1]. Думается, критический текст представляет собой метатекст, имеющий свою научную парадигму, более того, он определяет сущность критики как социо-культурной институции. Указанные смысловые связи обуславливают целостность и завершенность критического текста. Интерпретация смысла критического текста определяется оппозицией полемизирующих сторон. Каждый структурный элемент способствует проникновению в персониферу как критика, так и реципиента.

Параметры структуры текста связаны с системой авторских кодов. В критическом тексте важно выявить культурный код, риторический, социоисторический и код загадки (понимания), а также, блоки информации (БИ), устанавливающие различные смысловые отношения (критик – автор, критик – читатель и т.д.) в пространстве текста. В этом плане особую значимость приобретают границы полемики.

Полемическую задачу в критической статье выполняют монологические реплики, риторические вопросы, диалоги, аналитические рассуждения, пародийные фрагменты, сценки-описания, сравнения и параболы, стилистические

фигуры. В каждом конкретном случае сказываются эстетические, этические пристрастия критика, характер и степень его таланта, личностные черты, наконец, темперамент критика. В этом плане любопытна мысль Г. Шпет, отмечающего, что «если идея не разрешима вовне, – она – ничто. Но если она – живая действительная идея, она не «только идея», а вид, прежде всего внешний видимый облик» [5, с. 50].

Полемика может вестись как с современниками, так и с предшественниками. Скажем, в статьях В. Розанова «Русские критики» важным БИ является отрицание предшествующей традиции критического осмысления пушкинского творчества. Спор идет с определенным этапом эстетического сознания. Диалог диахронный, ответная реплика-опровержение не предполагается.

В статье Д. Мережковского «Достоевский» критик намеренно дает академически нейтральное название статьи. Обстоятельный экскурс в историю европейских литератур (социокультурный код), множество употребляемых по аналогии с романом «Преступление и наказание» имен и фактов из разных времен и пластов культуры, интертекстуальные вкрапления приглушают идею о Ф. Достоевском как пророке нации. В глубине текста зашифровано полемическое высказывание, имеющее конкретный, но не личный адрес.

Полемика Д. Мережковского плодотворна, ибо в ней отражается диалектика развития культуры, связанная с проблемой временных отношений и, в частности, критических суждений о Ф. Достоевском (В. Белинский, Н. Добролюбов, Ап. Григорьев и т.д.).

Отметим, что литературно-критический текст, включая цитаты и аллюзии художественного, так или иначе «вбирает» в себя художественное время как объективный компонент литературы, но в контексте критической статьи художественный текст как бы утрачивает свое самостоятельное существование, начинает жить по другим законам. Неизбежно трансформируется и художественное время, попадая в особое «поле» литературной критики – ее включенности в современность.

Литературная критика в данной ситуации стремится к одномоментности, к современности как центральной точке истории, но, вместе с тем, она объективно включена в дрящийся процесс. Полемика выступает как звено этого процесса. Следует заметить, что иногда полемика возникает в журналах, и реплики критиков сменяются во времени. В такой ситуации синхронный диалог обретает свою диахронию. Благодаря полемике преодолевается самозамкнутость единичной критической рефлексии, мнение критика о факте искусства вступает во взаимодействие с суждениями предшественников и современников и оказывается одним из них в многоголосье культуры. Диалоги, куда включаются голоса оппонентов в пределах статьи, служат выражением полемической позиции ее автора.

Заметим, что при совершенно разной тональности (Ап. Григорьев заворачивает, увлекает энергией своего чувства, А. Дружинин, напротив, доверяется

читателю, постулируя свое равенство с ним, В. Розанов ведет игру с читателем) в диалогах текста есть нечто общее: критик в любых формах общения с читателем руководит, «управляет» им, внедряя в сознание своего адресата истинный взгляд на текст и предполагая, что читатель не останется равнодушным от внушаемой ему позиции. «Сопротивление» читателя для критика существует лишь в тех пределах и тех формах, которые введены и учтены в тексте его собственного критического суждения.

В связи с указанным, коммуникативная система выстраивается следующим образом: критик – передающий информацию, эстетическая ситуация (целевые коммуникации), текст произведения как знаковая система, читатель (воспринимающий информацию).

Однако необходимо учитывать, что ещё одним параметром в литературно-критическом тексте является моделируемая «беседа» оппонентов. Она оказывается и сущностной, сюжетообразующей, и условной, поскольку в данности литературно-критического текста до конца выявленными и закрепленными в слове оказываются суждения и взгляды лишь одного из «лиц беседующих» – критика. Второе же лицо – публика – конструируется в тексте критического сочинения, становясь частью «мира» критика, и существует как нечто внеположенное данности литературно-критической статьи, осуществляя общение с читателем. Автор критической статьи, реализует свою волю, заявляя и доказывая правоту позиции, выстраивая логику умозаключений. Автор-критик оказывается одновременно и демиургом своего читателя-собеседника и реальным лицом, осуществляющим диалог с носителем иного сознания.

Читатель, воссоздаваемый в контексте критической статьи, является основным объектом обращения критика, его конструируемым адресатом, функционально замещающим реального читателя. Кроме читателя, тем или иным способом обозначенного или отмеченного в тексте, у литературного критика могут быть иные, периферийные адресаты или корреспонденты. Вероятно, на первом месте здесь окажутся «инакомыслящие», с которыми автор-критик вступает в полемику. Диапазон полемических контрагентов достаточно широк, многообразен и колеблется от конкретного индивидуального лица до обобщенного, внеличного представителя противоположного направления (например: эстеты и публицисты, народники и критики религиозно-философского сознания и т.д.).

Однако, если функции литературной критики «двунаправлены» (влияние на внутренние процессы литературной современности и регулирование связей между искусством и социумом), то можно предположить, что диалоги критика с писателем и читателем занимают в статье соизмеримые места, создавая две сюжетные линии. Но это не так. Отношения между критиком и его адресатами (читателем, автором) сущностно различны, зависят от типа культуры и литературы и, естественно, приобретают различные жанрово-стилевые формы воплощения.

Таким образом, параметры структуры литературно-критического текста (коммуникативность, диалогичность, когерентность, интерсубъективность) приводят к пониманию критического текста как целостного и завершенного, либо фрагментарного, незавершенного.

Литература

1. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Р. Барт. – М. : Прогресс, Универс, 1994. – 616 с.
2. Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу : [монографія] / Н. В. Кондратенко. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 324 с.
3. Лотман Ю. М. Структура художественного текста : [монография] / Ю. М. Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 384 с.
4. Лукин В. А. Художественный текст. Основы лингвистической теории и элементы анализа : [учебн. пособие] / В. А. Лукин. – М. : Ось-89, 1999. – 192 с.
5. Шпет Г. Эстетические фрагменты. Современные напоминания : [монография] / Г. Шпет. – СПб. : Либликом, 2010. – 136 с.

References

1. Barthes R. Selected Works. Semiotics. Poetics / R. Barthes. – Moscow : Progress, «Univers», 1994. – 616 p.
2. Kondratenko N. V. Syntax of Ukrainian modernist and postmodernist literary discourse [monograph] / N. V. Kondratenko. – K. : Publishing House Dmitry Burago, 2012. – 324 p.
3. Lotman Y. M. The structure of the art text : [monograph] / Y. M. Lotman. – Moscow : Art, 1970. – 384 p.
4. Lukin V. A. Literary text. Fundamentals of linguistic theory and analysis of the elements / V.A. Lukin. – Moscow : Os-89, 1999. – 192 p.
5. Spaeth G. Aesthetic fragments. Modern reminder : [monograph] / G. Spaeth. – St. Petersburg : LIBROKOM, 2010. – 136 p.

Раковська Н. М.

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНИЙ ТЕКСТ: ПАРАМЕТРИ СТРУКТУРУВАННЯ

У статті розглянуто літературно-критичний текст у площині структурування. Виокремлено низку аспектів його побутування: контекстуальність, інтегративність, діалогічність, форми мовленнєвого спілкування. Відзначається, що у центрі тексту помітною є полеміка, яка регулює взаємини автора, критика і реципієнта. Вказується, що критичний текст може бути системним (на противагу асистемності), цілісним (успереч тенденції фрагментаризації) в залежності від з'єднання різних елементів тексту та авторських кодів. У параметризації структури тексту втілено авторське світоmodellювання та відтворено рух критичного сюжету і динамічну систему мовленнєвих висловлювань.

Ключові слова: критика, текст, діалог, полеміка, системність.

Rakovskaya N. M.

LITERARY AND CRITICAL TEXT: STRUCTURING PARAMETERS

In the article the research of literary-critical text from the point of view of identifying the parameters of the structure is studied. Such aspects as contextuality, integration, morphed-syntactic chain, forms of voice communication are considered. It is noted that in the center of the text is marked the controversy, which governs the relationship of the author, criticism and recipient. indicates that the critical text can be systematic (nonsystematic), holistic (fragmentary) depending on the connection of the various elements of the text of the copyright and codes. The parameters of structuring the reflect copyright (Critical) world model and directly related with the development of the critical scene and the system voice utterances.

Key words: *critics, text, dialogue, polemics, systematic nature.*

УДК 811.161.2'373.2:119:303024:821.161.2'06.

О. Ю. Семененко

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КІЛЬКІСНО-ІМЕННИХ СПОЛУК (ІМЕННИК-ВИМІРНИК ТА ВИМІРЮВАНА СУБСТАНЦІЯ) ІЗ ЗНАЧЕННЯМ НЕЗНАЧНА КІЛЬКІСТЬ / МАЛО У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті проаналізовано структурно-семантичні особливості функціонування у поетичному мовленні вимірювальних іменників із зметафоризованим значенням 'незначна, мала кількість кого-, чого-небудь' у складі нерозкладних кількісно-іменних сполук і прийменниково-іменникових комплексів. Деякі аспекти цієї проблематики – вивчення системи конститuentів поля НМК (невизначено малої кількості), їхніх функційних, структурних і семантичних особливостей – висвітлені у статтях К. Г. Городенської, З. О. Митяй, у монографіях С. О. Швачко та В. М. Вовк. Зметафоризовану лексику з кількісним значенням досліджували в різних мовах В. В. Акуленко, О. І. Букреева, В. В. Новицька, О. В. Падучева, на матеріалі російського поетичного мовлення – О. Г. Ревзіна, на матеріалі українського художнього мовлення – О. М. Бонецька та ін. Завданням нашої статті є дослідження системи вираження значення 'мало, незначна кількість' переважно на рівні кількісно-іменних словосполучень (стрижневим словом виступає вимірювальний іменник-квантифікатор, а залежним – іменник, що позначає вимірювану субстанцію), а також на рівні прийменниково-іменникових сполук.

Ключові слова: поетичне мовлення, паукальність, специфікатор, дистрибуція, конститuentи поля невизначено малої кількості (НМК), кількісно-іменні сполуки (квантитативно-генітивні бінарми), іменники-вимірники.

Вивчення засобів вираження невизначеної множинності у поетичному мовленні, їх функціонування, структурні та семантичні особливості ще не дістали глибокого та всебічного вивчення в українській мові. Деякі аспекти цієї проблематики висвітлені у статтях К. Г. Городенської, З. О. Митяй, у монографіях С. О. Швачко [5, с. 84 – 94] та В. М. Вовк [3, с. 68 – 121]. Зметафоризовану лексику з кількісним значенням досліджували в різних мовах В. В. Акуленко, О. І. Букреева, В. В. Новицька, О. В. Падучева, на матеріалі російського поетичного мовлення – О. Г. Ревзіна [4, с. 619 – 641], на матеріалі українського художнього мовлення – О. М. Бонецька [1, с. 39 – 44] та ін.

Одним із сегментів ФСП невизначеної кількості є сегмент, пов'язаний із вираженням значення паукальності – невизначено малої кількості (НМК). До структури цього сегмента входять одиниці різних мовних рівнів. Завданням нашої статті є дослідження системи вираження значення мало, незначна кількість

переважно на рівні кількісно-іменних словосполучень (стрижневим словом виступає вимірювальний іменник-квантифікатор, а залежним – іменник, що позначає вимірювану субстанцію), а також на рівні прийменниково-іменникових сполук. Вибір матеріалу дослідження – поетичне мовлення – зумовлений не тільки тим, що сума ідіостилістичних кодів сучасних митців слова, поетичний дискурс досі не слугували матеріалом вивчення в такому аспекті, а й особливостями цього структурно-функційного стилю, пронизаного емоційністю, експресивністю, конотативною маркованістю, що спричинює певну специфіку реалізації виучуваного значення.

Зібрані іменники-вимірники, конститuentи поля НМК, репрезентативні для поетичного мовлення, можна розподілити за такими тематичними групами: **вимірники ваги** (*грами, міліграми*); **вимірники площі, довжини** (*півгектара, вершок*); **частина цілого** (*відсоток, півпроцента, доза, пайка*); **назви грошових одиниць** (*гріш, копійка, таляр, шеляг*); **частини верхніх кінцівок і соматизми** (*жменя/ жменька, пригорща, пучка, щіпка, мізинець, ніготь, сльози*); **назви «контейнерів»** (*ложка, шкалик, півкварти, наперсток*).

Кілька вимірників, наприклад, *доза, пайка, процент, відсоток* в узусі можуть передавати значення певна кількість, зареєстроване в словниках або як окремих ЛСВ, або як відтінок основного значення. Вказівки на НМК без сильного прагматичного контексту вони не мають, але завдяки специфікаторам можуть діаметрально змінювати значення – від вкрай малої кількості до невизначено великої.

Доза – 1. Певна кількість будь-чого. 2. Точна міра речовини, що входить до складу суміші. 3. Певна кількість ліків, признач. для одноразового або добового введення в організм. <...> [2, с. 312]; **пайка**² – 1. Частка чого-небудь спільного, яку одержує хтось під час розподілу. // Шматок хліба, одержуваний за певними нормами на певний строк. 2. *перен.* Якась частина, певна кількість чого-небудь [2, с. 875]. Пор.: *Для тебе, о вітчизно дорога, / Моя Йокасто, вічно емфатична, / Під кайфом вічно, сонячно-буха / І сонно-планетарно-лунатична. / Я викрешу з базальтових сердець / Блошину дозу щирої любови... / І я зустріну радісний кінець... / І ти усмокчеш пару літрів крові* (А. Бондар); *І цю чужу, нахабну мову / вивчати мусить мій народ. / Вона по звуку чи по слову – / як не відмахуйсь, як не спльовуй! – / залазить в уші, в душі, в рот. / <...> Як зберегтися від наркозу? / Як не сп'яніти, не заснуть? / Коли таку конячу дозу / тебе примушують вдихнуть?!* (О. Різників); *Але, Україно, вітчизні не кожній / судилося так запектись на губах: / півнаєчки хліба, півдрібочки солі / і сталінські згарища дому й сім'ї. / Але, Україно, і в чортівм слові / витьохкують кров'ю мені солов'ї...* (В. Затулівітер).

Для передачі значення НМК і до вимірника **відсоток/ процент** (1. Сотя частина певного числа, що береться за ціле, за одиницю (позначається знаком %); процент. <...> 3. Частина чого-небудь [2, с. 180]) – додаються аналітичні/ синтетичні специфікатори: *...і ти не встигнеш, очевидно, / мізерного відсотка*

від претензій, / що ними був важкий, / посіять в землю під зірки: / усе пішло у стовпці й тези (В.Кашка); *Хоч душі там півпроцента, / Схожий вірш на ковилу, / Має друга рецензента, / Що воздасть йому хвалу* (С. Олійник).

Вимірники тематичної групи **грошові одиниці**, що передають зметафоризоване значення малої кількості, функціонують переважно на рівні прийменниково-іменникових сполук, а квантитативно-генітивні бінарми становлять периферію. Пор.: *Хай трясли б мене, як дику грушу, / Був би я щасливим все життя, / Коли б ти в мою голодну душу / Кинула копійку співчуття* (В.Симоненко); *Подайте вітчизни – / на ламаний шеляг, на таляр – побитий, нівроку: / хто слово, хто пісню, / хто спомин про бабцю свою з тридцять третього року, / хто образ руїни: / у центрі райцентру – козу понід муром собору... / Подайте Вкраїни...* (О.Забужко); *Ех, люблять декотрі промовці наші / Утнуть щось на зразок Андрійкової каші, / Де масла – пуд, а солі – ні на гріш!* (Г.Слишевич).

Наведемо словникове значення аналізованих лексем: **копійка** – 1. Розмінна монета України – одна сота гривні, а також Росії та деяких країн СНД... // *тільки мн.* Про дуже малу, мізерну кількість грошей <...> [2, с. 572]; **шеляг** – Старовинна українська найдрібніша монета польського походження [2, с. 1618]; **таляр** – Старовинна срібна монета, що була в обігу в Німеччині, Чехії, Італії тощо, а також в Україні [2, с. 1429]; **гріш** – У XIX ст. у Росії – дрібна розмінна монета, що дорівнювала ½ копійки. // Незначна, мізерна грошова сума. // Взагалі гроші [2, с. 262].

Як бачимо, специфікатори *ламаний шеляг, побитий нівроку таляр* додатково індукують значення вкрай мізерної кількості; загострена інтенсифікація семи 'вкрай мало' може наводитися завдяки антитезі, де контекстуальними антонімами-вимірниками стають лексеми *пуд/ гріш*.

Серед тематичної групи **вимірники ваги** репрезентативним для сучасного поетичного мовлення виявилися лексеми *грами, міліграми*, що сполучаються переважно з абстрактними лексемами: *Знань безкраї лани розграфила учбова програма: / Тут – на Канта годину відведено, / на Гегеля – дві. / Щирозлого зерна скупі назбирав міліграми, / Жменю тих колосків, і поніс в дипломованій голові* (О. Мокровольський); *Отже, це й усе. Ось воно, має сучасне щастя, моя сучасна доля, то скільки вона важить? Грами? Немає навіть одного мегабайту на цій зеленій тоскній дискетці* (Л. Денисенко).

У першому прикладі метафоризації зазнають не тільки вимірники *міліграми, жменя*, а й лексеми *зерна, колоски*, які імплікують значення 'отримані під час вивчення знання'.

Іноді у поетичному мовленні замість зметафоризованого іменника-вимірника використовується дериват, наприклад, прикметник (тематична група **вимірники площі, довжини**): *Щось є од вічності в осінній тиші, / у вигинах гілок – щось од людей... / Даруйте, справді, на робочім тижні / для краєвидів*

хоч єдиний день, / Бодай хоч півгектарну незалежність / не від сучасності – від суєти... (В. Затулівітер).

За умови трансформації отримуємо квантитативно-генітивну бінарму *півгектара незалежності*, що контекстуально передає значення 'малий обсяг, невелика кількість'. Значення невеликої, незначної кількості, об'єму, довжини може поєднуватися із значенням приблизної кількості: *У які не заходьте крамниці, / навіть в ті, де й простору з вершок, – / скрізь коштовної чудо-водиці / тисячі застоюлись пляшок* (Д. Радьков).

Вершб́ок – 3. *заст.* Міра довжини, що дорівнює 4,4 см. і застосовувалася в Україні та Росії до запровадження метричної системи мір [2, с. 124].

До наступної групи іменників-вимірників уналежнюємо зметафоризовані лексеми *жменя / жменька, пригорица, пучка, щіпка, мізинець, ніготь, сльоза*, що виступають стрижневими компонентами нерозкладних кількісно-іменних сполук. Найбільшу активність серед цієї тематичної групи виявляє вимірний іменник *жменя / жменька*. Він має досить потужний дистрибутивний потенціал і сполучається як з назвами істот, так і з неістотами. Сполучуваність з лексико-граматичною групою іменників на позначення істот менш активна: *Поволі / З могутньої робочої родини / Лишається убога жменька бджіл, / Та й тим недовго ждати* (І. Качуровський).

Серед конкретних іменників неістот найчисленнішою виявляється група речовинних: *Дуже високо, неначе туристка, / що ризикований вибрала шлях, / необережна застряла берізка, / чіпко вхопившись корінням за дах, / Вміла вона не жалітись на скруту, / не видавати своєї нужди, / Задовольнялася жменькою ґрунту / і чатувала на краплю води* (В. Березінський); *зжмурена жменя диму / паліччя картавить / горіти не хоче / а ти серед лісу / сніг / топчеш* (Т. Девдюк); *З урочищ і гаїв, із рідного привілля – / в чужину ідучи – узяв я жменю зілля, і горсточку пісень, і жмут цілющих слів, / В дорожний клунок вклав і чаром перевив* (Б. Кравців).

Вимірник *жменя / жменька* сполучається також з конкретними іменниками, що позначають часові одиниці: *Товариство покоління, / громадо, земляцтво, / старше від мене на жменьку літ!* (В. Затулівітер); *І в жменьці днів моїх / Висвічується судний, / Що, наче жовтий віск, / Між пальці упаде* (Т. Федюк).

Значно рідше у ролі залежних компонентів трапляються конкретні іменники з предметним значенням (дискретні): *Зір серпневих зо дві жменьки / Є на ниви кам'яні, / Зажурились воріженьки, / Що я з горем – на коні* (В. Забаштанський).

Прийменник *зо* додає значення приблизної кількості до словосполучення *дві жменьки зір* як позначення дуже малої кількості, бо об'єкт виміру – зорі, для сукупності яких дві жменьки – це мало.

Так само обмежено означений вимірник сполучається у поетичному мовленні з абстрактними іменниками: *Ось тобі ,безкрила бджілко з небес, – / твій вулик багатотрудний, / твій мед, твій хрест, / А на додачу – півсо-*

тні літ./ Провалюється неба тоненький лід./ Якась там жменька удач (І. Жиленко).

Наведемо словникове тлумачення лексеми **жменя** – 1. Долоня й пальці в зігнутому стані, що дає можливість тримати в них покладене, насипане і т.ін. 2. Кількість чого-небудь, що вміщується між зігнутими долонею та пальцями. <...> 3. *перен.* Незначна кількість кого-, чого-небудь [2, с. 369].

Але залежно від використаного специфікатора при вимірнику, він може вступати в антонімічну кореляцію сам з собою, тобто набувати ознак енантіосемії: *убога жменька; якась там жменька/ повні жмені*, тобто у першому випадку імплікується значення незначна, мала кількість, а у другому – досить велика кількість. Пор.: *Старенька груша дихає на пальці,/ їй, певно, сняться повні жмені груш* (Л. Костенко).

Як бачимо, розуміння кількості/ об'єму субстанції часто залежить від особистісного бачення того, хто обчислює/ вимірює, від системи його аксіологічних пріоритетів. Рефлексії поетів щодо суб'єктивного контекстуального/ конституативного розуміння й сприйняття категорії кількості у діапазоні від невідзначено малої кількості до невідзначено великої кількості, тобто від усвідомлення поіменованої субстанції як представленої градуально від **мало** до **багато**, відбиті в одному з віршів Дмитра Білоуса: *Дружба – це достатку річ,/ сварка – ворогові свято./ Друзів сто – і мало їх,/ ворог – і один багато* (Д. Білоус).

Емфатизація значення мала кількість може реалізуватися нагнітанням вимірників із значенням паукальності як на рівні словосполучень, так і на рівні прийменниково-іменникових сполук: *Щоб віри мій удався, паперу не треба/ лиші клаптик землі – під чотири подошви,/ та яблуню збоку, та дешицію неба –/ на пригорщу сонця й рожайстий дощик* (В. Затулівітер); *...ти можеш лише наклеїти серце на марку/ на вицвіле тло перекреслених календарів/ на будь-яку дату ну хоч би на Павла і Петра/ своє ти життя понеділком постійно дурив/ на ніготь щось втямив таки? на йоту допетрав* (П. Коробчук).

Акцентуалізація значення вкрай малої кількості може відбуватися завдяки зіткненню вимірників паукальності/ мультипліцитності: *Причїлась трава./ Сльози – хліба./ Видовищ – море* (І. Павлюк).

У поетичному мовленні вимірник *пучка* сполучається переважно з назвами істот: *Вони тримають небо над нами/ Лелеки, жайворонки. Ластівки <...>/ Тримають бездонні небесні глибини./ Колодязі синяви чистять крильми./ Лине їх жменька, пучечка лине./ Щоб ми побули між ними людьми* (І. Драч); *На століття Семенка/ Прийшло з пучка нас/ Загорта нас огорта/ Провінційний час* (І. Драч).

До значення НМК (до речі, не зафіксованого лексикографічними джерелами як окремого ЛСВ) може додаватися значення апроксимації – приблизної кількості (як в останньому прикладі).

А от лексема *щїпка* сполучається переважно з абстрактними іменниками: *сонце якому не вільно/ заходити у кімнату/ було ночувало в тобі/ було/ вапняне*

і глиняне сонце/ піднімалося до піднебіння/ сходило христе/ свищики зі щіпкою шепоту/ навіщось... (М. Кіяновська).

ЛСВ на позначення НМК теж не зафіксований словниками. Так само відсутній означений ЛСВ у вимірника *мізинець*: *І ще зима триватиме не день,/ і ще вона такого намузичить/ й така на вас чудасія найде,/ що в ній і смислу – ледве на мізинець* (Б. Нечерда).

Далі проаналізуємо функціонування вимірників на позначення різноманітних «контейнерів», серед яких репрезентативними для поетичного мовлення слід визнати такі тематичні групи артефактів: **назви посуду** (*ложка, шкалик, півкварти*); **побутові речі** (*наперсток*). Найчастіше об'єм речовини із значенням мала кількість «вимірюється» ложками: *Де моя закуська щира? Я її не бачу!/ Піднеси мені хоч ложку сирітського плачу* (В. Симоненко).

Специфікатор *хоч* підсилює значення вкрай малої кількості необхідної субстанції (з точки зору мовця).

При зіставленні кількісних параметрів наявної субстанції може використовуватися такий художній прийом, як антитеза: *...ліпше своєї землі/ ложка/ ніж чужої землі/ бочка/ ліпше своєї землі/ крупочок/ ніж чужої землі/ горбочок...* (Т. Мельничук).

У полісеманта **ложка** зафіксоване значення НМК – *<...> // перен. розм.* Мала кількість, крапля чого-небудь [2, с. 626], а от у іменника *бочка* (контекстуального антоніма до іменника *ложка*) здатність передавати значення кількості не зафіксована словниками.

Лексема *крупочок* (контекстуальний антонім до *горбочок*) у сучасних тлумачних словниках відсутня, у полісеманта *горб* (*горбик, горбочок*) ЛСВ на позначення кількісних параметрів відсутній.

Вимірювальний іменник *ложка* з актуалізованим значенням НМК може функціонувати не тільки у складі кількісно-іменних бінарм, а й посідати позиції різних членів речення і входити до складу різноструктурних синтаксичних одиниць: *Я б мала у вас попросити/ В цю пору холодну й німу/ На кінчику ложечки світла,/ Щоб ним лікувати п'тьму* (О. Григор'єва); *...(наче рідна земля/ завбільшки із вошку)/ наче тої країни/ раз узяти на ложку...* (Т. Мельничук).

Меншу активність виявляє вимірник *півкварти* у якого зметафоризований ЛСВ на позначення НМК словниками не зареєстрований, пор.: *скільки тої країни у горлі його* (у золотого поводиря – О.С.) *–/ лиш півкварти на денці* (І. Андрусак); *І мед – як сонця плоть... І коні.../ Уста дівчати – кавуновий жар.../ Півкварти жарту – твої останній дар.../ Веселоці твоїх агоній – беру!* (В. Коломієць).

На периферії цієї тематичної групи знаходиться вимірник-артефакт – *шкалик*. Використання його у ролі «квантитатива» можна вважати ідіостилістичним. Зметафоризоване значення НМК словниками не фіксується: *Час рушати. Теплим чаєм осіянна,/ Покладу в сакви неспитий шкалик літ/*

...Побажаю м`якого Всесвіту прочанам./ Хай надії не болить порожній слід
(С. Антонішин).

Також відсутній зметафоризований ЛСВ у вимірювального іменника *наперсток*. Але саме з таким зметафоризованим значенням цей іменник активно вживається у поетичному мовленні: *А я раділа мріям, поспішала,/ Попри усе – відкинула у бік./ Його провести!// Намір свій ховала./ **Наперсток щастя** – мій щасливий рік!* (В. Василенко); *Перед тишею схиляюся смиренно,/ обминаю галасливий перехресток./ Стільки **нафосу** потрачено даремно,/ що його, либонь, лишилося з **наперсток*** (В. Березінський).

Невизначено мала кількість може ускладнюватися апроксимаційними на шаруваннями.

Особистісна, індивідуально-авторська «кількісна» параметризація аксіозабарвлених субстанцій навколишнього реального/ віртуального світу детермінує вибір тих чи інших специфічних зметафоризованих індикаторів-вимірників, які часто відбивають етнонаціональний модус мислення поетів. Функціонування певних пріоритетних вимірників в індивідуальній репрезентативній системі митця пов'язане з комплексом його когнітивно-емоційних переживань, із системою релевантних для особистості концептів, відбиває особливості його вербальної поведінки, специфічність його шляхів об'єктивації важливих для нього фрагментів дійсності як об'єктів сталої рефлексії. Досліджуваний матеріал потребує подальшого вивчення з метою з'ясування всіх структурно-функційних та ідіостилістичних особливостей кількісно-вимірної параметризації у поетичному (ширше – художньому) мовленні.

Література

1. Бонетська О. М. Реалізація категорії квантитативності у художніх творах / О. М. Бонетська // Проблеми граматики і лексикології української мови: зб. наук. праць. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2001. – С. 39–44.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., доповн. та СД): 250000 слів / уклад і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2009. – 1736 с.
3. Вовк В. Н. Языковая метафора в художественной речи (природа вторичной номинации) / Н. Вовк. – К. : Наукова думка, 1986. – 143 с.
4. Ревзина О. Г. Число и количество в поэтическом языке и поэтическом мире М. Цветаевой / О. Г. Ревзина // Лотмановский сборник. – М. : Гарант, 1995. – Ч. 1. – С. 619–641.
5. Швачко С. А. Языковые средства выражения количества в современном английском, русском и украинском языках / С. А. Швачко. – К. : Вища школа, 1981. – 144с.

References

1. Bonetska O. M. Implementation kvantytatyvnosti category of works of art / O. M. Bonetska // Problems grammar and lexicology Ukrainian language : Coll. Science. papers. – K. : NPU im. M. P. Drahomanova, 2001. – P. 39–44.
2. Great Dictionary of Modern Ukrainian (from ext., Fulfill. And MD): 250000 words / structure and head. Ed. V. T. Busel. – K. ; Irpin : VTF Perun, 2009. – 1736 p.
3. Vovk V. N. Language metaphor in art speech (secondary nature of the nomination) / V. N. Vovk. – K. : Naukova dumka, 1986. – 143 p.
4. Revzyna O. H. The number and the number in the poetic language and poetic world of Marina Tsvetaeva / O. H. Revzyna // Lotmanovskiy sbornik. – M. : Harant, 1995. – Ch.1. – P. 619 – 641.
5. Shvachko S. A. Language means of expression amounts in modern English, Russian and Ukrainian languages / S. A. Shvachko. – K. : Vischa shkola, 1981. – 144 p.

Semenenko O. Yu.

**CHARACTERISTICS OF FUNCTION OF QUANTITATIVE
NOUN COMBINATIONS (NOUN-INDICATOR AND MEASURING
SUBSTANCE) WITH THE MEANING «INSIGNIFICANT/ LITTLE»
IN POETIC DISCOURSE**

The article deals with the structural semantic peculiarities of functioning in poetical speech measuring nouns with metaphoristic meaning insignificant, small amount of somebody, something as a part of decomposable numeric-substantive combinations and prepositive-substantive complexes. Some aspects of this issue – the study of constituents NMC field (indefinitely small amount), the function of their structural and semantic features. The objective of this article is to study the system expression meaning ‘small, small number of’ mainly at quantitative-nominal phrases (the main word stands measuring noun, quantifier and dependent – noun denoting measured substance) and at prepositional-noun compounds.

Key words: *poetic speech paukalmaz, specifiers, distribution, constituents field indefinitely small amount (NMC) quantitative-nominal compound noun-meters.*

Проблеми прикладної лінгвістики

УДК 81'374:378.147

Л. М. Бороденко

Державний вищий навчальний заклад
«Приазовський державний технічний університет»,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри української мови та слов'янської філології

ЛІНГВІСТИЧНА БАЗА ДАНИХ «ГРАФІЧНО-ОРФОГРАФІЧНІ ІНШОМОВНОСТІ У ТВОРАХ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ»: СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ

У статті опрацьовано структуру і з'ясовано функції лінгвістичної бази даних «Графічно-орфографічні іншомовності в творах українських письменників пострадянського періоду», як найпоширеніший спосіб структурування, формалізації й організації мовних даних, як забезпечення автоматизації лексикографічної діяльності масового та спеціального призначення. Визначені етапи проектування та компоненти бази даних, виокремлені основні вимоги проектування, наведені моделі, як основа організації бази даних. До опрацьованої в роботі лінгвістичної бази даних увійшли графічно-орфографічні іншомовності, дібрані з творів українських письменників пострадянського періоду (Ю. Андруховича, О. Забужко, І. Карпи, Л. Дереша, І. Роздубудько). База даних графічно-орфографічних іншомовностей реалізована за допомогою програмних продуктів Microsoft Word та Microsoft Access. В основу вихідної таблиці лінгвістичної бази даних покладено структурний принцип групування мовного матеріалу.

Ключові слова: лінгвістична база даних, графічно-орфографічні іншомовності, генетична та структурна класифікація, пострадянський період, етапи створення бази даних.

Зміни, які відбуваються в нашій державі наприкінці ХХ ст. – початку ХХІ ст., впливають не тільки на політичний вектор розвитку суспільства, а й на мовний. Це виявляється в налагодженні міцних економічних і культурних зв'язків із країнами Заходу, спричиняє збільшення та зміцнення ролі України на міжнародній арені. Окреслений період позначається процесом інтенсивної взаємодії різних мов і формуванням загального словникового фонду. Безпосередньо з цими процесами пов'язане і питання про запозичену лексику загалом і про графічно-орфографічні іншомовності зокрема.

Теоретичним і практичним проблемам запозичень приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні вчені: Б. Ажнюк, І. Білодід, Л. Булаховський, І. Ворд, П. Горецький, С. Дорошенко, В. Жайворонок, Ю. Жлуктенко, М. Жовтобрюх,

С. Караванський, М. Кочерган, Л. Крисін, П. Лекант, Д. Лотте, Л. Мацько, А. Непокутний, І. Огієнко, М. Пилинський, О. Пономарів, В. Радчук, Д. Розенталь, В. Русанівський, О. Ткаченко, М. Шанський, А. Шлейхер, Л. Щерба та ін.

Суттєве збільшення кількості графічно-орфографічних іншомовностей у сучасній українській мові, темпи їхнього засвоєння зумовлюють потребу комплексного дослідження запозиченої лексики, а складні процеси в українській лексико-семантичній системі, що відбуваються у зв'язку з інтенсивним запозиченням іншомовної лексики, потребують наукового узагальнення й систематизації, що зумовлює актуальність статті.

Мета роботи – опрацювати структуру і з'ясувати функції лінгвістичної бази даних «Графічно-орфографічні іншомовності в творах українських письменників пострадянського періоду». Для досягнення мети передбачається виконання таких основних завдань: 1) дібрати шляхом суцільного обстеження з творів українських письменників пострадянського періоду (Ю. Андруховича, О. Забужко, І. Карпи, Л. Дереша, І. Роздобудько та інших) графічно-орфографічні іншомовності; 2) схарактеризувати класифікаційні параметри графічно-орфографічних іншомовностей у структурі українського художнього тексту пострадянського періоду. Під «графічно-орфографічними іншомовностями» розуміємо літери, лексеми, словосполучення, речення, запозичені з інших мов зі збереженням графіки мови-джерела [2, с. 116]. Графічно-орфографічними іншомовностями вважаємо мовні елементи абсолютно не адаптовані до фонетичної та граматичної системи української мови. Сферою їхнього активного функціонування є твори української художньої прози пострадянського періоду.

Лінгвістична база даних (далі ЛБД) вважається одним із найпоширеніших способів структурування, формалізації й упорядкування мовних даних, оскільки створювані форми, запити і звіти дозволяють швидко й ефективно оновлювати дані, отримувати відповіді на питання, здійснювати пошук потрібних даних, аналізувати дані, друкувати звіти, діаграми тощо [4, с.102; 5, с. 57; 7, с. 71]. Саме тому база даних є ефективним інструментом для компактного збереження і репрезентації графічно-орфографічних іншомовностей в українській художній прозі пострадянського періоду.

До основних етапів створення БД належать: визначення мети створення бази даних, її функцій, тем основних таблиць БД та інформації, яку міститимуть поля таблиць; завдання індивідуального значення кожного поля; визначення зв'язків між таблицями; оновлення структури бази даних. Базовими командами роботи з таблицями постають: створення структури записів, заповнення даними, редагування даних. Під час роботи з БД користувач має справу з кількома об'єктами, основними з них є таблиці, форми й запити. Таблиці становлять основу БД і складаються з полів і рядків (записів).

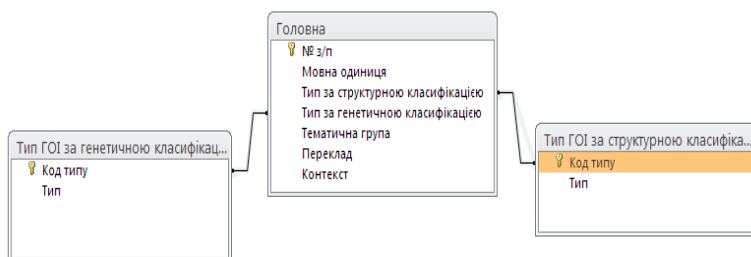
До опрацьованої лінгвістичної бази даних увійшли графічно-орфографічні іншомовності, що активно функціонують у розмовному мовленні сучасного українця. Кількість одиниць ЛБД становить 558. База даних графічно-

орфографічних іншомовностей реалізована за допомогою програмних продуктів Microsoft Word та Microsoft Access.

База даних складається з трьох основних таблиць: «Головна», «Тип графічно-орфографічних іншомовностей за генетичною класифікацією», «Тип графічно-орфографічних іншомовностей за структурною класифікацією».

В основу вихідної таблиці ЛБД покладено структурний принцип групування мовного матеріалу: літерні графічно-орфографічні іншомовності (11) – лексемні графічно-орфографічні іншомовності (244) – графічно-орфографічні іншомовності-абревіатури (24) – словосполученнєві графічно-орфографічні іншомовності (184) – графічно-орфографічні іншомовності-речення (94) [3, с. 8].

ЛБД є реляційною, вона відбиває відношення у двовимірних таблицях. Іншими словами, ЛБД має табличний спосіб подання даних. Кожний об'єкт (графічно-орфографічний іншомовний елемент) записується рядком у таблиці. Для створення бази ми обрали саме реляційну модель збереження даних, оскільки ця модель ЛБД дозволяє зручно виконувати такі дії: сортувати дані, здійснювати вибірку даних за певним класифікаційним параметром і пошук записів. Схема даних БД зображена на мал. 1.1.

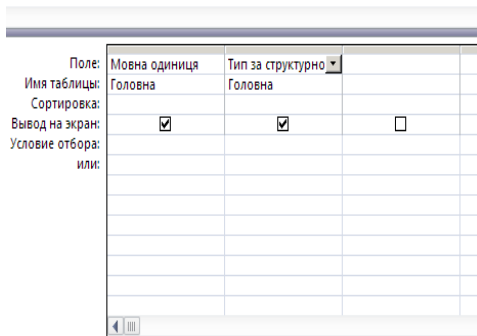
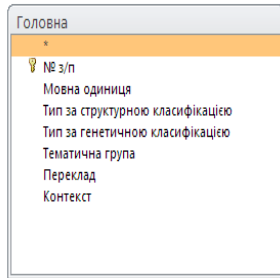

Мал. 1.1. Схема даних БД «Графічно-орфографічні іншомовності у творах українських письменників пострадянського періоду»

У БД за запитом можна отримувати інформацію щодо типів графічно-орфографічних іншомовностей за генетичною та структурною класифікаціями. Приклад запити «Тип графічно-орфографічних іншомовностей за структурною класифікацією» (мал. 1.2) та його результату (мал. 1.3).

Приклад запити «Тип графічно-орфографічних іншомовностей за генетичною класифікацією» (мал. 1.4) і його результату (мал. 1.5).

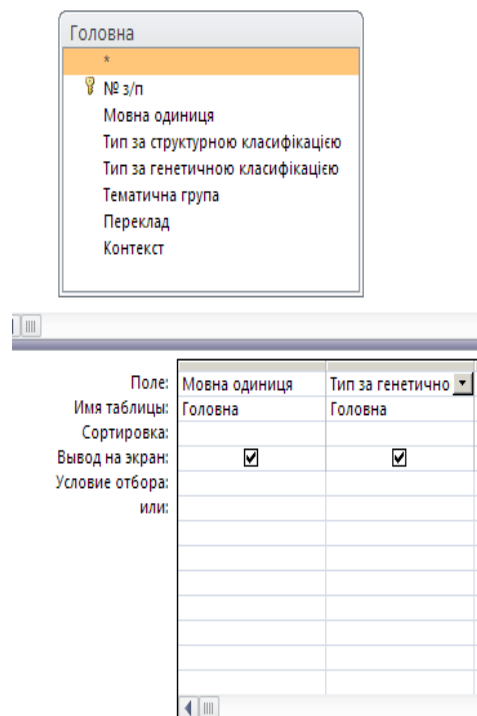
Лінгвістична база даних графічно-орфографічних іншомовностей у художніх творах українських письменників пострадянського періоду опрацьована на основі проекту вихідної таблиці, що укладена за допомогою методики лексикографічного портретування, і містить 558 мовних одиниць. База даних є реляційною, вона відбиває відношення у двовимірних таблицях, тобто має табличний спосіб подання даних. Кожний об'єкт (графічно-орфографічний іншомовний елемент) записується рядком у таблиці. База даних графічно-орфографічних іншомовностей реалізована за допомогою програмних продуктів Microsoft Word

Мал. 1.2. Запит «Тип графічно-орфографічних ініомовностей за структурною класифікацією»

Мовна одиниця	Тип за структурною класифікацією
	Літерні ГОІ
n	Літерні ГОІ
N	Літерні ГОІ
F	Літерні ГОІ
F	Літерні ГОІ
f	Літерні ГОІ
R	Літерні ГОІ
«V»	Літерні ГОІ
VV3482	Літерні ГОІ
W, V, B	Літерні ГОІ
Z	Літерні ГОІ
Abesses	Лексемні ГОІ
«action»	Лексемні ГОІ
Adidas	Лексемні ГОІ
«Angie»	Лексемні ГОІ
apartments	Лексемні ГОІ
Apfelsine	Лексемні ГОІ
«Armani»	Лексемні ГОІ
«auto-save»	Лексемні ГОІ
«Baileys»	Лексемні ГОІ
«Bayl»	Лексемні ГОІ
beautiful	Лексемні ГОІ
«Beatles»	Лексемні ГОІ
«Bianco»	Лексемні ГОІ
body-mind	Лексемні ГОІ
boyfriend	Лексемні ГОІ

Мал. 1.3. Результат запису «Тип графічно-орфографічних ініомовностей за структурною класифікацією»

Мал. 1.4. Запит «Тип графічно-орфографічних іншомовностей за генетичною класифікацією»

Мовна одиниця	Тип за генетичною класифікацією
Ł	Лат.
n	Лат.
N	Лат.
F	Англ.
F	Лат.
f	Англ.
R	Англ.
«V»	Англ.
VV3482	Лат.
W, V, B	Англ.
Z	Англ.
Abesses	Фр.
«action»	Англ.
Adidas	Нім.
«Angie»	Англ.
apartments	Англ.
Apfelsine	Нім.
«Armani»	Італ.
«auto-save»	Англ.
«Baileys»	Англ.
«Bay!»	Англ.
beautiful	Англ.
«Beatles»	Англ.
«Bianco»	Італ.
body-mind	Англ.
boyfriend	Англ.
breaking-news	Англ.

Мал. 1.5. Результат запиту «Тип графічно-орфографічних іншомовностей за генетичною класифікацією»

і Microsoft Access, складається з трьох основних таблиць: «Головна», «Тип графічно-орфографічних іншомовностей за генетичною класифікацією», «Тип графічно-орфографічних іншомовностей за структурною класифікацією».

Сьогодні в мовознавстві актуалізується питання розгляду графічно-орфографічних іншомовних елементів, які активно вживаються у творах українських письменників пострадянського періоду, виявляють своєрідну динаміку в структурі художнього тексту, а також демонструють сучасні пріоритети і зміни, властиві сучасному українцю, сучасному українському суспільству та сучасній українській мові.

Перспективним видається поповнення бази даних графічно-орфографічних іншомовностей одиницями російської, італійської, іспанської та інших мов.

Література

1. Алексієнко Л. А. Принципи створення параметризованої бази даних за поетичними текстами Лесі Українки : [навч. посібн.] / Л. А. Алексієнко. – Луцьк, 2004. – С. 344–352.
2. Бороденко Л. М. Проблема запозичень у сучасній українській мові : [зб. наук. праць] / Л. М. Бороденко. – Донецьк: Донецький нац. ун-т, 2009. – Вип. 19. – С. 115–119.

3. Бороденко Л. М. Структурні типи графічно-орфографічних іншомовностей-англіцизмів (на матеріалі творів сучасних письменників) : [зб. наук. праць] / Л. М. Бороденко. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2008. – Т. 22 : Мовознавство. – С. 6–14.
4. Бук С. Корпус текстів Івана Франка: спроба визначення основних параметрів : [зб. наук. праць] / С. Бук. – Київ, 2007. – С. 72–82.
5. Дарчук Н. П. Комп'ютерна лінгвістика (автоматичне опрацювання тексту) : [підручник] / Н. П. Дарчук. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 351 с.
6. Дейт К. Д. Введение в системы баз данных : [учебное пособие] / К. Д. Дейт. – К. : Диалектика, 1998. – 784 с.
7. Єрмоленко С. Я. Лінгвостилістика: основні поняття, напрями й метод дослідження : [навчальний посібник] / С. Я. Єрмоленко. – Київ: Мовознавство, 2005. – С. 112-125.
8. Карпіловська С. А. Вступ до прикладної лінгвістики: комп'ютерна лінгвістика: [підручник] / С. А. Карпіловська. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2006. – 188 с.

References

1. Alekseenko L. A. Principles of creating a parameterized database with the poetic texts of Lesya Ukrainka : [proc. porn.] / L. A. Alekseenko. – Lutsk, 2004. – P. 344-352.
2. Borodenko L. M. the Problem of borrowings in the modern Ukrainian language : [Coll. of sciences works] / L. M. Borodenko. – Donetsk: Donetsk nation. univ., 2009. – Vol. 19. – Pp. 115-119.
3. Borodenko L. M. Structural types of graphic and spelling foreign language of anglicisms (based on the works of contemporary writers) : [Coll. of sciences works] / L. Borodenko. – Donetsk : Eastern publishing house, 2008. Vol 22 : The Linguistics. – Pp. 6-14.
4. Buk S. The corpus of Ivan Franko: an attempt to define basic parameters : [Coll. of sciences. work] / S. Beech. – Kyiv, 2007. – P. 72-82.
5. Darchuk N. P. Computational linguistics (automatic text processing : [textbook] / N. P. Darchuk. – K. : Publishing and printing center «Kyiv University», 2008. – 351 p.
6. Deyt K. D. Introduction to database system : [textbook] / K. D. Deyt. – K. : Dialectics, 1998. – 784 p.
7. Ermolenko S. Ya. Anglophone short stories: basic concepts, directions and method of research [textbook] / S. Ya. Ermolenko. – Kiev: Linguistics, 2005. – P. 112-125.
8. Karpilovs'ka E. A. Introduction to applied linguistics: computational linguistics: [tutorial] / E. A. Karpilovs'ka. – Donetsk: Yugo-Vostok, LTD», 2006. – 188 p.

L. M. Borodenko.

LINGUISTIC DATABASE GRAPHIC AND SPELLING LOAN-WORDS IN THE STRUCTURE OF LITERARY TEXT OF THE POST-SOVIET PERIOD: STRUCTURE AND FUNCTION

Significant increase in the number of graphic and spelling loan-words in the structure of literary text of the post-soviet period rate of absorption necessitate a comprehensive study of loanwords, and complicated processes in the Ukrainian lexical-semantic system, occurring in connection with the intensive borrowing of foreign vocabulary, require scientific generalization and systematization

In recent years, with the widespread use quantitative methods and use of computer technology in linguistics there is a tendency of researchers to identify some clear and specific parameters that can be complete and describe a particular linguistic object. In lexicography, this trend resulted in the emergence of literary dictionaries integrated type combining macrostructure interpretation, concordance, frequency indicators, as well as individual elements such epithets, comparisons, metaphors, etc. with the broad application of funds in the form of drawings, tables, charts, graphs, diagrams.

The article treated the structure and elucidated the function of linguistic database of graphic and spelling loan-words in the structure of literary text of the post-soviet period as the most common method of structuring, formalization and organization of language data automation lexicographical activities of mass and for special purposes. The stages of designing and database components, the basic requirements of design, these models as a basis for database organization.

The main stages of creation of the database include: defining the purpose of the database, its functions, key topics of database tables and information, which will contain fields of tables; setting individual values for each field; defining relationships between tables; update of the database structure. The basic commands to work with tables arise: the creation of the record structure, data filling, data editing. While working with the database the user is dealing with multiple items, the main ones are tables, forms and queries. Tables form the basis of a database consists of fields and rows (records). While working with the database the user is dealing with multiple items, the main ones are tables, forms and queries. Tables form the basis of a database consists of fields and rows (records).

In developed in the work of the linguistic database included of graphic and spelling loan-words in the structure of literary text of the post-soviet period (Yurij Andrukhovich, O. Zabuzhko, I. Carpa, L. Deresh, I. Rozdobudko) actively function in the spoken language of the modern Ukrainian. The number of units of LBD is 558. The database of graphic and spelling loan-words implemented using software products Microsoft Word and Microsoft Access. The basis of the source table LBD based on the structural principle of grouping language material: letter graphic and spelling loan-words – lexeme graphic and spelling loan-words – of graphic and spelling loan-words spelling-abbreviation – phrase of graphic and spelling loan-words – of graphic and spelling loan-words suggestions.

Key words: *linguistic database, graphically-spelling loan-words, genetic and structural classification, post-Soviet period, the stages of creating the database.*

УДК 81'374.26:616.31

Ю. С. Дев'ятко

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
аспірант кафедри прикладної лінгвістики

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ УКЛАДЕННЯ АНГЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО СЛОВНИКА СТОМАТОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ

У статті висвітлено проблеми, що виникають під час написання словникових статей, та питання комп'ютерного забезпечення для реалізування проекту укладання словника. Також у роботі розглянуто питання, які стосуються алгоритму укладання електронного багатомовного словника стоматологічних термінів, розроблення його макро-, медіо- й мікроструктури та лексикографічних параметрів. Статтю адресовано перекладачам, термінологам, студентам та всім, хто цікавиться стоматологічною термінологією.

Ключові слова: комп'ютерна лексикографія, електронний словник, стоматологічний термін, лексикографічний параметр, макроструктура, медіоструктура, мікроструктура.

Постановлення наукової проблеми та її значення. В епоху інформаційних технологій важко переоцінити роль саме комп'ютерної лінгвістики, яка пропонує інноваційний лексикографічний інструментарій для розв'язання традиційних мовознавчих проблем. Праця лексикографа зі створення словника, а також робота кінцевого користувача зі словником значно спростилися завдяки комп'ютерним технологіям. Потреба в укладанні вузькоспеціальних медичних термінологічних словників, які б відображали сучасний стан розвитку медичної науки, нині постає доволі гостро, що відображають лінгвістичні й екстралінгвальні причини. Серед лінгвістичних виокремлюють стандартизацію та уніфікацію вузькофахової української медичної термінології; потребу виконання еквівалентного перекладу спеціалізованої медичної літератури; упорядкування структури термінологічної системи. Серед екстралінгвальних – зростання співпраці України з іншими країнами в медичній галузі; освоєння новітніх терапевтичних методів й обладнання; поява віртуальних способів створення, зберігання, оброблювання та передавання інформації. І тут не можна не погодитися з А. Д'яковим в тому, що нині постала потреба формувати національну термінологію, скласти термінологічні словники, які б відповідали світовим стандартам, із метою вивести національну термінографію на світовий рівень, що залежить також і від правильного відтворення українською мовою запозичених термінів, їхнього правильного використання тощо [6, с. 6].

Аналізування останніх досліджень і публікацій. На наш погляд, принципово важливими є дві ознаки комп'ютерних словників, які зокрема згадує Б. Свен-

сен, – це можливість повнотекстового пошуку й необмежений обсяг словника [1, с. 263]. Слід зазначити, що за останні десятиріччя побачили світ тільки паперові версії таких перекладних і тлумачних словників у галузі стоматології, що було видано переважно за межами України: «Українсько-англійсько-російсько-німецький словник для стоматологів» за ред. Р. А. Гуменського, Г. І. Гурської та ін. (1996); «Стоматологічний російсько-латинсько-український словник» С. О. Мушака, С. В. Нечая (2004), «Толковый англо-русский словарь и русско-английский словарь метафорических терминов черепно-челюстно-лицевой хирургии и стоматологии» В. Ф. Новодрановой (2007), «Русско-английский медицинский словарь для стоматологов» Б. І. Репіна (2010), «Новый англо-русский словарь для стоматологов» Л. Ю. Берзеговой і Д. Ф. Ковшило (2009), «Тлумачний термінологічний довідник із ортопедичної стоматології» М. Я. Нідзельського та ін., Jaypee's Dental Dictionary (2009), Oxford Dictionary of Dentistry by Robert Ireland (2010), Mosby's Dental Dictionary (2014).

Наразі є тільки медичні електронні словники, які в певній мірі містять стоматологічну термінологію, але не відображають усієї терміносистеми стоматології. Так, зокрема йдеться про «Новий англо-російський медичний словник», що розроблено з використанням оболонки електронного словника АBBYU Lingvo. Також існують інтернет-словники медичної термінології, що приступні в режимі он-лайн, як-от: <http://medterms.com.ua/>, де можна знайти тлумачення медичних термінів українською мовою, <http://www.meds.lv.ru/>, де подано англійський еквівалент і тлумачення російською мовою (створено на основі «Великого тлумачного медичного словника», 2001) та міжнародний медичний словник <http://medical-dictionary.thefreedictionary.com/>, де докладно цитовано тлумачення медичних термінів англійською мовою з авторитетних медичних словників, таких як Farlex Partner Medical Dictionary, Dorland's Medical Dictionary for Health Consumers, Mosby's Medical Dictionary, Medical Dictionary for the Dental Professions тощо.

Але, на жаль, в електронному вигляді нема навіть загальномедичного перекладного словника, де однією з мов перекладу була б українська, не кажучи вже про словник стоматологічних термінів. Тому мета статті – розглянути проблеми створення й окремі аспекти укладання електронного багатомовного (англійсько-українсько-російського) тлумачного словника стоматологічних термінів.

Зауважмо, що Українським науково-дослідним і навчальним центром проблем сертифікації, стандартизації та якості створено Національний банк стандартизованих науково-технічних термінів, проте стоматологічні терміни зовсім у ньому не відображено: водночас йдеться не лише про суто фахові, а й застосовні терміни (слова, що належать також до інших предметних галузей, і в стоматології називають подібне поняття) та дотичні терміни (мають таке саме значення та функції, як і в суміжних предметних галузях, де їх можна вважати за фахові).

Низка дослідників (В. М. Лейчик, В. В. Дубічинський, Н. А. Сівакова) розробляли та обґрунтовували етапи лексикографічної праці над словником. Аналізую-

чи й синтезуючи підходи, які навели зазначені науковці, пропонуємо такий алгоритм роботи:

1. Пропедевтичний етап: аналізування наявних спеціалізованих комп'ютерних словників із метою виокремлювання в них лексикографічних параметрів і напрямки їхнього доповнення або уточнення.
2. Розроблювання макроструктури, медіоструктури й мікроструктури словника.
3. Формування реєстрової частини словника стоматологічних термінів.
4. Створювання комп'ютерного забезпечення словника.

Щоб виявити й схарактеризувати лексикографічні параметри розглянемо зазначені вище електронні та традиційні («паперові») словники. Про виявлені параметри йтиметься дещо пізніше в розрізі мікроструктури словника.

Ключовими аспектами для створювання багатомовного тлумачного словника є розроблення його параметрів і макро-, медіо- й мікроструктури. За Е. Агриколою, під мікроструктурою розуміємо структуру окремої словникової статті, медіоструктура – взаємозв'язок між статтями й макроструктура – компонування словника в цілому [2, с. 73]. Важливим поняттям в дво- та багатомовній лексикографії є адресат словника. Тому вважаємо за доцільне на цьому етапі роботи над словником з'ясувати (провести опитування чи анкетування) у цільової аудиторії (адресатів) словника їхні побажання та пропозиції щодо майбутнього словника та комфортної роботи з ним. Ураховуючи результати проведеного опитування, можна розробляти власне структуру словника, починаючи з великих частин та закінчуючи словниковою статтею – «основною композиційною і комунікативною одиницею словника як особливого жанру інформаційно-довідкової літератури» [5, с. 205].

Також пропонуємо в словнику зреалізувати частково тезаурусний підхід, тобто відобразити в ньому семантичний зв'язок між його одиницями, зокрема для кожного узусного значення, де це можливо, подати абсолютні синоніми й неповні синоніми.

Укладаючи такого словника, маємо дотримувати вимоги міжнародних стандартів ISO 1951:2007 Presentation/representation of entries in dictionaries – Requirements, recommendations and information, ISO 12616:2002 Translation-oriented terminography, ISO 24616:2012 Language resources management – Multilingual information framework, а також вимоги ДСТУ 3699:2009 Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. Зокрема, ураховуючи вимоги ДСТУ 3699:2009 та інших стандартів, можна попередньо сформулювати модель словникової статті:

1. Вхідне слово (лексема англійською мовою): реєстр англійських термінів (заголовковий термін), фонетична транскрипція (аудіозапис), належна граматична характеристика терміна (зазначити частину мови для однослівних термінів),
2. Зона перекладних еквівалентів: український відповідник, російський відповідник.

3. Тлумачення: дефініції термінів чи терміносполук українською мовою.
4. Приклади сполучуваності з іншими словами (у разі потреби ілюструючи вживання того чи того терміна).
5. Синонімічні одиниці, посилки.
6. Графічні ілюстрації (для унаочнення дефініції терміна у вигляді малюнків чи світлин).

Черговим етапом у лексикографічній діяльності є формування власне словника, тобто добирання відповідного мовного матеріалу. Актуальність термінів і забезпечування повноти термінологічної системи – одні з найважливіших критеріїв добирання термінологічних одиниць. Безперечно, що добираючи терміни, маємо орієнтуватись на їхню відповідність критеріям, зазначеним в ДСТУ 3699:2009 [9, с. 16]. Переважну більшість словника становлять термінологічні сполуки (багатокомпонентні терміни / складені терміни), а не однослівні терміни, і на те є певні причини. По-перше, це підвищена складність перекладу термінологічних сполук; по-друге, англійська мова є аналітичною мовою, тому більшість термінів має кілька слів. Також показово, що збільшення довжини багатокомпонентних термінів відбиває прагнення до точності вираження поняття, оскільки зі збільшенням кількості компонентів у терміні ступінь його багатозначності нівелюється [3, с. 208]. Аби зреалізувати принцип системності термінології та полегшити пошук потрібної термінологічної одиниці корпус словника побудовано за абетково-гніздовим принципом. Це систематизує багатослівні термінологічні сполуки, яких, як уже було зазначено, є значна кількість у словнику. Таким чином, подаємо опорне (гніздове) слово, а в його гнізді – термінологічні сполуки, що містять відповідне опорне слово (із метою зекономити місце, опорне слово заступаємо вужиком), узгоджені чи/та неузгоджені означення. Порядок слів у гнізді прямий, оскільки в англійській мові неможливо змінити порядок слів на зворотний (як це можна зробити в українській мові), бо тоді зміниться і значина самого терміна. У подібних випадках маємо втілити багаторівневу структуру словникової статті.

Наведемо приклад термінослів з опорним словом:

retainer [rɪˈteɪnə] – ім. фіксатор, ретейнер; спеціальний пристрій, яким фіксують чи утримують у певному положенні що-небудь.

orthodontic ~ [ˌɔːθəʊˈdɒntɪk] ортодонтичний фіксатор; пристрій, який укріплює та фіксує зуби після ортодонтичного лікування.

prosthodontic ~ [ˌprɒsθəˈdɒntɪk] зубопротезний фіксатор, фіксатор зубного протеза; частина протеза, за допомогою якої власне сам протез кріплять до опорного зуба чи імплантата; син. **attachment retainer**.

Чергове важливе завдання – дібрати українських і російських еквівалентів. Саме на цьому етапі зчаста постає проблема багатозначності, коли термін має декілька різних термінологічних значін, їх розв'язуємо так: у гнізді відповідного слова термін кожного поняття подаємо окремою нумерованою статтею разом із відповідними тлумаченнями та поясненнями чи ілюстраціями українською

мовою. В електронному словнику подати таку терміностаттю можна використавши багатопланову структуру.

***crowн** [kraun] – ім. 1. коронка зуба анатомічна; 2. коронка; ортопедична конструкція, мікропротез, яким покривають коронкову частину зуба чи окремо взяту частину її поверхні, та використовують для відновлювання анатомічної форми зубів, які не підлягають менш інвазивному лікуванню (пломба, вкладка), а також для змінювання форми, положення чи кольору зубів.*

Також варто зазначити, що єдиним в Україні держаним органом, який фахово досліджує українську науково-технічну термінологію, Технічним комітетом стандартизації науково-технічної термінології (ТК СНТ) Держспоживстандарту та Міністерства освіти і науки України, розроблено систему PolyDic v. 1.0, використовуючи яку вже видано чотири комп'ютерних диски з електронними версіями двомовних термінологічних словників [7; с. 53]. Проте ми не можемо в повній мірі зреалізувати проекту укладання багатомовного тлумачного словника стоматологічних термінів, бо вищезазначену систему PolyDic v. 1.0 розраховано тільки для укладання двомовних словників. На укладання багатомовних мультимедійних словників спрямовано розроблення чергової версії системи PolyDic ML 3.0 [7; с. 53].

Допоки не створено повноцінного електронного багатомовного тлумачного словника стоматологічних термінів, пропонуємо розроблювати власного словника, використовуючи оболонку електронного словника ABBYY Lingvo, створювати власні бази термінологічних даних, використовуючи програмове забезпечення Multiterm, які в подальшому можна використовувати і в програмі TRADOS, і встановити як «надбудови» в текстовому редакторі Microsoft Office Word. Усе це дозволяє не лише систематизувати терміни й мати до них швидкий доступ, але й спростити та автоматизувати перекладацьку діяльність.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Таким чином, ми схарактеризували основні теоретичні аспекти створення словника стоматологічних термінів, спираючись на теоретичні досягнення сучасної лексикографії та пов'язаних із нею лінгвістичних дисциплін. На цьому етапі укладання англійсько-українсько-російського словника визначено лексикографічні параметри словника, розроблено мікроструктуру словника, частково написано словникові статті й постійно триває добирання мовного матеріалу, рівночасно з перекладанням англійсько-українсько/російської фахової стоматологічної літератури. А також, створено бази даних на основі програмового забезпечення SDL Multiterm 2011. До того ж налагоджено тісну співпрацю й залучено до редагування змістовного матеріалу словника фахівців-стоматологів. У перспективі передбачено практичне розроблювання електронної оболонки словника й рівночасне видавання традиційного словника стоматологічних термінів.

Література

1. Svensén B. Practical lexicography: Principles and Methods of Dictionary-Making / Bo Svensén. – Oxford University Press, N. Y., 1993. – 304 с.
2. Агрикола Э. Микро-, медико- и макроструктуры как содержательная основа словаря // Вопросы языкознания. – 1984, №2. – С. 73.
3. Борисова Л. И. Лексические особенности англо-русского научно-технического перевода : учеб. пособие / Л. И. Борисова. – М. : МПУ, 2001. – 208 с.
4. Дубічинський В. В. Українська лексикографія : історія, сучасність та комп'ютерні технології / Володимир Дубічинський. – Х. : НТУ «ХП», 2004. – 203 с.
5. Денисов П. Н. Очерки по русской лексикологии и учебной лексикографии / Петр Денисов. – М. : МГУ, 1974. – 245 с.
6. Д'яков А. С. Основы терминотворения : Семантические та соціолінгвістичні аспекти / А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько. – К. : КМ Academia, 2000. – 218 с.
7. Мисак Р. Комп'ютерні словники: класифікація та укладання / Роман Мисак // Збірник наукових праць «Проблеми української термінології». – 2008. – С. 52–55.
8. Сидні І. Ландау Словники : мистецтво та ремесло лексикографії / Сидні І. Ландау ; [пер. з англ. О. Кочерга]. – К. : К.І.С., 2012. – 480 с.
9. Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять: ДСТУ 3966:2009. – [Чинний від 2010-07-01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2010. – 34 с. – (Національний стандарт України).

References

1. Svensén, B. Practical lexicography: Principles and Methods of Dictionary-Making (1993). Oxford University Press, N. Y. (In Eng.).
2. Agricola, E. (1984) Micro-, medio- and macrostructure as an informal dictionary basis. Linguistics issues, Vol.2. (In Rus.)
3. Borisova L. I. (2001) Lexical peculiarities in English-Russian scientific-technical translation. Moscow: MPU (In Rus.).
4. Dubichinskiy, V.V. (2004). Ukrainian lexicography: the history, the modern times and computer technologies. Kharkiv: NTU «ХП». (In Ukr.)
5. Denisov, P. N. (1974) Essay on Russian lexicology and pedagogical lexicography. Moscow: MSU. (In Rus.)
6. Dyakov, A.S. (2000) Osnovy terminotvorenniya: semantychni ta sociolingvistychni aspekty. Kyiv : KM Academia. (In Ukr.)
7. Mysak, R. (2008) Kompyuterni slovnyky: klasyfikatsiya ta ukladannya. Zbirnyk naukovykh prats «Problemy ukrayinskoyi terminologiyi», 52–55 (In Ukr.) .
8. Sidney I. Landau (2012). Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography, 2nd Edition. Kyiv : K.I.S. (In Ukr.)
9. Terminology work. The principles and rules of standards development for terms and definitions. State Standards of Ukraine 3966:2009. – [Effective dated 2010-07-01]. – Kyiv: State Committee of Ukraine for Technical Regulation and Consumer Policy, 2010. – 34 p. – (National Standard of Ukraine) (In Ukr.) .

Deviatko Yu.

THE ELECTRONIC MULTILINGUAL DICTIONARY OF DENTAL TERMS: THEORETICAL ASPECTS AND PRACTICAL APPLICATION

The article deals with major problems, arising in compiling process of electronic multilingual dictionary of dental terms.

The author analyzes the contemporary electronic and paper-based medical dictionaries including dictionaries of dental terms and concludes that compiling of it is urgent necessity. It is worth noting that such kind of dictionary has not ever been published in Ukraine.

The aim of this study is to determine the mechanism and guidelines of explanatory multilingual dental dictionary creation, to explain the selection criteria used for dental terminology data collection and to develop definite recommendations concerning lexicographical fixation of dental terms.

Having analyzed the theoretical lexicographical statements of famous linguists, the researcher develops a specific algorithm of dictionary compiling. She suggests making a careful study of present specialized electronic dictionaries to sort out some lexicographical parameters and define them accurately. Then, author proposes to explore the most important aspects of the multilingual explanatory dental dictionary construction. The study gives a detailed analysis of developing macrostructure, mediostructure and microstructure for the abovementioned dictionary and some lexicographical parameters are considered as well.

Also several aspects of dictionary entries writing and software for dictionary compiling are highlighted as well.

The researcher recommends to adhere strictly to the international requirements of ISO 1951:2007 Presentation/representation of entries in dictionaries – Requirements, recommendations and information, ISO 12616:2002 Translation-oriented terminography, ISO 24616:2012 Language resources management – Multilingual information framework, and fulfill the requirements of State Standards of Ukraine 3699:2009 The principles and rules of standards development for terms and definitions.

Taking into account all requirements and recommendations, the author determines the dictionary entry model. Then, the author describes the main principles of dictionary construction and gives some examples of dictionary entry to clarify her vision of dictionary compiling.

Moreover, the researcher specifies the most important State Authorities, which are deeply engaged in Ukrainian terminology ordering and creating.

Finally, in the article are presented different program software for termbase creating and dictionary compiling like ABBYY Lingvo, SDL Multiterm 2011 and PolyDic ML 3.0.

This study is an attempt to make a contribution to dental terms ordering, and to contemporary Ukrainian terminography overall. The urgency of the issue is attributable to the fact that explanatory multilingual terminological dictionary creation will be important as long as science and technology develops.

This article is of interest to linguists, lexicographers and terminologists, and to everyone who explores scientific medical and dental terminology and nomenclature.

Keywords: *computer lexicography, electronic dictionary, dental term lexicographical option macrostructure, mediostructure, microstructure.*

УДК 811.11'37

Д. М. Добровольська

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
здобувач кафедри прикладної лінгвістики

**ВИМОГИ ДО ТВОРЕННЯ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ:
АКТУАЛІЗАЦІЯ ВПЛИВОВОЇ ФУНКЦІЇ МОВИ
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ
РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ)**

Статтю присвячено дослідженню англійських і українських рекламних слоганів в аспекті текстотворення. Окреслено стан розроблення проблеми в мовознавстві та визначено основні підходи до дефініції рекламного слогану. Запропоновано власне витлумачення рекламного слогану, у якому наголошено на впливовому потенціалі та адресатній скерованості слоганів. З опертям на теоретичні праці, виокремлено основні вимоги до творення ефективних рекламних слоганів, серед яких основною є концептуальність.

Ключові слова: *рекламна комунікація, рекламний слоган, мовленнєвий вплив, текстотворення, концептуальність.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Розвиток рекламної діяльності в ХХ ст. зумовив потребу в теоретичному обґрунтуванні основних ідей, напрямів, принципів і правил створення та сприйняття ефективного рекламного повідомлення. Полікодовий характер реклами орієнтував дослідників на вивчення всіх знакових компонентів реклами, серед яких особливе місце належить вербальному – тексту. Текстова частина рекламного повідомлення відрізняється за обсягом, структурою і змістом, проте обов'язково наявна в будь-якому рекламному зверненні. Більше того, текстова частина є історично первинною в рекламному повідомленні. Стрижневим елементом текстової частини в рекламі вважають слоган, що в згорнутій формі передає зміст рекламної пропозиції, але саме слоган вивчено в науці найменшою мірою, зокрема це стосується лінгвістики.

Ступінь розроблення проблеми в сучасній науці. Лінгвістичні дослідження рекламної комунікації мають давні традиції в зарубіжній науці (Дж. Бернет, К. Бове та У. Аренс, Б. Гарфілд, Ф. Дженкінс, Дж. Девіс, Дж. Кейплз, М. Ньюман, Д. Огілві, Р. Рівс, К. Ротцолл, Ч. Сенджиж, Дж. Стіл, У. Уеллс, В. Фрайбургер, Дж. Шугерман та ін.), проте в україністиці ця галузь мовознавчих розвідок почала розвиватися лише в 90-х роках ХХ ст. Проте активний розвиток реклами за часів незалежності в Україні, що відповідає більшості світових тенденцій, потребував принципово нових підходів, що спричинило активне вивчення мови реклами та рекламних текстів з позицій новітніх напрямів мовознавчої науки. Такий підхід забезпечив антропоцентричний вектор лінгвістичних до-

сліджень, що набув актуальності на межі ХХ ст. та ХХІ ст. Він уможливив звернення не лише до мови реклами як особливого різновиду тексту (І. Вікентьєв, О. Кара-Мурза, В. Мокшанцев, І. Імшинецька, Ю. Пирогова, П. Паршин та ін.), а й скерував наукові пошуки в бік комунікативно-дискурсивного підходу, що дав змогу виявити сутнісні особливості рекламної комунікації як особливого типу дискурсивної діяльності людини (Г. Почепцов, А. Ковалевська, Т. Ковалевська, Н. Кондратенко, Н. Кутуза та ін.). В усіх дослідженнях рекламного тексту і рекламного дискурсу окреме місце приділено слогану, що є структурно-композиційним та змістовим центром рекламного повідомлення (В. Зірка, Н. Коваленко та ін.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Рекламний слоган привертає увагу лінгвістів як особливий вид повідомлення, тому переважно його визначають як висловлення – одиницю синтаксичного рівня мови: слоган – «коротке самостійне рекламне повідомлення, що може існувати ізольовано від інших рекламних продуктів та становить згорнутий зміст рекламної кампанії» [8, с. 7]. Н. Коваленко подає таку дефініцію слогану: «Рекламний слоган – комунікативне повідомлення, що має прагматичну настанову передати правдиву інформацію про предмет реклами найбільшій кількості людей з метою спонукання їх до активної дії – скористатися і придбати рекламований товар/послугу» [4, с. 13]. При цьому зазначено, що слоган здебільшого орієнтований на прагматичний ефект, оскільки його мета – вплинути на реципієнта і викликати в нього потрібну реакцію. Однак витлумачення слогану як «автономного різновиду рекламного тексту», все ж таки не передбачає комунікативно-дискурсивного обґрунтування сутності слоганів, які «прирівнюються до речень» [4, с. 7]. Принципово інший підхід представлено в наукових розвідках, де слоган подано в аспекті сугестивного впливу рекламного тексту. Так, І. Черепанова аналізує слоган в аспекті сугестивного впливу та називає його «концентрованим звабленням» [10, с. 305]. При цьому вона зазначає, що звичайне слово перетворюється на слоган завдяки таким чинникам: традиції; авторитету того, хто його вигадує; досконалості обраної мовної формули [10, с. 305–306]. На нашу думку, рекламний слоган – це особливий різновид мікротексту, що виражає властиві таким утворенням текстово-дискурсивні категорії та є елементом комунікативної взаємодії між мовцем і реципієнтом.

Фахівці називають різні вимоги до змісту та структури слогану. При цьому більшою мірою орієнтуються не стільки на власне мовні особливості слогану, скільки на потужність його впливу на адресата. Л. Дядечко зазначає, що основною вимогою, яку висувають до рекламного тексту є «максимальна кількість інформації за мінімального обсягу тексту, а слоган – найбільш експресивний його елемент» [1, с. 146]. Вимоги щодо стислості, легкості запам'ятовування та відтворення насамперед орієнтовані на адресата, який має здебільшого масовий характер, тому сприймає тексти спрощено, зважаючи на це, слоган повинен бути простим для сприйняття та відтворення.

Переважає більшість дослідників рекламного слогану наполягають на специфічності його змістових характеристик. Так, Н. Кутуза стверджує, що слоган є «вагомою константою рекламної комунікації, оскільки багато компаній користуються ним як таким рекламним посиланням, що виконує інтеграційну роль у межах рекламного дискурсу, розрахованого на певну цільову аудиторію» [7, с. 133], тому слоган повинен бути підпорядкований таким вимогам, як виражати в концентрованій формі суть рекламної пропозиції, бути відносно стислим за умови емоційної насиченості і легко запам'ятовуватися. Здатність слогану виступати константою рекламного повідомлення і зумовлює вимогу щодо вираження в стислій, концентрованій формі сутності рекламної пропозиції.

Це визначення співзвучне поширеним у мовознавстві: так, на думку В. В. Зірки, слоган повинен бути коротким і влучним виразом та передавати зміст рекламної пропозиції [2, с. 75]. Тут вимоги вже більшою мірою орієнтовані на слоган як особливий різновид тексту або як на мовну одиницю, тому що, крім стислості, зазначено й основну семантичну вимогу – репрезентація змісту рекламної пропозиції. І. Черепанова стверджує, що в слогані має бути «мінімум обсягу, максимум змісту» [10, с. 307], наголошуючи стислості і релевантності семантичної ваги слоганів.

Дослідники, розглядаючи рекламну комунікацію в межах економічної проблематики та менеджменту, традиційно використовують так звану «піраміду А. Маслоу», що ґрунтується на ідеях американського психолога А. Маслоу, який виокремив основні потреби людини, що і зумовлюють мотивацію її вчинків: фізіологічні потреби (їжа, вода, секс тощо), безпека життєдіяльності, соціальні потреби (спілкування, дружба, піклування, визнання, досягнення успіху тощо), духовні (самореалізація, самопізнання, удосконалення тощо) [11]. Зважаючи на ідеї А. Маслоу, сучасні рекламисти виокремлюють основні мотиви, що стають підґрунтям для створення рекламних слоганів. Вибір мотиву для використання в рекламній діяльності насамперед залежить від характеру рекламованої продукції (так, соціальна реклама здебільшого ґрунтується на фізіологічних потребах і потребі в безпеці, напр.: *Прості речі рятують життя! Уникайте скупчення людей* – реклама запобігання поширення вірусних інфекцій; *Зупинимо СНІД, поки він не зупинив нас* – реклама запобігання ВІЧ). Реклама брендівих та елітних товарів, навпаки, переважно залучає потреби соціального типу, зокрема визнання й досягнення успіху (так, реклама дорогих автовок, годинників, алкогольних напоїв не стільки орієнтована на характеристики продукції, скільки на імідж споживача, напр.: *Швейцарська якість на вашій руці. Елітні годинники* – реклама швейцарських годинників, *Автомобіль вашого кола. Розкіш ніколи не буває зайвою!* – реклама автомобілів Audi A8).

На підставі ієрархії потреб було розроблено численні рекламні моделі і формули, що ілюструють специфіку і механізм впливу реклами на реципієнта. Н. Кутуза називає такі рекламні моделі, як «ACCA, DIBABA, DAGMAR, STASM, SABONE, VIPS, моделі А. Ашмуца, Роджерса, циркуляційних

зв'язків – модель споживацького попиту (Ф. Нікозія), модель Хауерда і Шета та ін» [7, с. 60], наголошуючи на актуальності базової моделі AIDMA. Зазначена модель насамперед впливає на психіку людини і передбачає розгляд дії реклами за таким ланцюгом: «Увага → Інтерес → Бажання → Мотив → Дія». В. Кеворков і С. Леонтьєв пояснюють дію цієї моделі в такий спосіб: «Насамперед реклама має привернути увагу потенційного споживача..., далі – пробудити інтерес споживача, впливаючи на його інтелект та емоції. (...) Якщо реклама своїми емоційними складниками здатна привернути увагу, то потім вона повинна зацікавити своїм змістом, викликати певну реакцію, стимулювати певний емоційний стан. (...) Хороша реклама не лише сформує у свідомості адресата уявлення про продукцію, створить рекламний образ, але й вплине на бажання скористатися нею» [3]. Ця базова модель пояснює дію не лише реклами загалом, а й рекламного тексту, що переважно підпорядкований ланцюгу цих потреб. Якщо розглядати рекламний текст у лінгвопрагматичному аспекті, то формула AIDMA охоплює три фази мовленнєвого акту – локутивну, ілокутивну та перлокутивну, оскільки містить передбачений ефект дії рекламного повідомлення. Перлокутивність рекламного повідомлення часто виражена експліцитно, за допомогою відповідних імперативів, що вказують на ті дії, які рекламодавець очікує від споживача, напр., слоган соціальної реклами *Увімкни ліхтар! Помітний велосипедист – живий велосипедист!* Що стосується перших чотирьох стадій дії реклами, то всі вони повинні бути відображені в рекламному слогані, тому вимоги до цього компоненту реклами значно ускладнюються, якщо враховувати основні мотиви діяльності людини.

Н. Коваленко наводить вимоги до слоганів, які значною мірою враховують ієрархію потреб та механізм дії реклами: запам'ятовуваність, практичність (зв'язок з рекламованим товаром або послугою), унікальність (наведення конкретних характеристик рекламованого товару або послуги, що відрізняють їх поза подібними рекламних пропозицій) [4, с. 6], при цьому обов'язковою умовою запам'ятовування слоганів названо їх стислість. Стислість визначають за поширеною формулою запам'ятовування 7 ± 2 [9, с. 153], тобто довжина слогана може біти від 5 до 9 слів, і такий обсяг і найбільш вдалим з погляду стислості та запам'ятовування, оскільки відповідає можливостям оперативної пам'яті людини, тобто здатності тримати відповідний обсяг інформації. Зважаючи на це, більшість рекламних слоганів, незалежно від їхньої структури ат семантики відповідають цій формулі, напр.: *See the person, not the disability – Дивись на людину, а не на інвалідність* (соціальна реклама); *Your signature is our weapon – Ваш підпис – це наша зброя* (соціальна реклама правозахисної організації Amnesty International). Трапляються й приклади вдалих слоганів, що складаються з меншою кількістю компонентів – 2–3 слів, напр.: *Because – Тому що* (слоган Червоного Хреста); *Почую кожного* (політичний слоган президентської кампанії в Україні 2010 року). Проте стислість стосується переважно формальних ознак слоганів, тоді як ми вважаємо, що важливішими є змістові вимоги.

Н. Кондратенко називає такі вимоги до слоганів: стислість (4–5 слів), зрозумілість, легкість запам'ятовування, однозначність, позитивність, емоційність, афористичність, концептуальність [5, с. 56], при цьому наголошено на останній вимозі, оскільки слоган повинен виражати основну ідею рекламної кампанії. Вимога щодо змісту пов'язана передусім з концептуальністю, оскільки слоган є своєрідною «візитною карткою» товару або послуги, він визначає унікальність рекламної пропозиції, саме за слоганом згадують і впізнають рекламований товар. Завдяки концептуальності у свідомості споживачів-адресатів встановлюється тісний семантичний зв'язок між слоганом й образом товару, тому слоган має виражати основну рекламну ідею, напр.: *Kill a cigarette and save a life. Yours – Убий сигарету і врятуй життя. Своє* (соціальна реклама); *No battery is stronger longer – Жодна батарея не працює довше* (слоган елементів живлення Duracell); *There are some things money can't buy. For everything else, there's MasterCard – Є речі, що неможливо купити за гроші. Для всього іншого є MasterCard* (слоган платіжної системи MasterCard).

Проте вираження рекламної ідеї в прямій формі, незважаючи на вимогу концептуальності реклами, представлене не так часто. Здебільшого полікодовість реклами, її контекстуальність і ситуативність, а також «занурення» в комунікативну ситуацію, тобто дискурсивність є підставою для потрактування слогану, який може бути абстрактним і незрозумілим без урахування комунікативно-дискурсивних чинників, напр.: *Impossible is nothing – Неможливе можливо* (слоган торгової марки Adidas); *The Power of Dreams – Сила мрії* (слоган автомобіля Honda); *The Pursuit Of Perfection – Прагнення досконалості* (слоган автомобілів Lexus). О. Крутоголова та А. Єлісеєва також зазначають, що слоган «виражає зміст рекламної концепції» та є головним складником рекламного тексту, який «за умови максимуму інформації та мінімуму слів виконує функцію посередника між виробником та споживачем» [6, с. 38], отже змістова вимога концептуальності є однією з головних у слоганах.

Грунтуючись на переліках вимог, запропонованих фахівцями в галузі створення та сприйняття рекламних текстів, сформулюємо низку критеріїв, релевантних для рекламних слоганів на рівні форми і змісту:

1). **Концептуальність** указує на те, що слоган є втіленням ідеї рекламної кампанії, передає унікальність рекламної пропозиції, стає «візитівкою» продукту або послуги, напр.: *This is the price you can pay when going to work illegally abroad. – Це ціна, яку ти можеш коштувати, коли поїдеш нелегально працювати за кордон* (соціальна реклама проти торгівлі людьми); *Obey your thirst – Підкорись своїй спразі!* (слоган торгової марки Sprite).

2). **Зрозумілість та однозначність** пов'язані з доступністю та однозначним витлумаченням слоганів, які не повинні містити незрозумілої лексики (термінів, okazionalizmів, лексичних неологізмів тощо), оскільки такі слогани не сприймаються масовим адресатом. Саме порушення цієї вимоги переважно спричиняє труднощі перекладу слоганів іноземними мовами, напр.: *Zoom-*

Zoom (рекламний слоган автомобіля Mazda); *Digitally Yours – Цифрово ваш* (слоган торгової марки Samsung).

3). **Стислість та запам'ятовуваність** пов'язані з вимогою орієнтації на обсяг оперативної пам'яті людини, проте не обов'язково слоган повинен дорівнювати одному реченню і містити 5–9 слів, він може складатися з кількох речень і бути меншим за обсягом, напр.: *Hope for Haiti – Надія для Гаїті* (соціальна реклама після землетрусу на Гаїті в 2010 році); *The Uncola – Некола* (слоган напою 7UP). Крім того, запам'ятовуваності сприяє, крім стислості, також ритм, рима, гра слів тощо, напр.: *Зебра главнее всех лошадей. Сбрось скорость на переходе* (російська соціальна реклама за безпеку руху); *Fly with US – Літай з нами/ Літай з US* (слоган авіакомпанії US, гра слів через назву); *Горняк не курит и не колется – он только учится и молится! Дым сигарет с ментолом станет тебе колом* (російські слогани соціальної реклами).

4). **Експресивність** слоганів зумовлена їхнім впливовим потенціалом та орієнтацією переважно на емоційне сприйняття реципієнтами, тому цей критерій реалізують не лише на вербальному, а й на невербальному, зокрема візуальному рівні, напр.: *Can your wife afford your funeral? – Чи може Ваша дружина дозволити собі Ваш похорон?* (соціальна реклама за безпеку руху); *The milk chocolate melts in your mouth, not in your hand. – Молочний шоколад тане у вас у роті, а в руках* (слоган шоколадних батончиків MilkyWay); *Курите больше, освобождайте место для китайцев!* (російська соціальна реклама проти куріння).

5). **Афористичність** слоганів пов'язано з їх здатністю до автономного функціонування, коли слоган виражає таку рекламну ідею, що набуває актуальності в різних контекстах і сприймається як «крилатий вислів», оскільки містить загальне положення універсального характеру, напр.: *Not here but now – Не тут, але зараз* (слоган правозахисної організації Amnesty International); *It's time to fly – Це час літати* (слоган авіакомпанії United); *Life's good – Життя прекрасне* (слоган торгової марки побутової техніки LG); *Think – Думай* (слоган торгової марки IBM).

Висновки і результати дослідження. Рекламний слоган – це особливий різновид мікротексту, що виражає властиві таким утворення текстово-дискурсивні категорії та є елементом комунікативної взаємодії між мовцем і реципієнтом. Рекламні слогани повинні відповідати таким критеріям: 1) концептуальність указує на те, що слоган є втіленням ідеї рекламної кампанії, передає унікальність рекламної пропозиції, стає «візитівкою» продукту або послуги; 2) зрозумілість та однозначність пов'язані з доступністю та однозначним витлумаченням слоганів, які не повинні містити незрозумілою лексики (термінів, оказіоналізмів, лексичних неологізмів тощо), оскільки такі слогани не сприймаються масовим адресатом; 3) стислість та запам'ятовуваність пов'язані з вимогою орієнтації на обсяг оперативної пам'яті людини, проте не обов'язково слоган повинен дорівнювати одному реченню і містити 5–9 слів, він може складатися з кількох речень і бути меншим за обсягом; 4) експресивність слоганів зумовле-

на їхнім впливовим потенціалом та орієнтацією переважно на емоційне сприйняття реципієнтами, тому цей критерій реалізують не лише на вербальному, а й на невербальному, зокрема візуальному рівні; 5) афористичність слоганів пов'язана з їх здатністю до автономного функціонування, коли слоган виражає таку рекламну ідею, що набуває актуальності в різних контекстах і сприймається як «крилатий вислів», оскільки містить загальне положення універсального характеру.

Література

1. Дядечко Л. Функціонування рекламних слоганів в усно-розмовному дискурсі / Л. Дядечко // Мова і суспільство : [зб. наук. праць]. – 2011. – № 2. – С. 144–150.
2. Зирка В. В. Манипулятивные игры в рекламе : лингвистический аспект : [монография] / В. Зирка. – Днепропетровск : ИМА-пресс, 2004. – 294 с.
3. Кевороков В. В. Реклама и публик рилейшнз / В. В. Кевороков, С. В. Леонтьев. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://polbu.ru/kevorkov_marketing/ch11_i.html
4. Коваленко Н. Л. Лінгвістична позначеність слогана в структурі рекламного тексту : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 – російська мова / Н. Л. Коваленко. – Дніпропетровськ, 2006. – 20 с.
5. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс : текстуалізація реальності / Н. В. Кондратенко. – Одеса : Чорномор'я, 2007. – 156 с.
6. Крутогорова О. В. Рекламний слоган у лінгвопрагматичному ракурсі / О. В. Крутогорова, А. В. Єлісеєва // Наукові праці. Філологія. Мовознавство : [зб. наук. праць]. – 2013. – Вип. 211. – Т. 223. – С. 37–41. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/movoznavstvo/2013/223-211-8.pdf>
7. Кутуза Н. В. Слоган як сугестивний концентр реклами / Н. В. Кутуза // Н. В. Кутуза. Рекламний та PR-дискурс: аспекти впливу : [збірник статей]. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. – С. 133–137.
8. Морозова И. Г. Слагая слоганы / И. Г. Морозова. – М. : РИП-Холдинг, 1996. – 168 с.
9. Солсо Р. Л. Когнитивная психология / Р. Л. Солсо. – М. : Тривола, 1996. – 600 с.
10. Черепанова И. Ю. Заговор народа : Как создать сильный политический текст / И. Ю. Черепанова. – М. : КСП+, 2002. – 464 с.
11. Maslow A. H. Motivation and Personality / A. Maslow. – New York : Harpaer & Row, 1954.

References

1. Dyadechko L. Functioning of hype in oral conversational discourse / Dyadechko L. // Language and Society [Coll. Science. works]. – 2011. – № 2. – P. 144–150.
2. Zirka V. V. Manipulative games in advertising : the linguistic aspect : [monograph] / V. Zirka. – Dnepropetrovsk : IMA-Press, 2004. – 294 p.
3. Kevorokov V. Advertising and public relations / V. V. Kevorokov, S. Leontiev. [Electron resource]. – Access mode:http://polbu.ru/kevorkov_marketing/ch11_i.html
4. Kovalenko N. L. Linguistic structure poznachenist slogan in advertising text : dissertation degree candidate. 10.02.02 – Russian. – N. L. Kovalenko. – Dnepropetrovsk, 2006. – 20 p.
5. Kondratenko N. V. Ukrainian political discourse : tekstualization reality / N. V. Kondratenko. – Odessa : Black Sea, 2007. – 156 p.
6. Krutogolov O. V. Advertising slogan in perspective linguopragmatyc / A. V. Krutogolov, A. V. Eliseev // Proceedings. Philology. Linguistics : [Coll. Science. works]. – 2013. – Vol. 211. – T. 223. – P. 37–41. [Electronic resource]. – Access mode:<http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/movoznavstvo/2013/223-211-8.pdf>
7. Kutuz N. V. As suggestive slogan concenter advertising / N. V. Kutuz. Advertising and PR-discourse : aspects influence [collection of articles]. – K. : Dmitry Burago Publishing House, 2015. – P. 133–137.
8. Morozova I. G. Slug slogans / I. G. Morozova. – M. : SPS Holding, 1996. – 168 p.
9. Solso R. L. Cognitive Psychology / R. L. Solso. – M. : Trivola, 1996. – 600 p.
10. Cherepanova I. Y. People Conspiracy : How to create a strong political text / I. Y. Cherepanova. – M. : KSP +, 2002. – 464 p.
11. Maslow A. H. Motivation and Personality / A. Maslow. – New York : Harpaer & Row, 1954.

D. M. Dobrovol'skaya

REQUIREMENTS FOR THE FORMATION OF ADVERTISING SLOGANS: ACTUALIZATION OF THE VOLITIONAL FUNCTION OF THE LANGUAGE (ON MATERIALS OF ENGLISH AND UKRAINIAN SLOGANS)

The article is dedicated to the problem of translation of advertising slogans containing the play on words. An advertising slogan is the core element of the composition of an advertising text, as it includes the statement of the unique advertising offer and the main idea, the implication of the advertising message. The compliance of an advertising slogan with such requirements as conciseness, concept and aphorism bearing, memorability predetermine peculiarities of its composition as of one language unit formation. The article investigates British and Ukrainian advertising slogans in the aspect of the text formation. We sketch the level of issue development in linguistics and the main approaches to the definition of an advertising slogan. There suggested own interpretation of an advertising slogan, which is punctuated by the criterion of the speech influence and targeting of slogans. Relying on theoretical writings highlights on the main requirements for the creation of effective advertising slogans are made, among which conceptuality is the basic one.

Key words: advertising communication, advertising slogan, speech influence, formation of text, conceptuality.

УДК 811.11'37

Г. Ю. Касім

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри загального та слов'янського мовознавства

ПРОБЛЕМА ПЕРЕДАЧІ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ РОСІЙСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Статтю присвячено розгляду інтертекстуальних одиниць (ІО) – крилатих висловів і цитат, використаних у текстах українською мовою в електронних ЗМІ України. Проаналізовано особливості їх введення в український текст. Встановлено та описано шляхи такого введення – вкраплення російською мовою та переклад українською; оцінено рівень правильності породженого при цьому тексту, дано практичні рекомендації щодо передачі ІО російського походження українською мовою.

Ключові слова: мова мас-медіа, інтертекстуальність, крилаті вислови, цитати, переклад інтертекстуальних одиниць.

Проблема передачі таких інтертекстуальних одиниць (ІО), як крилаті вислови, у перекладі є доволі складною; в усякому разі, пропонуються різні підходи до її розв'язання: від напівжартівливої пропозиції відомого перекладача Геннадія Мірама викидати літературні алюзії та крилаті вислови при перекладі, принаймні усному, до створення протягом останніх десятиліть перекладних словників ІО (див., напр.: [3]; [10]; [1]; [13]; [7]). З'являються й публікації, що розглядають проблему передачі ІО при перекладі [9].

Тим не менше практична потреба передачі крилатих висловів іншою мовою постійно постає і при регулярному перекладі текстів (наприклад, в електронній версії газети «Дзеркало тижня», представленої двома мовами – українською та російською, чи на сайті журналу «Новое время», де низка публікацій подається також двома мовами), і при використанні таких одиниць білінгвами. Публіцистичний дискурс, як відомо, на сьогодні є одним із місць найбільшої концентрації ІО. Вони надають тексту підвищеної експресивності, стають засобом привертання уваги реципієнта, матеріалом для мовної гри тощо. Пропонуємо розгляд випадків використання крилатих висловів російського походження в текстах українською мовою в сучасних ЗМІ. **Об'єктом** аналізу є крилаті вислови та цитати російського походження, ужиті в публіцистичних текстах українською мовою, а **предметом** дослідження – особливості їх передачі. **Метою статті** є аналіз введення ІО російського походження в текст, створений українською мовою, **завданнями** – встановлення та опис шляхів такого введення, оцінка рівня правильності породженого при цьому тексту та практичні рекомендації щодо передачі ІО іншою мовою.

Практичні рекомендації щодо передачі в перекладі цитат, заголовків творів та інших інтертекстуальних елементів зводяться до поради використовувати наявні в культурі мови перекладу загальноприйняті форми їх трансляції. В реальності, однак, ця порада далеко не завжди виконується через відсутність зазначених загальноприйнятих форм перекладу чи брак інформації у перекладача про існування таких форм. Пор., наприклад, зауваги дослідників щодо передачі Шевченкових ІО: «Шевченкові вислови зазвичай перекладаються <...> без допомоги професіоналів, і саме ці, як правило, послівні, часто з порушенням ритму переклади закріплюються в мові росіян і білорусів» [5, с. 102-103].

Говорячи про складність проблеми передачі в перекладі ІО, дослідники зазначають, що ІО літературного походження не завжди стають крилатими висловами в обох мовах [4]: при відсутності культурної близькості носіїв мови оригіналу та мови перекладу ІО може бути розпізнаваною, прецедентною в тій культурі, де вона виникла, проте мати досить слабкий рівень розпізнавання у мові перекладу. Втім, аналізовані нами випадки вживання ІО мають дещо інший характер: крилаті вислови / цитати російського походження, що ними оперують автори публіцистичних текстів, маючи високий ступінь прецедентності не тільки в російській, а й в українській культурі (внаслідок білінгвізму й тривалого існування в спільному культурному просторі радянських часів), можуть відтворюватися в українськомовному тексті як російською мовою, так і в перекладі на українську.

У 75 проаналізованих випадках використання ІО російського походження в українськомовних текстах ЗМІ (2013-2016 р.р.) виявлено два шляхи введення їх у текст: 1) передача російською мовою – 34 випадки, та 2) переклад українською мовою – 41 випадок. Від чого залежить вибір алгоритму введення ІО у текст, написаний українською мовою? Передусім від ступеня звичності ІО мовою оригіналу: чим вищий цей ступінь, тим доцільнішим є вкраплення ІО саме мовою оригіналу.

Зазначимо, що таке вкраплення ІО можливе й іншими мовами, скажімо, англійською. Так, назва пісні Бітлз *Back in the USSR* використовується в значенні «повернення до часів Радянського союзу»: *Ці останні навряд чи усвідомлюють, що предмета їхніх марень уже не існує, вони прагнуть возз'єднатися не з реальною державою, а з ефемерним уявленням про країну своєї молодості, яка давно перебуває в міфологічному «мертвому часі». Операція «**Back in the USSR**» технічно неможлива [17, 26 грудня 2013]; Враховуючи загальний тренд «**back in USSR**», що офіційно просувається по всій «республіці», несподівана поява бородатих голів Маркса й Енгельса поряд із розп'яттям бачилася цілком ефектно [17, 15 травня 2016].*

Якщо ІО російського походження вводиться у вторинний текст без перекладу, то її мовна інакшість обов'язково маркується лапками. Важливим чинником при виборі алгоритму передачі ІО є її мовна форма та мовні особливості. Серед вкраплень російською мовою переважають фрагменти віршованих творів.

Прототекстами таких Ю можуть бути як класичні літературні твори, так і твори масової культури – тексти пісень різних часів і жанрів.

Пор. пушкінські Ю: *Заповнений ущерть зал «України» свідчить, що «скорбний труд» не був марним* [14, 31.10.2014]; *У світлі наближення «племени младого» виникла ідея підтримати добрим словом професіоналів* [14, 19 вересня 2014]; *Це як на сходці – чи визнаєш ти наші поняття. Якщо так, то будеш одним із нас – «И гордый внук славян, и финн, и ныне дикой тунгус, и друг степей калмык»* [15, 30.09.2016]. Ю *О, сколько нам открытий чудных / Готовит просвещения дух* використовується звичайно як коментар з приводу певних наукових відкриттів [8], проте її українська транслітерація сигналізує про перехід до стилістично зниженого регістру та появу іронічності: *Скільки це «открытий чудных» може зробити, наприклад, кийвський учень. Що українська мова – це для казенщини і відбувайлівка на уроках, а на перервах усі включно з вчителями послуговуються «модною» російською* [17, 5 червня 2014].

Не обійшлося без запозичень у Тютчева: *Це – наша країна, зі своїми «фішками» й приколами, яких, що не кажіть, «умом не понять»* [18, 06 липня 2013]; *Однак для Кремля уроки історії вчать того, що нічого не вчать, а його дії, як відомо, «аршином общим не измерить»* [14, 18 квітня 2014]. Використано також грибоєдовський крилатий вислів: *Дистанція між прихильністю аудиторії та думкою фахівців – «огромного размера»* [14, 9 серпня 2013], де неперекладеною є остання частина Ю.

Використовувані у сучасних ЗМІ Ю рясніють рядками з пісень, добре ілюструючи відому тезу про активне поповнення крилатих висловів одиницями саме такого походження. За жанрами першотекстів «пісенні» Ю досить різноманітні: від романсів та «легкої» музики початку 20 ст. до «ідеологічних» та ліричних радянських пісень, бардівської пісні тощо.

Крилаті вислови такого походження демонструють характерну рису, що відрізняє їх від цитат – «розвиток семантики крилатого вислову в бік узагальнення» [12, с. 231]. Наприклад, скупчені у публіцистичному тексті Ю порівняно зі своїми прототекстами демонструють саме таку узагальнену семантику: *Чи не свідчило це про те, що Леді Ю знову не вибудовує стратегію (відкладає її на потім), а віддає перевагу тактичному лавіруванню – «нынче здесь, завтра там», «два шага налево, два шага направо»?* [16, 25.03.2014]. Пор. пряме значення та прив'язаність вихідних фрагментів до конкретної ситуації у першоджерелах – «Куплетах моряка» (*По морям, по волнам – / Нынче здесь, завтра там*) та «Школі танців Соломона Пляра» (*Это школа Соломона Пляра, / Школа бальных танцев, вам говорят. / Два шага налево, два шага направо, / Шаг вперед и два назад*). Перенесення крилатого вислову в іншу (та й чи не в будь-яку іншу) ситуацію є органічним, як-от вживання рядка з пісні О. Пахмутової та М. Добронравова, первинно присвяченого першому космонавту, стосовно Бориса Немцова: *Трагедія російської опозиції – у її відсутності. Фільм про це, а не про те, «каким он парнем был»* [17, 20 жовтня 2016]. Втім, узагальненість

семантики фрагмента ще в прототексті дає йому шанс стати крилатим висловом: *Останнім часом відносини з Росією справді нагадують **Висоцького**: «**И не друг, и не враг, а так...**»* [17, 16 вересня 2016]; пор. ще рядок з пісні В. Мураделі (1964) *Трое суток шагают, трое суток не спят / Ради нескольких строчек в газете*, що став символом професії журналіста [8]: *Та якби в неї не було жодного журналістського посвідчення, Валерія все одно опинилася б у центрі подій: не «**ради нескольких строчек в газете**», а тому що просто її думки не мала вчинити інакше* [17, 8 вересня 2016]. Принагідно зазначимо, що та сама ІО може як наводитися мовою оригіналу, так і перекладатися: *Тоді загальнолюдське, масове, безпринципне «коли що» починає набувати цілком виразних рис принципового співробітництва з ворогом. Який уже **й не ворог зовсім, і не друг, а так*** [14, 23 жовтня 2014].

ІО в публіцистичному тексті може зазнавати як буквализації, так і переосмислення. Обидва ці прийоми породжують вибух експресивності – звісно, за умови розпізнавання інтертекстуальності реципієнтом. Рядок з пісенного хіта (фільм «Дело было в Пенькове», 1957): *Огней так много золотых / На улицах Саратова, / Парней так много холостых, / А я люблю женатого*, який у первинному тексті був засобом створення паралелізму й імітацією особливостей фольклорних творів, буквализується при описі театральної сцени: *Режиссер Мака Нацвлішвілі обставляє сцену так, наче це арт-простір модного центру сучасного мистецтва: міради подушок, «**огней так много золотых**», білий балдахін над сценою (натяк на петлю)* [14, 20.09.2013]. Фрагмент романсу (*Ехали на тройке с бубенцами, / А вдали мелькали огоньки...*) вживається на позначення опозиційної «трійці» (Тягнибок, Кличко, Яценюк) на Майдані: *А тут якось вдарили морози, ця наша «**тройка з бубенцами**» не змогла, як завжди, нічого путнього сказати <...>* [18, 27 січня 2014]. Латентним сигналом іронічного реєстру є натяк на виголошення промов, не підкріплене діями (образ «бубенцов»), а відкритим проявом іронічності – цитування з видозмінами: транслітерація українською графікою.

Експресивності, звісно, надають ІО різноманітні їх трансформації, як-от переробка фрагмента «Інтернаціоналу» у заголовку *«**Мы ваши, мы старый мир расстроим...**»* [14, 31 січня 2014]. Втім, сигналом переведення тексту в іронічний реєстр може бути й сама належність ІО до ідеологічного дискурсу радянських часів: *<...> багато інших лідерів несли національну ідею та ідентичність, однак не мали ніякого управлінського державного досвіду. І, якщо згадувати слова партійного гімну, то їм виявилось не під силу навіть «**разрушить до основанья**», не кажучи вже про – «**а потом**»* [14, 12 грудня 2014]. Пор. трансформацію ще однієї ІО, прототекст якої так само належить до радянського дискурсу: *Чуєте, як тихенько виспівують «бабаї» з «моторолами»? Впізнаєте? Ага. Це воно: «**Мы рождены, чтоб НАТО сделать билью**»...* [17, 15 вересня 2014].

Різницю між цитатою та крилатим висловом «пісенного» походження проілюструємо на прикладі використання цитати з пісні репертуару Бориса Гре-

бенщикова (*Над небом голубым / Есть город золотой / С прозрачными воротами / И с яркою стеной / А в городе том сад / Все травы да цветы / Гуляют там животные / Невиданной красы*) та вживання крилатих висловів з пісень В. Висоцького. При цитуванні фрагмента його семантика та ситуація вживання порівняно з прототекстом не міняється: *У фінському саду пана Жолдака гуляють люди та тварини «невиданной красы»* [14, 5 липня 2013]. Меседж, закладений у публіцистичному тексті: «люди та тварини неймовірно гарні, як ті, про яких співає Гребенщиков». Коли ж ідеться про крилатий вислів, то він вживається порівняно з прототекстом у підкреслено іншій ситуації: *Тож від титання громадськості до уряду «Где деньги, Зин?» не можна просто відмахнутися і залишити все як є* [14, 31.10.2014]; *Найкращі наші уми до вас прибули, все, здавалося б, вам розтлумачили: <...> як викоринити у вас корупцію, коли вже в себе не зуміли, – а ви за свос. «Ты, Зин, на грубость нарываешься, все, Зин, обидеть норовишь»...* [17, 1 лютого 2016].

У вигляді іномовних вкраплень функціонують й інші віршовані ІО. Це ІО з вірша С. Маршака *красный день календаря «святковий день»* [11, с. 341.]: *Яким буде відзначення Волинської трагедії в 2017 році і як поляки збираються далі будувати свої стосунки з українцями, маючи в себе такий «красний день календаря»?* [17, 9 вересня 2016]. А також фраза з фільму «Полосатый рейс» (1961) *Я не трус, но я боюсь* «об опасениях, чувстве страха», «о нежелании участвовать в сомнительном деле» [8; 2] у ролі заголовка: *«Я не трус, но я боюсь»*. *Стівен Хокінг закликав людство не відповідати на сигнали інопланетян* [15, 26.09.2016].

Без перекладу вводяться у текст, крім віршованих, також ІО з виразними мовними особливостями чи міцно «прив'язані» до певного дискурсу.

Очевидно, саме через неможливість передати у перекладі відхилення від мовної норми ІО *тащить и не пущать* (походить з оповідання російського письменника Гліба Успенського «Будка», 1868) було наведено мовою оригіналу: *Її стали на заваді браві місцеві міліціонери. Яким, вочевидь, було велено «тащить и не пущать»* [16, 06.11.2013]. Подання російською мовою інших крилатих висловів літературного походження найвірогідніше пояснюється прагненням наголосити на їхній цитатності: *Чи «там наверху» усвідомлюють те, що тут «ружжя кирпичом чистют», однак здається, що в умовах війни маємо бути пильними* [18, 22 вересня 2014]. Трансформована цитата з «Лівші» М. Лескова («Скажите государю, что у англичан ружья кирпичом не чистят: пусть чтобы и у нас не чистили, а то, храни бог войны, они стрелять не годятся») тут несе значення «шкодити обороноздатності». У випадку *Вимоги учасників протестів були вкрай різноманітні, майже за Салтиковим-Щедріним – «то ли Конституции, то ли северюжины с хреном», однак на територіальну цілісність країни частіше за все не зазіхали* [14, 17 жовтня 2014] цитатність окреслюється і російськомовністю, і відкритим посиланням на автора ІО. Є, однак, ситуації, коли ІО варто було б перекласти, а не подавати мовою оригіналу: *Це, звісно, не така вже й загадка для фізіологістів – роз-*

гледіти по обличчю справжні мотиви чинного президента, незважаючи на всі миротворчі заклики. Як сказав би кіт Бегемот, **«подумаєш, бином Ньютона!»** [16, 18.12.2013].

Гадаємо, прагнення наголосити на «прив'язці» ІО до певного російського дискурсу (байдуже, якому саме – Російської імперії, радянському чи пострадянському) зумовлює подання крилатого вислову російською мовою: *Москва, формально підписуючи з нами договори, виходила з розуміння, що Україна – це не держава, а частина РФ. Що незалежність України – тимчасова аномалія і що рано чи пізно вона має повернутися в лоно Росії, стати частиною «єдиної і невіддільної»* [17, 17 квітня 2014]; **«Враг не дремлет»**, тож алкоголь заборонений, заборонені бійки, тощо [18, 11 жовтня 2013] – походження цього виразу пов'язують з Євангелієм [8], проте у масовій свідомості він асоціюється зі шпигуноманією радянських часів; заголовок **«За Родіну, за Путіна!»** [18, 15.03.2014]; *Захисники вільного спілкування понад бар'єрами впевнені, що попит, зокрема на попу, шансон, «старіє пісні о главном», диктує пропозицію* [14, 20 жовтня 2016]. («Старые песни о главном» – музичний фільм, Росія, 1996).

І наостанок – про використання в публіцистичних текстах перекладених українською мовою ІО російського походження, що мали віршовану форму. Таких випадків чимало, та наскільки вони вдалі? Коли переклад їх є доцільним, а коли набагато краще виглядатиме вкраплення російською мовою?

Задовільними виглядають ті випадки, коли переклад, хоч би й «доморощений» формально близький до оригіналу. Це можливе здебільшого тоді, коли ІО невелика за обсягом та / або позбавлена нестандартних мовних зворотів. Як наслідок ІО читачем розпізнається. Наприклад: *При цьому, повторюся, сама п'єса (за внутрішніми ритмами) досить тиха, підкреслено камерна. **Не на розрив аорти, а швидше – пошепки*** [14, 5 лютого 2016]. Фрагмент ІО *Играй же на разрыв аорты!* (О. Мандельштам) вжитий у стандартному значенні: «об актерской игре, в которой артист «выкладывается» полностью» [8]. Або переклад рядків Давида Самойлова *И что искусство – смесь. Небес и балагана!: Свій прийдеишній ювілейний вечір театр назвав «Суміш небес і балагану», скориставшись образністю Д. Самойлова* [14, 8 жовтня 2016]. Пор. у тексті російською мовою: *Свой грядущий юбилейный вечер театр назвал «Смесь небес и балагана», используя образность Д. Самойлова.* Так само розпізнавані ІО, що прийшли з текстів Бориса Пастернака та Віктора Цоя: *В окремі сценічні моменти нешекспірівські тексти М. Коляди у вустах тієї чи іншої актриси звучать зовсім не репризно, а інколи – навіть відчайдушно, до повної загибелі «всерйоз»* [14, 14 жовтня 2016]; *І ось минули роки, пенсія давно «за» обрієм, а ця вічна Кабірія, ця зоря на ймення Сонце, поглядає на світ і на людей – злегка-злегка піднявши підборіддя* [14, 14 жовтня 2016].

Цікаво, що при цитуванні віршованого твору можуть не використовуватися наявні зовсім непогані переклади, хай і не дуже відомі широкому читачеві.

Йдеться про останні рядки вірша Марини Цвєтаєвої *Моим стихам, написаним так рано...: Моим стихам, как драгоценным винам, настанет свой черед*. Незважаючи на переклади Марти Тарнавської (*Моїм цим віршам, мов коштовним винам, / Настане власний час*) та М. Борецького (*Моїм пісням, немов коштовним винам, / Прийде своя пора*) (цит. за: [6]), перекладач обирає, очевидно, переклад, зроблений власноруч: *Насправді дивно, що химерна і приваблива п'єса п'ять років лежала у шухляді незатребуваною, нібито ілюструючи ліричний афоризм М. Цвєтаєвої: **моїм віршам, як вишуканим винам, настане час!*** [14, 1 жовтня 2016]. Оскільки через невеличкий розмір фрагмента не було потреби зберігати риму, переклад виявився близьким до оригіналу і добре розпізнається.

Рядок з пісні Алли Пугачової «Маэстро» (1980, музика Раймонда Паулса, слова І. Резника) – *Но у нас одна, да-да одна, / Святая к музыке любовь* – традиційно вживається у матеріалах, пов'язаних з музикою. Пор. заголовок *Святая к музыке любовь* (Вечерняя Одесса. №114 (10375) // 11 октября 2016 г. www.vo.od.ua/rubrics/lyudi-dela/36618.php). Цей надмірно пафосний вираз у публіцистичному тексті може набути іронічного звучання: *Наївно сподіватися, ніби дуже різних людей, об'єднаних технологами Кремля в сотні автографів, тримають прикупі лише духовні скрипи або **свята до музики любов*** [14, 14 березня 2016].

Назва фільму Е. Рязанова «О бедном гусаре замолвите слово» (1982), що повторює назву російського романсу 19 ст. і стала крилатим висловом, завдяки можливості підстановки на місце «гусара» будь-якої іншої лексеми легко трансформується та вживається у найрізноманітніших ситуаціях, зовсім не співвідносних з семантикою самого крилатого вислову – «жартівливе прохання не забути, згадати про когось» [8]. Легкість трансформації провокує до частотності вживання, звідси перетворення ІО на штамп. Пор. підзаголовок *Про «бідних» агентів замовте слово...*, у тексті російською мовою – *О «бедных» агентах замолвите слово...* [14, 1 жовтня 2016].

Переклад ІО може негативно впливати на можливість розпізнавання їх читачем, і це дуже сильно знижує стилістичний ефект від їх використання. Щоправда, ІО високого ступеня прецедентності все ж таки розпізнаються досить легко: *Якщо сприймати всі фільми Слабошпицького в комплексі, легко втратити в інший капкан. <...> Мовляв, ось як гостро та на часі **палить** митець кінематографічним глаголом людські серця!* [16, 22.09.2014]; підзаголовок *Броня міцна, і танки наші спритні?* [14, 1 жовтня 2016]. Пор. текст російською: *Броня крепка, и танки наши шустры?* І навіть у наступному тексті, хоч і з певним напруженням, перекладена ІО все ж таки розпізнається: *Після 1917 р. російські більшовики марили світовою комуністичною революцією, й амплітуда зовнішньополітичного курсу СРСР коливалася від поривів негайного її здійснення до... **червоного бронепоезда на запасній колії*** [14, 23 жовтня 2014]. Пор. у варіанті тексту російською мовою: *После 1917 г. российские большевики*

грезили мировой коммунистической революцией, и амплитуда внешнеполитического курса СССР колебалась от порывов немедленного ее осуществления до... красного бронепоезда на запасном пути.

Проте нестандартність форми ІО різко зменшує при перекладі можливість її легкого розпізнавання: *До першої групи, безумовно, я б зарахувала <...> болгарина Лучезара Бояджиева, який у тому ж приміщенні «шорсткою мовою плаката» пропонує... орендувати уряд, у кризових ситуаціях звертаючись до якихось наднаціональних експертів [14, 6 вересня 2013]. Якби не варіант російською мовою (ІІ конечно, болгарина Лучезара Бояджиева, который в том же помещении «шершавым языком плаката» предлагает... арендовать правительство, в кризисных ситуациях обращаясь к неким наднациональным экспертам), не кожен би здогадався про цитування Маяковського. Див. також: Ноктюрн, зіграний хай не на «флейті водозливних труб», а з допомогою людського пульсу, прямо-таки приголомшив <...> [14, 20.09.2013]; У мене більше запитань до людей, які захочуть із Тітушика зробити зірку, тому що він – спосіб досягти певної мети для певних людей. <...> Але ж «якщо зірки запалюються, то це комусь потрібно»? [16, 19.11.2013]. Може, варто було б процитувати російською?*

Наймовірно знижується шанс розпізнати в перекладі віршовані ІО, якщо вони трансформовані. Пор. назву статті про постановку «Отелло» Шекспіра: *Бессоння, Шекспір, тугі вітрила* [14, 23.10.2015]. У варіанті російською мовою – *Бессонница, Шекспир, тугие паруса* – прозирає рядок Мандельштама. Про варіант українською мовою цього не скажеш: спантеличений читач кілька разів повертається до заголовка, аж поки врешті-решт здогадується про невідредагований автоматичний переклад. В іншому випадку й зовсім не помічає, навіть у тексті російською мовою, наміру автора статті присмачити свій текст крилатим висловом: заголовок *Рік наступний для промисловості* [14, 27 грудня 2013] та його варіант російською *Год грядущий для промышленности* не одразу пов'язується з пушкінським *Что день грядущий мне готовит* через використання у заголовку лише його фрагмента.

Можливість розпізнавання перекладених ІО зменшується і в тому випадку, якщо така ІО пов'язана з новим контекстом досить формально. У заголовку *«Мені голос був»*. Забуті кумири української опери [14, 27 грудня 2013] цитату з Ахматової краще було дати російською мовою та в більшому обсязі: *«Мне голос был. Он звал утешно...» Забуті кумири української опери.*

Вкрай невдалим прийомом передачі віршованих ІО у текстах українською мовою є «доморощений» дослівний переклад, особливо якщо йдеться про прецедентні одиниці: пор. заголовок статті про конвенцію з Кіпром щодо подвійного оподаткування *Острів невезіння: взяти й скасувати* [18, 25.12.2014], а також: *Тоді, коли Київ бомбили і нам оголосили, що почалася війна, мені було 16 років, і я була студенткою Іркутського університету* [14, 5 грудня 2014]; *У п'єсі «Слава героям» дуже модного нині драматурга Павла Ар'є два бійці згадують минувшину і битви, в яких вони брали участь* [14, 5 лютого 2016].

З аналізу матеріалу випливає, таким чином, порада не захоплюватися перекладом віршованих одиниць російського походження українською мовою, частіше заміняючи переклад вкрапленнями російською мовою. Цей прийом передачі Ю дозволяє реципієнтові краще розпізнати прояв інтертекстуальності у публіцистичному тексті.

Література та джерела

1. Афонькин Ю. Н. Русско-немецкий словарь крылатых слов / Ю. Н. Афонькин. – М. : Русский язык, 1990. – 288 с.
2. Белянин В. П. Живая речь. Словарь разговорных выражений / В. П. Белянин, И. А. Бутенко. – М. : ПАИМС, 1994. – 192 с.
3. Берков В. П. Русско-норвежский словарь крылатых слов : 1.000 единиц / В. П. Берков ; Под ред. С. С. Люнден, Т. Матиассена. – М. : Русский язык, 1980. – 175 с.
4. Гасек Б. Г. Некоторые замечания о крылатых словах и выражениях в русско-польском переводе / Б. Г. Гасек [Электронный документ]. – URL : www.sociosfera.com/.../nekotorye_zamechaniya_o_krylat...
5. Гнатюк Л. Багатомовний тлумачний словник крилатих висловів Шевченка : концептуальні засади створення і структура / Л. Гнатюк, Л. Дядечко // Українське мовознавство. – 2014. – №1(44). – С. 94-105. [Електронний документ]. – URL : ukrbukva.net/page,17,116868-Krylatye-vyrazheniya-v-proizvedeniyah-N-V-Gogoly..
6. Грицак Н. Р. Рецепція творчості Марини Цвєтасвої в Україні (на зламі к. XX – п. XXI ст. – [Електронний ресурс]. – URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?...2...
7. Дядечко Л. П. 250 крилатих слів і зворотів М. В. Гоголя: українсько-російський тлумачний словник / Дядечко Л. П., Петренко О. В., Прадід Ю. Ф. – Сімферополь : Видавець ФОП Лемешко К. О., 2012. – 236 с.
8. Серов В. В. Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений / В. В. Серов ; 2-е изд. – М.: Локид-Пресс, 2005. – 880 с.
9. Степанова Л. И. К проблеме перевода крылатых выражений / Л. И. Степанова // Проблемы истории, филологии, культуры. – М. – Магнитогорск – Новосибирск, 2009. – № 2. – С. 83-88.
10. Уолш И. А. Русско-английский словарь крылатых слов / И. А. Уолш, В. П. Берков. – М. : Русский язык, 1988. – 280 с.
11. Шулежкова С. Г. И жизнь, и слёзы, и любовь... Происхождение, значение, судьба 1500 крылатых слов и выражений русского языка / С. Г. Шулежкова. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 848 с.
12. Шулежкова С. Г. Крылатые выражения русского языка, их источники и развитие / С. Г. Шулежкова. – М. : Азбуковник, 2001. – 288 с.
13. Chlebda W. Rosyjsko-Polski slownik skrzydlatych słów / W. Chlebda, W. M. Mokijenko, S. G. Szulezhkova. – Lask: Oficyna wydawnicza leksem, 2003. – 706 s.
14. Дзеркало тижня. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: gazeta.dt.ua/archives.
15. Новое время [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nv.ua/>
16. Телекритика. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.telekritika.ua/
17. Тиждень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: tyzhden.ua/
18. Українська правда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pravda.com.ua/

References

1. Afonkin N. Russian-German Dictionary winged words / Y. N. Afonkin. – M. : Russian language, 1990. – 288 p.
2. Belyanin V. P Live it. Dictionary colloquialisms / V. P. Belyanin, I. A. Butenko. – M. : PAIMS, 1994. – 192 p.
3. Berkov V. P. Russian-Norwegian Dictionary winged words: 1,000 units / V. P. Berkov; Ed. S. Lund, T. Matiassena. – M. : Russian language, 1980. – 175 p.
4. Gasek B. G. Some remarks on the winged words and expressions in Russian-Polish Translation / BG Gasek [E-document]/ – URL : www.sociosfera.com/.../nekotorye_zamechaniya_o_krylat...
5. Gnatyuk L. Multilingual Dictionary winged phrases Shevchenko conceptual basis of the creation and structure / Gnatyuk L., L. Dyadachko // Ukrainian linguistics. – 2014. – № 1 (44). – P. 94–105. [Electronic document]. – URL : ukrbukva.net/page,17,116868-Krylatye-vyrazheniya-v-proizvedeniyah-N-V-Gogoly..
6. Hrycak N. R. Reception of Marina Tsvetaeva in Ukraine (the turn to. XX – p. XXI century. – [Electronic resource]. – URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?

7. Dyadechko L. 250 winged words and phrases Gogol : Ukrainian-Russian Dictionary / Dyadechko L. P, Petrenko O. V., Pradid Y. F. – Simferopol : Publisher FOP Lemeshko C. O ., 2012. – 236 p.
8. Serov V. V. Collegiate Dictionary winged words and expressions / V. V. Serov; 2nd ed. – M. : Lokid Press, 2005. – 880 p.
9. Stepanova L. I. On the problem of translation of aphorisms / L. I. Stepanova // Problems of history, philology, culture. – M. – Magnitogorsk – Novosibirsk, 2009. – № 2. – S. 83-88.
10. Walsh I. A. Russian-English dictionary of winged words / I. A. Walsh, V. P. Burke. – M. : Russian Language, 1988. – 280 p.
11. Shulezhkova S. G. And life, and tears, and love ... Origin, value, 1500 the fate of winged words and expressions of the Russian language / S. G. Shulezhkova. – M. : Flinta : Nauka, 2011. – 848 p.
12. Shulezhkova S. G. Sayings of the Russian language, their sources and the development / S. G. Shulezhkova. – M. : Azbukovnik, 2001. – 288 p.
13. Chlebda W. Rosyjsko-Polski slownik skrzydlatych słów / W. Chlebda, W. M. Mokijenko, S. G. Szulezhkova. – Lask: Oficyna wydawnicza leksem, 2003.–706 s.
14. Дзеркало тижня. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: gazeta.dt.ua/archives.
15. Новое время [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nv.ua/>
16. Телекритика. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.telekritika.ua/
17. Тиждень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: tyzhden.ua/
18. Українська правда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pravda.com.ua/

Kasim G. Y.

PROBLEM TRANSMISSION UNIT RUSSIAN INTERTEXTUALITY IN JOURNALISTIC TEXTS ORIGIN IN UKRAINIAN

The article considers the intertextual units – winged words and quotations used in the Ukrainian language texts in the electronic mass media in Ukraine. It outlines the problem of intertextual use of elements of Russian culture in the texts of the Ukrainian media. The features of their introduction into the Ukrainian text citations and material zagolovkovykh complexes – with exact reproduction of text and originalnogo trransformirovannym. Established and described the way this administration – blotches in Russian and translated into Ukrainian; assess the level of correctness of generated text; practical recommendations regarding the transfer of intertextual units of Russian origin in the text of the Ukrainian language. The material for analysis were texts of Ukrainian print and electronic media, which used quotes from russkoyaschychnyh prose, poetry and song texts.

Key words: language media, intertextuality, winged words, quotes, intertextual translation units.

УДК 811.111(415)

Д. В. Полгородник

Запорізький національний університет,
аспірант кафедри англійської філології

СТАТУС АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ІРЛАНДІЇ

У статті розглядається проблема визначення статусу англійської мови в Ірландії. Не зважаючи на тривалу традицію структурно-семантичних досліджень, особливості мовної ситуації та процеси утворення двомовних спільнот потребують уточнення. Враховуючи ознаки, властиві соціолінгвістичній характеристиці мов, та риси, характерні для типології мовних ситуацій, були виділені наступні критерії визначення статусу мови: ступінь мозаїчності лінгвального ландшафту та генетичної і типологічної близькості контактуючих систем, демографічний чинник, обсяг закріплених за мовою функцій, самоідентифікація лінгвальної приналежності. Хоча на сучасному етапі англійська мова залишається престижним засобом спілкування для більшості населення країни, усвідомлення ірландцями своєї національної ідентичності спричиняє відродження автохтонного лінгвокультурного елементу шляхом запровадження певних заходів мовної політики. До них належать включення ірландської мови в перелік обов'язкових шкільних дисциплін та її використання у засобах масової інформації. Ці заходи не обмежуються регіонами домінування ірландської мови і культури (Гелтахт), а поширюються на всю територію Ірландії. В той же час мови нечисленних соціальних груп (мова шелта і ольстерсько-шотландська) впливу на статус англійської мови не мали. Особливі історичні та соціальні умови взаємодії ірландської та англійської лінгвокультур призвели до формування нової культури гібридного типу і зумовили особливості перебігу та результати мовного контактування. Двомовність в Ірландії функціонує у формі білінгвізму, оскільки як англійська, так і ірландська мови використовуються в державі і мають однакові функціональні можливості.

Ключові слова: лінгвокультурне контактування, контактуючі мови, англійська мова Ірландії, білінгвізм, диглосія

Питання лінгвокультурного контактування, зокрема взаємодія англійської мови з автохтонними системами, які функціонують на територіях її поширення, набувають актуальності (Б. Качру, Д. Крістал, Е. Шнайдер, П. Традгіл). Достатню увагу приділено структурно-семантичним особливостям англійської мови, проте специфіка мовної ситуації (термін Н. Б. Мечковської [2, с. 160]) і процеси формування білінгвальних спільнот залишаються недостатньо вивченими. Втім, певна зацікавленість цими питаннями вже намітилась, про що свідчать роботи, які стосуються специфіки співіснування англійської та ірландської мов в Ірландії (А. Блісс, Т. П. Долан, Д. О'Муїрїте, Л. Тодд, Р. Хікі). В ситуації англо-ірландської двомовності спостерігається низка різнорівневих модифікацій. Ірландська та англійська мови виконують певний обсяг комуніка-

тивних функцій, більшість з яких реалізується англійською мовою, хоча статус англійської мови в Ірландії залишається остаточно невизначеним.

Мета статті полягає у визначенні статусу англійської мови в Ірландії і передбачає розв'язання таких завдань: виділити типологічні ознаки мовних ситуацій та критерії, релевантні для опису мов, комплексно охарактеризувати мовну ситуацію Ірландії.

Мовну ситуацію розуміють як «сукупність мов і мовних утворень, які обслуговують певний соціум (етнос і політичне об'єднання) в межах певного регіону, політико-територіального об'єднання або держави» [2, с. 160]. Кожній з мов-учасниць властивий певний мовний статус. Вважаємо за необхідне урахування низки критеріїв, запропонованих у соціолінгвістичних розвідках [2; 3]: ступінь мозаїчності лінгвального ландшафту та генетичної і типологічної близькості контактуючих систем, демографічний чинник, обсяг закріплених за мовою функцій, самоідентифікація лінгвальної приналежності.

Ступінь мозаїчності лінгвального ландшафту в ситуації взаємодії англійської та ірландської лінгвокультур є незначним. Привнесена германська мова протягом тривалого часу (з XII ст.) співіснувала з автохтонною ірландською мовою, а також з маргінальними системами – невеликою за кількістю мовців ольстерсько-шотландською та креольською мовою шелта [6], функціонально обмеженими рівнем внутрішньогрупового спілкування і неконкурентоспроможними порівняно з англійською та ірландською мовами.

З огляду на типологію мовних систем, контакт англійської мови з ірландською можна охарактеризувати як такий, що відбувається між генетично спорідненими системами, які співвідносяться з різними мовними групами (германською та кельтською індоєвропейської мовної сім'ї). З одного боку, це стримує процеси лінгвокультурної взаємодії, зменшує ступінь її інтенсивності та глибини. З іншого боку, генетична відстань і типологічні розбіжності між контактуючими системами, разом із фактором престижності англійської мови, стимулювали ситуацію мовного зсуву, що позначився у переході на англійську мову. Аналізуючи шляхи взаємодії двох лінгвокультур, зазначаємо, що англо-ірландське мовне контактування відбувалося між системами з тривалою культурною традицією та гомогенним алфавітом на латинській основі. Вищезазначені чинники сприяли усуненню перешкод в процесі мовного контактування та закріпленню певних комунікативних функцій за англійською мовою.

Про інтенсивність та плідність англо-ірландської взаємодії свідчать лінгвоніми, які сьогодні уживаються на позначення варіанту англійської мови в Ірландії та в яких експліковано важливість обох мов-учасниць контактування: *Irish English, Hiberno-English, Anglo-Irish*.

З огляду на демографічний чинник формування особливостей мовної ситуації в Ірландії, впливовими виявилися тип і кількість носіїв англійської та ірландської мов. Згідно статистичним даним [6], англійська як перша рідна мова визнається приблизно 93 % населення Ірландії, а як друга рідна – 6 %. Ірланд-

ська мова є першою рідною для 3 % мешканців, а другою – для 22 %. Ці факти підтверджують, що англійською мовою в якості рідної володіє усе населення Ірландії (99 %). Тут зауважимо, що рідну мову (мови) розуміємо як таку (такі), що засвоюється (засвоюються) людиною в ранньому дитинстві шляхом наслідування дорослих [1, с. 532]. Це визначення є основою і для поняття «друга рідна мова». Загалом, проблеми визначення першої та другої рідної мови вирішуються досить нечітко, особливо у двомовному або багатомовному суспільстві.

Стосовно обсягу функцій, закріплених за мовою, слід наголосити на правовому статусі мови, її стандартизованості та навчально-педагогічному статусі. Англійська є офіційною мовою Ірландії [5]. Їй властива стандартизованість [8, с. 26-27], а в школах за межами ірландськомовних регіонів (Gaeltacht) усі предмети викладаються англійською [13].

Загалом, різновид англійської мови Ірландії розглядався у дослідженнях як національний (Куреня О.О.) та регіональний (Власова О.В.) варіанти, а також як діалект (Маковський М. М., Адамс Г. М., Бейлі Р. У.) англійської мови. Одноставної думки щодо його статусу досягнуто не було. Зважаючи на те, що відмінності між діалектом і варіантом мови виявляються в трьох основних напрямках – соціальному, функціональному і структурному, ми вважаємо, що англійська мова в Ірландії є національним варіантом англійської мови.

В соціальному аспекті як варіант національної мови вона має всеосяжний характер і обслуговує усю мовну спільноту (на відміну від діалекту, який би міг обслуговувати лише його частину). Крім того, ірландський варіант англійської мови функціонує в усіх сферах соціальної діяльності: офіційно-дипломатичній (як засіб офіційного спілкування), освітній (як засіб навчання), інформаційній (засоби масової інформації), культурній (література і мистецтво), рекламній, розважальній тощо. Варіант національної мови є сукупністю територіально обмеженого варіанту літературної мови і діючих в межах його ареалу територіальних діалектів, що є характерним для ситуації в Ірландії, оскільки ірландська англійська є континуумом подібних діалектів і розмовних варіантів [8], які зберігають ряд «ключових фонетичних рис, основних параметрів і... прагматичних особливостей, очевидних в ситуації спілкування» [10, с. 98].

Необхідно відзначити, що ставлення ірландців до англійської мови неоднозначне. Хоча вона є рідною для більшості населення, в мовному колективі присутнє небажання відкрито це визнати, оскільки саме ірландська мова символізує спадкоємність ірландської культури і зв'язок з кельтським корінням [9]. Для багатьох жителів Ірландії надання однакового статусу англійській та ірландській мовам означає відкрите визнання та підтримку мови колишніх колонізаторів [8, с. 23]. В результаті цього склалася парадоксальна ситуація: хоча лише невеликий відсоток населення Ірландії вільно володіє ірландською мовою, саме вона є символом «ірландськості» («irishness» [12]). Проте, не можна повністю виключати той факт, що мовна самотність ірландців виражається також у специфічному варіанті англійської мови. Нерідко саме це дозволяє на-

селенню країни підкреслити свою приналежність до спільної етнічної групи [10, с. 97].

Очевидно, що роль автохтонної ірландської мови є меншою, а ірландськомовна культура може вважатися міноритарною культурою Ірландії і визначає стиль буття лише в окремих регіонах (Gaeltacht). Ірландська мова є символом національної та культурної ідентичності ірландців в силу цілого комплексу причин, серед яких – патріотичні настрої та кельтське коріння («*We are Irish, and very proud of our culture, heritage and beautiful country*» [11]), заходи, що проводяться державою з метою збереження та відродження мови.

Для систем, в яких паралельно функціонують дві мови, використовуються терміни диглосія та білінгвізм. Окремі дослідники [9] припускали можливість існування диглосної ситуації в Ірландії. Нагадаємо, диглосію розуміють [7] як співіснування декількох мов або варіантів однієї мови з високим елітарним та низьким розмовним регістрами. Це передбачає різницю у функціональному використанні мов. З цих причин ми вважаємо, що диглосія не є релевантною для визначення мовної ситуації в Ірландії, оскільки як англійська, так і ірландська мови функціонують в державі і мають однакові функціональні можливості.

Стосовно білінгвізму можна сказати, що цей термін є більш прийнятним, зважаючи на те, що білінгвізм в широкому сенсі необхідно розуміти як «володіння двома мовами і регулярне переключення з однієї мови на іншу залежно від ситуації спілкування» [4, с. 9] і це цілком відповідає ситуації в Ірландії.

Отже, вищезазначені факти вказують на унікальність мовної ситуації в Ірландії: з одного боку існують провідні позиції англійської мови, з іншого – культурна значимість ірландської стимулює розвиток двомовності. Англо-ірландська двомовність функціонує у формі білінгвізму, а не диглосії, оскільки як англійська, так і ірландська мови використовуються в державі і мають однакові функціональні можливості. Втім, білінгвізм в Ірландії – не симетричний, оскільки мови різняться як за кількістю носіїв, так і за рівнем престижності.

Перспективним вважаємо дослідження особливостей англо-ірландського білінгвізму та визначення статусу ірландської мови.

Література

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / Ахманова О. С. – М. : Сов. энциклопедия, 1969. – 608 с.
2. Мечковская Н. Б. Общее языкознание. Структурная и социальная типология языков / Мечковская Н. Б. – М. : Флинта, Наука, 2001. – 312 с.
3. Нешименко Г. П. Языковая ситуация в славянских странах: Опыт описания. Анализ концепций / Нешименко Г. П. – М. : Наука, 2003. – 279 с.
4. Розенцвейг В. Ю. Основные вопросы теории языковых контактов / В. Ю. Розенцвейг // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1972. – Вып. VI. – С. 5–24.
5. Bunreacht na hÉireann. Constitution of Ireland – Dublin : The Stationery Office, 2013. – 239 p.
6. Ethnologue: Languages of the World. Ireland. / Lewis M. Paul, Gary F. Simons, Charles D. Fennig (eds.). – Dallas, Texas : SIL International, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ethnologue.com/country/IE>. (Дата звернення: 30.08.2016)

7. Ferguson C. A. Diglossia / Ferguson C. A. // Language in Culture and Society / ed. Dell Hymes. – New York : Harper and Row, 1954. – P. 429–439.
8. Hickey R. Irish English. History and present-day forms / R. Hickey. – Cambridge : Cambridge University Press, 2007. – xx + 504 p.
9. Hickey R. Language use and attitudes in Ireland. A preliminary evaluation of survey results / R. Hickey // Sochtheangeolaíocht na Gaeilge / ed. by B. Ó Catháin // Léachtaí Cholm Cille. – 2009. – No. 39 – P. 62–89.
10. Hickey R. Standard Irish English / R. Hickey // Standards of English. Codified varieties around the world / ed. by R. Hickey. – Cambridge : Cambridge University Press, 2012. – P. 96–116.
11. Institute of study abroad Ireland : Ireland global summer programs 2016 ages 14-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.isaireland.com/wp-content/uploads/2015/05/2016-SUMMER-CAMP-ISAI-INFORMATION-PAK1.pdf>. (Дата звернення: 29.08.2016)
12. Moffat J. Paradigms of Irishness for Young People in Dublin / Joseph Moffat. – Maynooth : The National University of Ireland Maynooth, 2011. – 454 p.
13. Stenson N. In defense of decoding / Stenson, N. and Hickey T. M. // Journal of Celtic Language Learning. – North American Association for Celtic Language Teachers, 2014. – Vol. 18. – P. 11–40.

References

1. Ahmanova O. S. The glossary of linguistic terms / Ahmanova O. S. – Moscow : Sovetskaja jenciklopedija, 1969. – 608 p.
2. Mechkovskaya N. B. General Linguistics. Structural and social typology of languages / Mechkovskaya N. B. – Moscow : Flinta, Nauka, 2001. – 312 p.
3. Neschimenko G. P. Language Situation in the Slavic countries: Experience of description. The analysis of concepts / Neschimenko G. P. – Moscow : Nauka, 2003. – 279 p.
4. Rosenzweig V. Y. The main questions of the theory of contacts / Rosenzweig V. Y. // New in linguistics. – Moscow : Progress, 1972. – Vol. VI. – P. 5–24.

Polgorodnyk D.

THE STATUS OF THE ENGLISH LANGUAGE IN IRELAND

The article is devoted to the problem of determining of status of the English language in Ireland. Despite a long tradition of structural and semantic research, the language situation and the formation of bilingual communities still require clarification. Considering the features, which are common to the sociolinguistic characteristics of languages and factors commonly found in the typology of language situations we distinguish specific criteria for the determination of the status of the language. These criteria are: the degree of linguistic variety in close unity with the genetic and typological commonness of the systems in contact, demographic factors, the amount of functions assigned to language and the linguistic self-definition. It can be said that a number of extra-linguistic factors resulted in the contact situation that took place in the nonhomogenous Irish society. In addition, language served as a means of social differentiation and identity of speakers in the mentioned situation. At the present time the English language remains a prestigious means of communication for the majority of the population in Ireland. Nevertheless, the awareness of the Irish national identity entails the revival of the indigenous linguocultural elements by the introducing of certain measures of language policy. These include the inclusion of the Irish language in the list of compulsory school subjects and its use in the media and elsewhere. The mentioned activities are not limited to the regions where the leading role is assigned to the Irish language and culture (known as Gaeltacht or Gaedhealtacht, in other words – regions where Irish is the predominant vernacular; or language of the home) and cover the entire territory of Ireland. At the same time

the languages of a few social groups – Shelta (a language spoken by Irish Travellers) and Ulster Scots (the dialects of Scots spoken in parts of Ulster) – had little impact on the status of the English language. The specific historical and social conditions of interaction between the Irish and the English languages and cultures led to the formation of a new hybrid culture and determined the peculiarities and results of linguistic contact. Thus, the language situation in Ireland can be identified as bilingual, since both the English and the Irish languages are used in the country and have the same functions. However, bilingualism in Ireland is not balanced whereas languages differ in the number of users and in terms of prestige.

Key words: *linguocultural contact, contacting languages, Irish English, bilingualism, diglossia.*

УДК 340.113+81'276.6:34

А. В. Просяна

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
аспірант кафедри прикладної лінгвістики

МОРФОЛОГІЧНІ СПОСОБИ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ В ЮРИДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВИЩУ ОСВІТУ»)

Статтю присвячено вивченню юридичної (термінологічної) лексики за дериваційними (словотвірними) ознаками в українських законодавчих текстах, а саме в Законі України «Про вищу освіту». У статті окреслено основні проблеми сучасної юридичної лінгвістики та визначено один з її актуальних напрямів дослідження – аналіз юридичної термінологічної лексики. Представлено основні погляди на поняття юридичної термінології та подано визначення юридичного терміна. Представлено типології термінологічної лексики та визначено основні групи термінів за морфологічним способом словотвору, визначено найактивніші з них, описано словотвірні моделі.

Ключові слова: юридичний термін, терміносистема, морфологічний спосіб, номінація, лексема.

Актуальність статті. Термінологія є невід'ємною частиною лексичної системи мовознавства, яка останніми десятиліттями посилено досліджується науковцями-лінгвістами, а особливо, процеси термінотворення. Актуальності набуло вивчення дериваційних процесів в юридичній термінології. Джерельною базою дослідження є нова термінологія, яка представлена в законодавчих актах 2014-2015 років, зокрема освітня законодавча база – новий Закон України «Про вищу освіту». Висвітлення дериваційних процесів при вивченні юридичної терміносистеми дає можливість простежити закономірності розвитку даної термінології, нормалізації та подальшого збагачення. Дослідженням дериваційних процесів в юридичній лінгвістиці присвячено ряд праць І. М. Гумовської [4], В. О. Горпинича [3], Г. Винокура [2], Ф. О. Нікітіної [6] та ін. Проте проблематика словотворення юридичної терміносистеми все ще належить до актуальних мовознавчих досліджень.

Метою нашої статті є створення класифікації юридичної термінології за дериваційними (словотвірними) ознаками, яка представлена у Законі України «Про вищу освіту» (2014).

Об'єкт аналізу – юридична термінологія українського законодавства.

Предмет – терміни із словотвірними ознаками в Законі України «Про вищу освіту».

Як слушно зауважує П. М. Рабінович, юридичний термін – слово або словосполучення, що виражає поняття з правової сфери суспільного життя і має

визначення в юридичній літературі (нормативно-правових актах, законодавчих актах, юридичних словниках тощо) [9, с. 482]. М. І. Любченко визначає термін як слово або словосполучення, яке є основною одиницею юридичного тексту та виступає узагальненим найменуванням певного правового поняття [5, с. 11]. Отже, юридичний термін – це слово чи словосполучення, яке використане в законодавчому акті, є узагальненим найменуванням юридичного поняття.

Лінгвіст І. М. Гумовська займається проблематикою словотвору та семантико-функціональним аспектом юридичної терміносистеми [4, с. 1-19]. В. О. Горпинич розробив словотвірну модель, яка є «еталон структури слова, який імітує граматичну (дериваційну) правильність у відповідності з певною теорією. Словотворення за моделлю – це утворення за правилами» [3, с. 162]. Г. Винокур вважає суфікси знаками часткових ідей, тобто такими знаками, які самі по собі не передають ще повної ідеї, а виражають її складові частини, елементи, відтінки тощо [2, с. 207-226]. Ф. О. Нікітіна зауважує, що «всі терміни утворюються за допомогою тих чи інших словотворчих засобів, переважна більшість яких слугує не лише для термінологічного словотворення, а й для утворення слів загальнонаціональної мови» [6, с. 9].

Ми проаналізували термінологічні лексеми, що вжито в Законі України «Про вищу освіту», які утворилися за морфологічним способом словотворення. Морфологічний спосіб являється одним із основних у творенні номінативних одиниць в різних лексичних терміносистемах. Це зумовлено насамперед як багатою системою елементів морфологічного словотвору української мови, так і системно-граматичними особливостями творення слів, що дають можливість використовувати однотипні способи словотворення для позначення однотипних юридичних понять. Словотвірний аналіз юридичних похідних дозволив виявити низку способів морфологічного словотвору, які проаналізовані в статті у вигляді класифікації. Загальна кількість лексем, яка використана при аналізі, становить – 43 номінації, які потрібно розбити на групи та підгрупи за морфологічним способом словотворення. Проаналізуємо власний варіант класифікації, юридичної термінології в законодавчому акті, за дериваційними (словотвірними) ознаками:

I. Способи афіксації:

1.1. Суфіксальний спосіб – підгрупа, яка трактує лексеми, які створені різними типами суфіксів (загальна кількість – 15 лексичних одиниць). По-перше, використання суфіксів –ція, -ість, -ат, які активно фігурують в юридичній терміносистемі законодавчого акту, наприклад: *кваліфікація* – офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважена установа встановила, що особа досягла компетентностей...; *ліквідація*, а також зміна найменування (місцезнаходження) структурного підрозділу вищого навчального закладу...; *компетентність* – динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей...; для вирішення поточних питань діяльності вищого навчального закла-

ду утворюються робочі органи – ректорат, деканати, приймальна комісія, адміністративна рада тощо.; конкурсний бал обчислюється як сума балів за кожен сертифікат, середнього бала документа про повну загальну середню освіту... – іменники створені за допомогою іноземних суфіксів, номінація – компетентність – за допомогою іноземного суфікса із абстрактним значенням, що дає нам підстави розглядати ці номінації як запозичені із інших мов. По-друге, значну роль відіграють в юридичній лексиці суфікси –ов, -ий, наприклад: початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти відповідає н'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій...; запроваджувати рейтингове оцінювання освітніх, науково-дослідницьких та інноваційних досягнень учасників освітнього процесу...; наукові працівники – це особи, які за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно здійснюють наукову... діяльність...; науковий ступінь кандидата наук після набрання чинності цим Законом прирівнюється до наукового ступеня доктора філософії...; нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки... – використання цих суфіксів спостерігається в прикметниках, дані суфікси вживаються після твердих приголосних. По-третє, простежуються в термінології законодавчого акту також суфікси –ання, -ник (ик), але не так активно, як вищезазначені суфікси, наприклад: ліцензування – процедура визнання спроможності юридичної особи провадити освітню діяльність за певною спеціальністю на певному рівні вищої освіти...; у вищих навчальних закладах та їх структурних підрозділах діє студентське самоврядування, яке є невід'ємною частиною громадського самоврядування відповідних навчальних закладів... – використовуються віддієслівно-іменникові суфікси зі значенням дії, стану, процесу тощо. Засновник (засновники) або уповноважений ним (ними) орган може (можуть) делегувати окремі свої повноваження керівникові... – іменниковий суфікс зі значенням особи ін./ін.. роду.

1.2. Префіксальний спосіб – в українській юридичній термінології значно поступається активністю суфіксальному способу творення (загальна кількість аналізованих номінацій – 3). Префіксальні юридичні терміни-іменники творяться за кількома словотвірними моделями з використанням невеликого ареалу словотворчих засобів: -віце: заступник керівника (проректор, віце-президент, заступник начальника...), діяльність якого безпосередньо пов'язана з освітнім або науковим процесом...; -ін: рівень інтеграції у світовій освітньо-науковій простір, зокрема кількість міжнародних проектів...; -про: заступник керівника (проректор...), діяльність якого безпосередньо пов'язана з освітнім або науковим процесом.

1.3. Префіксально-суфіксальний спосіб – також не є домінуючим у творенні іменників в юридичній терміносистемі (загальна кількість взята для аналізу – 4 номінації). Юридичні похідні, утворені цим способом, активно представлені моделями: А- + основа + -ція: атестація – це встановлення відпо-

відності засвоєних здобувачами вищої освіти рівня та обсягу знань...; **акредитація освітньої програми** – вищий навчальний заклад подає Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти письмову заяву та документи...; Ре- + основа + -ція: **реорганізація** юридичних осіб, що мають сертифікати про акредитацію, шляхом злиття або приєднання однієї юридичної особи до іншої...; Ад- + основа + -ція: **адміністрація** вищого навчального закладу не має права втручатися в діяльність органів студентського самоврядування.

II. Словоскладання

Родо-видові відношення властиві компонентам юкстапозитивних іменників, які є назвами професій (загальна кількість – 4 лексеми): *встановлює порядок присвоєння вищими навчальними закладами та науковими установами вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам, а також порядок позбавлення вчених звань; лікар-резидент – особа, яка має ступінь магістра медичного спрямування, навчається виключно на відповідних клінічних кафедрах з метою отримання кваліфікації лікаря...; інтернатура проводиться в університетах, академіях, інститутах і є обов'язковою формою первинної спеціалізації осіб за лікарськими та провізорськими спеціальностями для отримання кваліфікації лікаря-спеціаліста...; національне агентство із забезпечення якості вищої освіти запрошує до участі у своїй діяльності міжнародних експертів-професорів провідних іноземних вищих навчальних закладів....* Словоскладання в юридичній терміносистемі є найпродуктивнішим способом творення іменників. В даних номінаціях простежується логічне змістове поєднання слів, показником об'єднання слів в одне поняття є зафіксований порядок слів.

III. Абревіація

Загальна кількість номінацій – 5 лексем. Найбільш продуктивним способом абревіації в даній терміносистемі виявився усічено-словесний спосіб абревіації (коли абревіатура складається з початкової частини слова та цілого слова), наприклад, *розгалужена інфраструктура та матеріально-технічна база, що забезпечують провадження науково-освітньої діяльності на світовому рівні...; сприяє та створює умови для діяльності органів студентського самоврядування, організації профспілок працівників вищого навчального закладу....* На другому місці – виявився ініціальний спосіб абревіації (коли абревіатура складається з початкових звуків або літер слів, що входять до словосполуки), наприклад: *Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ЄКТС) – система трансферу і накопичення кредитів, що використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання...; Кредит Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС) – одиниця вимірювання обсягу навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнень визначених (очікуваних) результатів навчання....* На третьому місці представлені уламкові абревіатури (коли в абревіатуру об'єднуються семантичні частини слів), наприклад:

вищі навчальні заклади можуть утворювати навчальні, навчально-наукові та навчально-науково-виробничі комплекси, наукові парки та входити до складу консорціуму...

IV. Основоскладання

Значний відсоток українських юридичних термінів-іменників та прикметників становлять терміни-композиції, які з'явилися внаслідок основоскладання (загальна кількість – 12 лексем). По-перше, дані лексеми творяться складанням основ за допомогою словотворчих голосних о, е, наприклад: *сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя...; автономія вищого навчального закладу зумовлює необхідність таких самоорганізації та саморегулювання, які є відкритими до критики...; склад Науково-методичної ради та науково методичних комісій формується з представників держави, роботодавців та їх об'єднань...; діяльність вищого навчального закладу провадиться на принципах: автономії та самоврядування; поєднання колегіальних та єдиноначальних засад...; отримати пільгові довгострокові кредити на будівництво (реконструкцію) і придбання житла в установленому законодавством порядку...; показники державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою формуються за рівнями вищої освіти та спеціальностями з урахуванням середньострокового прогнозу...; землекористування та реалізація прав власника земельних ділянок... здійснюється вищими навчальними закладами відповідно до Земельного кодексу України. По-друге, спостерігається продуктивне використання зрощення слів в одно, наприклад, **міждисциплінарність** освіти і науки, **потужна фундаментальна складова** наукових досліджень, **якість яких підтверджена**...; **забезпечення високоякісної фахової підготовки докторів наук та здатність впроваджувати і комерціалізувати наукові результати**...; **зовнішньоекономічна діяльність** вищого навчального закладу провадиться відповідно до законодавства шляхом удосконалення договорів....*

Отже, із аналізованих термінологічних одиниць, які активно вжиті в тексті Закону України «Про вищу освіту», зазначимо, що термінотворення юридичних лексем підпорядковане загальним законам словотвору сучасної української літературної мови. Простежується певна ієрархія у використанні морфологічних способів творення юридичних термінів: суфіксальний, основоскладання, аббревіація, префіксально-суфіксальний, словоскладання, префіксальний. Найбільшу активність в юридичній термінології виявляє суфіксальний спосіб термінотворення, який є провідним в індоєвропейських мовах.

Матеріали та результати аналізу способів морфологічного словотвору юридичних термінів сприятимуть вирішенню проблеми комплексного дослідження словотвору в даній галузевій термінології.

Література

1. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія / Н. В. Артикуца. – К. : Стіло, 2004. – 266 с.
2. Винокур Г. О. Заметки по русскому словообразованию / Г. О. Винокур // Избранные работы по русскому языку. – М. : Наука, 1959. – 421 с.
3. Горпинич В. О. Українська словотвірна термінологія / В. О. Горпинич. – Дніпропетровськ, 1998. – 189 с.
4. Гумовська І. М. Англійська юридична термінологія в економічних текстах: генезис, дериваційні та семантико-функціональні аспекти 2000 року: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «українська мова» / І. М. Гумовська. – Л., 2000. – 19 с.
5. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості і види: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / М. І. Любченко. – Харків, 2012. – 198 с.
6. Нікітіна Ф. О. Семантичні та словотвірні проблеми сучасної термінології: [Навч. посібник] / Ф. О. Нікітіна. – К. : Видавництво при Київському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1978. – 31 с.
7. Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика (проблематика дослідження) / Ю. Ф. Прадід // Мовознавство. – 2002. – № 4-5. – С. 21-25.
8. Скороходько Є. Ф. Термін у науковому тексті / Є. Ф. Скороходько. – К. : Логос, 2006. – 99 с.
9. Юридична енциклопедія: в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голов. ред.) та ін.] – К. : Укр. енцикл., 2004. – Т. 6: Т – Я. – 768 с.

References

1. Artykutsa N. V. Language law and legal terminology / N. V. Artykutsa. – Kyiv : Stylos, 2004. – 266 p.
2. Vinokur G. O. Notes on Russian word formation / G. O. Vinokur // Selected works in the Russian language. – M. : Nauka, 1959. – 421 p.
3. Gorpinich V. O. Ukrainian derivational terminology / V. O. Gorpinich. – Dnepropetrovsk, 1998. – 189 p.
4. Humovska I. M. English legal terminology in economic texts : Genesis, derivational and semantic and functional aspects of 2000 : Dis. degree candidate. Philology / I. M. Humovska. – L., 2000. – 19 p.
5. Lubchenko N. I. Legal Terminology : concepts, features and types : Author. Dis. degree candidate / M. I. Lubchenko. – Kharkiv, 2012. – 198 p.
6. Nikitina F. O. Semantic and word-formation problems of modern terminology / F. O. Nikitina. – K. : High School, 1978. – 31 p.
7. Pradiid Y. F. Legal Linguistics (research issues) / Y. F. Pradiid // Linguistics. – 2002. – № 4-5. – P. 21-25.
8. Skorohodko E. F. Term in a scientific text / E. F. Skorohodko. – K. : Logos, 2006. – 99 p.
9. Legal Encyclopedia : 6 t. / [Redkol. : YS Shemshuchenko (chairman. Ed.) Et al.]. – K. : Eng. entsykl., 2004. – Vol 6: T – Ya. – 768 p.

A. V. Prosyana

METHODS MORPHOLOGICAL TERMINOLOGY IN LEGAL TERMINOLOGY (BASED ON THE LAW «ON HIGHER EDUCATION»)

The article is devoted to the study of law terminology on derivative vocabulary featured in Ukrainian legislative texts, namely the Law of Ukraine «On Higher Education». Presents a typology of terminological vocabulary and the main terms of morphological derivation method, defined most active of them described word building model. The article outlined the main problems of modern linguistics and legal noted one of its priority areas of research – analysis of legal terminology vocabulary. In the theoretical part time delimited from other lexical items, lists the criteria for selection and timing are working definition of the term. Also presented the main views on the concept of legal terminology is the definition of the legal term, which

is the core terminology jurisprudence. Terms thoroughly considered in Ukrainian legislation, aimed at regulating the educational activity. The focus of facing legal terms coined suffix method. Determined that the texts of legislation common terms to describe processes, phenomena and results of educational activities. This group of terminological vocabulary of nouns presented with different suffixes depending on the origin of semantics. Among the foundations of legal terminology generators singled verb, adjective and noun forms on which the established legal terms. The basic word creative types suffixal terms of reliance on the type of word formation and semantics.

Key words: *legal term, terminological, morphological manner nomination token.*

УДК 378.147.016:81'243

І. І. Судук

Івано-Франківський національний технічний університет нафти й газу, кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології та перекладу

Н. Б. Литвин

Івано-Франківський національний технічний університет нафти й газу, кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології та перекладу

М. В. Титова

Івано-Франківський національний технічний університет нафти й газу, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філології та перекладу

**ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧОЇ
КОМПЕТЕНЦІЇ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ЯК ІНОЗЕМНОЇ**

У статті окреслено шляхи формування лінгвокраїнознавчої компетенції студентів-іноземців I-IV курсів, розроблено методику введення лінгвокраїнознавчої інформації до навчального матеріалу, подано способи пояснення безеквівалентної лексики, фразеології, розглянуто методи роботи з текстами, які містять лінгвокраїнознавчу інформацію.

Ключові слова: лінгвокраїнознавство, лінгвокраїнознавча компетенція, безеквівалентна лексика, тексти лінгвокраїнознавчої тематики.

«Українська мова як іноземна» – дисципліна порівняно нова, тому методика її викладання перебуває на початковій стадії становлення. Попри накопичений значний досвід у викладанні російської мови як іноземної, залишаються нерозробленими чимало аспектів вивчення саме української мови, і насамперед це лінгвокраїнознавчий аспект. Його врахування під час укладання системи завдань і вправ і, особливо, під час добору навчальних текстів є важливим, оскільки відсутність фонових знань про країну, у якій навчаються студенти-іноземці, створює комунікативні бар'єри у спілкуванні з оточенням, не дозволяє повною мірою порозумітися з одногрупниками, викладачами тощо. І навпаки, володіння лінгвокраїнознавчою інформацією, сприяє діалогу культур, зближенню людей різних національностей.

Як стверджує О. Кечик, у сучасній методичній літературі лінгвокраїнознавство розглядають з двох сторін. По-перше, це аспект методики викладання іноземних мов, у якому досліджують питання відбору та прийомів подавання студентам відомостей про країну, мову якої вивчають. З іншого боку, лінгвокраїнознавство – це аспект навчання іноземної мови (поряд з фонетичним, лексичним, граматичним), який відбиває національно-культурний компонент

мовного матеріалу [3, с. 3]. Кінцевою метою засвоєння лінгвокраїнознавчої інформації є формування в студентів лінгвокраїнознавчої компетенції, тобто «цілісної системи уявлень про основні національні традиції, звичаї та реалії країни, мову якої вивчають, що дозволяє [...] асоціювати з мовною одиницею ту саму інформацію, що й носії цієї мови, і досягти повноцінної комунікації» [5, с. 26].

Розроблення теоретичних основ лінгвокраїнознавства почалося ще в радянській методичній літературі, зокрема Є. Верещагін та В. Костомаров присвятили національно-культурологічному компоненту мовного матеріалу наукові праці «Мова і культура», «Лінгвокраїнознавча теорія слова». Посилена увага науковців до цієї дисципліни у 80-90-х роках минулого століття зумовила появу лінгвокраїнознавчих словників та довідників [4, с. 130].

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки особливо актуальним є вивчення шляхів формування лінгвокраїнознавчої компетенції на заняттях з української мови як іноземної у зв'язку з тим, що у вищих нашої країни навчається значна кількість іноземних студентів. Залучення відповідного матеріалу, що безпосередньо знайомить студентів з традиціями, звичаями, мистецтвом країни, мову якої вони вивчають, забезпечує гармонійне поєднання інформаційного поля та практики слововживання [10, с.18]. Крім того, українську мову як іноземну студенти-іноземці вивчають протягом чотирьох років, чимало студентів приходить на навчання, не прослухавши відповідного курсу української мови на підготовчому відділенні, і тому формування у них лінгвокраїнознавчої компетенції, на думку методистів, не лише забезпечує більш ефективне вирішення практичних, загальноосвітніх, розвивальних і виховних завдань, а й уможливує подальшу підтримку мотивації навчання [9, с. 2].

Метою нашої статті є окреслити шляхи формування лінгвокраїнознавчої компетенції студентів-іноземців I-IV курсів.

За словами О. Артюхової, лінгвокраїнознавчий аспект знаходить своє відображення в цілях та завданнях навчання іноземної мови, а також у змісті та прийомах навчання, що дає можливість цілеспрямовано проводити роботу з формування фонових країнознавчих знань з перших кроків [1, с. 15]. Крім того, підручники з української мови як іноземної містять значну кількість лінгвокраїнознавчої інформації. Зокрема, львівські автори О. Палінська та О. Туркевич у підручнику для абітурієнтів, які тільки починають вивчати українську мову, «Крок 1» вводять лінгвокраїнознавчий компонент майже до кожної теми [6]. Така методика формування лінгвокраїнознавчої компетенції є, на наш погляд, найбільш оптимальною, оскільки дозволяє студенту чи абітурієнту відразу пізнавати національно-культурні особливості країни, мову якої вони вивчають, долати комунікативні бар'єри у спілкуванні з оточенням, не почуватися ізольовано у чужій країні.

На основі цієї методики ми розробили систему завдань і методів формування лінгвокраїнознавчої компетенції у студентів-іноземців I-IV курсів.

На лексичному рівні починаємо з подавання тих понять, які хоч і мають спільні лексеми-відповідники в обох мовах, але можуть різнитися конотативним наповненням чи є міжмовними омонімами. Такі лексеми викликають значне зацікавлення і швидко запам'ятовуються. Наприклад, у тюркських мовах слово «baba» означає «дідусь». Також привертає увагу студентів із тюркомовних країн те, що в українській мові гарбуз – це «тыква», а «арбуз» – кавун. Завдяки цьому названі лексеми студенти швидко засвоюють і охоче використовують у мовленні.

Більш складним є пояснення і засвоєння змісту безеквівалентних лексем, що позначають реалії життя країни, мову якої вивчають студенти. Це насамперед такі групи лексики:

- назви страв та напоїв;
- назви предметів одягу та взуття;
- деякі власні імена та географічні назви;
- назви посуду;
- назви деяких свят тощо.

Найпродуктивнішим способом пояснення значення цих слів є демонстрація відповідних фотографій, малюнків, походи в музеї, заклади харчування, у яких готують національні страви, тощо. Зазначимо, що вивчення саме безеквівалентної лексики, а також тем, які включають значну її кількість (наприклад, теми «Традиції. Звичаї. Свята»), сприяє діалогу культур, розвитку мовлення студентів та стимулює їх пізнавальну активність. Зокрема, після вивчення теми «Зимові свята в Україні» і розповіді про звичаї, які з ними пов'язані, студенти готували розповіді-презентації про звичаї та свята у їхніх країнах. Таким чином виявилось, що традиційне святкування Новрузу (Нового року у мусульманських країнах, який відзначають у березні) включає звичаї і обряди подібні до тих, які є в Україні на Свят-вечір: на Новруз готують страву із пророщеної пшениці, яка, як і в українців кутя, є символом вічності, продовження роду. Такі звичаї виникли ще за часів язичництва, коли і в слов'янських народів Новий рік святкували у березні. І ця інформація спонукала студентів дослідити причини спільності язичницьких звичаїв та символічного значення їх у слов'янських народів та народів Середньої Азії.

Під час вивчення теми «Моє хобі» студенти знайомляться з творчістю українських співаків та музичних колективів, українськими письменниками, театральними діячами, фільмами тощо. Таким чином відбувається засвоєння чималої кількості власних назв: українських імен, прізвищ, назв гуртів, фільмів. Знання найпоширеніших українських імен, правильна їх вимова є дуже важливим для іноземних студентів, особливо для мешканців арабських країн, у яких велика літера не асоціюється з власною назвою. Оскільки, за нашими спостереженнями, саме власні назви важко вичленовуються з мовленнєвого потоку, створюють труднощі у сприйманні мовлення, формування цієї складової іншомовної компетенції потребує посиленої уваги з боку викладача. Будь-які

власні назви, які трапляються у навчальних текстах, слід коментувати. Також студентам доцільно знати напам'ять найбільш поширені українські імена та прізвища, традиції звертання до співрозмовника для усунення комунікативних бар'єрів під час щоденного спілкування.

Зазначимо, що творчість таких українських гуртів, як «Океан Ельзи» та «Бумбокс» значно сприяє мотивації вивчення української мови, її досконалого знання. Зокрема, нам відомі випадки, коли студенти-іноземці посилено вивчали українську мову, як з викладачем, так і самостійно, тільки для того, щоб розуміти, про що співає «Океан Ельзи». Тому одним із видів самостійної роботи, що сприятиме формуванню лінгвокраїнознавчої компетенції, може бути слухання студентами пісень українських виконавців із подальшим обговоренням на заняттях їх змісту та поясненням значень незрозумілих слів.

Вивчаючи тему «Подорож», студенти засвоюють також українські географічні назви. Активному засвоєнню цього пласту лексики сприяють екскурсії містами України, такими, як Львів, Кам'янець-Подільський, Київ тощо. Вони дозволяють студентам ознайомитися з історією та географією України. Крім того, студенти-іноземці часто подорожують Україною самостійно, відвідуючи своїх співвітчизників у таких центрах навчання іноземних студентів, як Вінниця, Львів, Одеса, Харків, Київ, Тернопіль. Завдяки цьому вони досить добре обізнані про історію та географію цих міст, легко вичленовують ці назви із мовленнєвого потоку.

Як зауважує О. Строкань, зв'язок історії і культури народу з мовою особливо яскраво проявляється на фразеологічному рівні. Велика кількість прислів'їв, приказок відображають специфічні національні риси, корінням своїм сягають історії народу, його побуту, звичаїв, традицій [8, с. 21].

Наприклад, фразеологізм *піднести гарбуза* пов'язаний з давньою традицією, згідно з якою, дівчина, яка відмовляла хлопцеві, що її сватав, підносила, замість рушників, сватам гарбуза. Пояснення значення цього фразеологізму на занятті спричинило тривалу розмову про весільні звичаї у різних країнах, про обряд сватання в них. Студенти цілком засвоїли значення вислову, а також виявили значне зацікавлення українськими традиціями й іншими фразеологізмами та їх значенням. Саме тому вивчення фразеологізмів ми рекомендуємо «прив'язувати» до тем, пов'язаних із особливостями українського культурного простору, адже це подвійно стимулює пізнавальну активність студентів.

Таким чином, сприяти формуванню лінгвокраїнознавчої компетенції може добір відповідних засобів навчання залежно від тем, які студенти вивчають на заняттях. До них належать автентичні матеріали: справжні літературні, образотворчі, музичні здобутки, предмети реальної дійсності та їх ілюстративне зображення. У навчанні української мови як іноземної ми використовуємо лінгвокраїнознавчий матеріал з таких галузей (частково користуючись класифікацією, поданою дослідницею Ю. Веклич [2, с. 45]):

1. Сфера повсякденного спілкування (оголошення про найм квартир, вирізки з газет і журналів про актуальні події, програми різних заходів – музичних, образотворчих, спортивних).

2. Соціально-культурна сфера спілкування (запрошення на виставки, концерти, у музеї; програми екскурсій, турів, розваг; вхідні квитки на видовищні заходи; репродукції художніх творів; рекламні проекти, довідники з ілюстраціями визначних пам'яток; програми й афіші спектаклів, концертів, фестивалів, масових видовищ).

3. Побутова сфера спілкування (предмети побуту; рекламні проекти готелів, перукарень, хімчисток тощо).

4. Торгово-комерційна сфера спілкування (рекламні проекти різноманітних товарів; рахунки за покупки, рекламні проспекти різноманітних магазинів, журнали акційних товарів, запрошення-реклами в ресторани, кафе, бари (із зазначенням різноманітних страв і послуг); меню замовлень страв, зазначення їхньої вартості; рецепти приготування національних страв).

5. Спортивно-оздоровча сфера спілкування (реклама оздоровчих центрів, спортивних комплексів, афіші про масові спортивні заходи).

6. Сімейно-побутова сфера спілкування (листи, листівки, запрошення, візитні картки, бланки вітальних листів (народження, весілля, ювілей, хрестини).

Використання перелічених засобів навчання сприяє формуванню всебічного уявлення про країну, мову якої студенти вивчають.

У процесі вивчення української мови як іноземної значну роль відіграють також тексти лінгвокраїнознавчого характеру, з яких студенти можуть дізнатися ширше про зміст деяких реалій, одержують додаткові знання з географії, історії, культури тощо. Водночас слід пам'ятати, що читання й розуміння текстів, які містять лінгвокраїнознавчу інформацію чи безеквівалентну лексику передбачає достатньо високий рівень володіння іноземною мовою. Тому вони обов'язково повинні бути попередньо спрощені, оброблені таким чином, щоб якнайповніше донести до студента їх зміст. Доступність сприйняття є критерієм добору й оригінальних текстів. Якщо студент часто не розуміє змісту прочитаного, це призводить до того, що він не хоче вивчати мову взагалі.

Розгляньмо для прикладу роботу з текстом про символічне значення українського рушника, вміщеним у підручнику «Украинский язык для начинающих» [9, с. 156-157]. Насамперед студентам слід пояснити значення таких слів, як *оберіг*, *жнива*, *обжинковий*, *озимина* тощо. Найкраще асоціативним методом: пояснення значення незнайомих понять через добре відомі інтернаціоналізми, наприклад: *оберіг* – *амулет*. Також треба докладно описати ті обряди, у яких використовували рушник. У цьому допоможуть ілюстрації із книги В. Скуратівського «Берегиня» і наочна демонстрація кількох вишитих рушників. Проконтролювати розуміння прочитаного тексту можна за допомогою таких завдань: 1. Розкажіть за текстом, коли в Україні за звичаєм використовували вишиті рушники. 2. Уважно прочитайте текст і напишіть, чи зміст поданих речень

збігається зі змістом тексту чи ні. Відповідь обґрунтуйте. 3. Розкажіть, чи є у вашого народу такий обрядовий предмет, як український рушник. Коли його використовують?

Також, на думку Ю. Веклич самостійна робота з читання іноземної літератури повинна стати невід'ємним, рівноцінним компонентом усього процесу навчання іноземної мови [2, с. 45].

Дослідниця пропонує використовувати одну годину на місяць на контроль розуміння прочитаних самостійно текстів і розвиток відповідних усномовних умінь і навичок на основі їх змісту. Завданням викладача є посприяти, щоб самостійне читання перетворилося на захопливе заняття, стало природно мотивованим, щоб у студента сформувалася звичка і потреба самостійного читання літератури іноземною мовою.

Форми контролю самостійного читання текстів можуть бути різними: з'ясування на заняттях значень виписаних із цих текстів незрозумілих слів і виразів, обмін враженнями від прочитаного, наприклад, на початку за допомогою діалогів-шаблонів зі стандартними запитаннями: *Що ти прочитав за цей місяць? Про що йшлося в тексті? Чи ти все зрозумів? Якщо не зрозумів, то що саме? Чи тобі сподобалося? Що саме тобі сподобалося / не сподобалося в цій історії?* тощо; переказування змісту прочитаного за допомогою ілюстративного матеріалу (створення презентації на основі прочитаного). Добір текстів для самостійного читання спершу повинен здійснювати викладач, проте, як показує практика, з часом сильніші студенти самі знаходять матеріал для читання.

Таким чином, шляхами формування лінгвокраїнознавчої компетенції є:

- з'ясування значень безеквівалентних лексем, що позначають реалії країни, мову якої студенти вивчають, та забезпечення вільного і свідомого користування ними у мовленні;
- вивчення фразеологізмів, які відбивають специфічні національні риси, традиції, побут країни;
- вивчення лінгвокраїнознавчого матеріалу через ознайомлення з відповідними рекламними проспектами, оголошеннями, вирізками з газет, афішами тощо;
- читання текстів лінгвокраїнознавчого характеру, як аудиторне, так і самостійне, та виконання завдань на їх розуміння і якнайкраще засвоєння лінгвокраїнознавчого матеріалу.

Подальше дослідження питання формування лінгвокраїнознавчої компетенції у іноземних студентів ми вбачаємо у поглибленні вивчення шляхів репрезентації країнознавчої інформації з метою якомога полегшити перебування студентів в іноземному середовищі, пришвидшити їх адаптацію в чужій країні, сприяти діалогу культур та запобіганню міжнаціональних конфліктів.

Література

1. Артюхова О. В. Лінгвокраїнознавчий аспект та його роль у підвищенні пізнавальної активності студентів аграрних ВНЗ / Артюхова О. В. // Матеріали Причорноморської науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу Миколаївського національного аграрного університету, 25 квітня 2013 р., м. Миколаїв. – Миколаїв: МНАУ, 2013. – С. 14-19.
2. Веклич Ю. І. Основні шляхи формування лінгвокраїнознавчої компетенції у процесі професійного становлення майбутніх вчителів іноземної мови початкової школи / Ю.І. Веклич // Вища освіта України : Теоретичний та науково-методичний часопис. – 2012. – № 3 (додаток 2). – Том 2. – С. 43-46.
3. Кечик О. О. Лінгвокраїнознавчий аспект навчання іноземної мови / [Електронний ресурс] / О. О. Кечик. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/8_NPE_2007/Philologia/20941.doc.htm
4. Мороз Л. Вивчення лінгвокраїнознавчого аспекту в процесі оволодіння іноземними мовами [Електронний ресурс] / Людмила Мороз, Олена Король // Нова педагогічна думка. – 2014. – № 2. – С. 129-132. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2014_2_40.
5. Оберемко О. Г. Лингвострановедческий аспект обучения французскому языку в V-VII классах средней школы : автореферат дисс. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. : 13.00.02 / О. Г. Оберемко. – М., 1989. – 16 с.
6. Палінська О. Крок 1 (рівень А1 – А2). Українська мова як іноземна: книга для студента / О. Палінська, О. Туркевич. – Львів : Артос, 2011. – 100 с.
7. Саланович М. А. Лингвострановедческий поход как средство повышения мотивации при обучении иностранным языкам в старших классах средней школы: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: спец. 06.00.01. – М. : 1995. – 18 с.
8. Строкань О. М. Лінгвокраїнознавчий аспект у вивченні іноземної мови / О. М. Строкань. – Луганськ, 2013. – 41 с.
9. Терлак З. М. Украинский язык для начинающих / Терлак З. М., Сербенская А. А. – Львов : Свит, 1991. – 240 с.
10. Томахин Г. Д. Лингвострановедение: что это такое? / Г. Д. Томахин // Иностранные языки в школе. – 1997. – № 3. – С. 13-18.

References

1. Artiukhova O. V. Linguogeographic dimension and its role in enhancing the cognitive activity of students of agricultural universities / O. V. Artyukhov // Materials Black Sea scientific conference of the faculty Mykolayiv State Agrarian University, April 25, 2013, m. Mykolaiv. – Mykolaiv : MNAU, 2013. – P. 14–19.
2. Veklych Iu. I. The main ways of creating linhvokrayinoznavchoyi competence in the professional development of future teachers of a foreign language elementary school / Iu. I. Veklych // Higher education Ukraine: theoretical and methodical magazine. – 2012. – № 3 (d. 2). – Tom 2. – P. 43–46.
3. Kechyk O. O. Linguogeographic aspect of learning a foreign language / [Elektronnyi resurs] / O. O. Kechyk. – Access mode: http://www.rusnauka.com/8_NPE_2007/Philologia/20941.doc.htm/
4. Moroz L. Study linhvokrayinoznavchoho aspect in the process of mastering foreign languages [Electronic resource] / Lyudmila Moroz, Helen King // New pedagogical ideas. – 2014. – № 2. – P. 129–132. – Access mode: http://www.rusnauka.com/8_NPE_2007/Philologia/20941.doc.htm/
5. Oberemko O. G. Linguogeographic aspect of language learning frantsuzskomu in V-VII class secondary school : abstract diss. for the degree of Cand. ped. Sciences: spec. : 13.00.02 / O. G. Oberemko. – M. 1989.
6. Palinska O. Step 1 (level A1 – A2). Ukrainian as a foreign language: a book for the student / A. Palinska, A. Turkevych. – Lviv : Artos, 2011. – 100 p.
7. Salanovich M. A. Linguogeographic campaign as a means of increasing motivation for teaching foreign languages in high school : Abstract. Dis. for the degree of Cand. ped. Sciences: spec. 06.00.01. – M., 1995 – 18 p.
8. Strokan O. M. Linguogeographic aspect of learning a foreign language / O. M. Strokan. – Luhansk, 2013. – 41 p.
9. Terlak Z. M. Ukrainian language for amateurs / Terlak Z. M., Serbenskaya A. A. – Lvov : Svit, 1991. – 240 p.
10. Tomahin G. D. Linguogeographic: what is it? / G. D. Tomahin // Inostrannyye yazyki v shkole. – 1997. – № 3. – S. 13-18.

Suduk I. I., Lytvyn N. B., Tytova M. V.

METHODS OF FORMATION OF LINGUISTIC AND CULTURAL STUDIES COMPETENCE AT CLASSES OF UKRAINIAN LANGUAGE AS FOREIGN

«Ukrainian language as foreign» is a comparatively new discipline; therefore, the methods for its teaching are at the initial stage of formation. Despite considerable accumulated experience in teaching Russian language as foreign, a lot of aspects of learning of the Ukrainian language, especially the linguistic and cultural studies aspect, remain undeveloped. It is very important to take this into account when composing a system of tasks and exercises (especially when selecting texts) since the absence of at least some background knowledge about the country, where the foreign students study, creates communication barriers when conversing with others and does not allow full understanding of the classmates, teachers, etc. And on the contrary, knowing this linguistic and cultural studies information contributes to the dialogue between the cultures and brings different nations together.

At the present stage of linguistics development, it is especially important to study the methods of formation of linguistic and cultural studies competence at the classes of Ukrainian language as foreign due to the fact that a large number of foreign students study at the universities of our country. Usage of relevant materials that directly introduce students to the traditions, customs, and art of the country, whose language they study, provides a harmonious combination of the information field and practice of word usage.

The article describes the methods of formation of linguistic and cultural studies competence of the foreign students in their 1st-4th years of studying, discovers the ways the meanings of the words with no direct equivalents in other languages are explained and learnt, as well as depicts the techniques for introducing foreign language communicators into Ukrainian cultural space.

The selection of the appropriate means of studying depending on the topics that the students study at the classes can also contribute to the formation of the linguistic and cultural studies competence. They include the following authentic materials: original literary, fine arts, and musical compositions, items of reality and their illustrative images. When teaching Ukrainian language as foreign, we use the linguistic and cultural studies materials in the following fields:

- 1. Sphere of everyday communication (advertisements about apartment rentals, extracts from newspapers and magazines about current events, programs of various musical, fine arts, and sports events).*
- 2. Social and cultural sphere of communication (invitations to exhibitions, concerts, and museums, programs of excursions, tours, and entertainments, tickets to entertainment events, reproductions of works of art, advertising projects, guides with illustrations of attractions, programs and playbills of performances, concerts, festivals, and mass shows).*
- 3. Household sphere of communication (household items, advertising projects of hotels, hairdressers, dry cleaners, etc.).*
- 4. Trade and commerce sphere of communication (advertising projects of different products, bills for purchases, advertising brochures of different shops, magazines of promotional products, advertising invitations to restaurants, cafes, and bars (indicating different dishes and services), menu for ordering meals (indicating their costs), recipes of national dishes).*

5. *Sports and recreation sphere of communication (advertisements of recreational centers, sports complexes, and playbills of mass sports events).*

6. *Family and everyday life sphere of communication (letters, postcards, invitations, business cards, blank forms of greeting messages (birthday, wedding, anniversary, and baptism)).*

Use of these means of studying promotes formation of general idea about the country, whose language students learn.

When studying Ukrainian language as foreign, an important role is also played by the linguistic and cultural studies texts, wherefrom students can find out more about the meaning of certain realities, as well as get additional knowledge in geography, history, culture, etc. At the same time, in order to read and understand the texts that contain linguistic and cultural studies information or words with no direct equivalents in other languages, students must have a sufficiently high level of foreign language proficiency. Therefore, they must be pre-simplified and processed in such a way that the student could understand their contents as fully as possible.

These are the main methods of formation of linguistic and cultural studies competence of foreign students.

Key words: *linguistic and cultural studies, linguistic and cultural studies aspect of language learning, linguistic and cultural studies competence, words with no direct equivalents in other languages, linguistic and cultural studies texts.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Агафонова Алла Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Бороденко Людмила Миколаївна – кандидат філологічних наук, асистент кафедри української мови та слов'янської філології Державного вищого навчального закладу «Приазовський державний технічний університет»

Вдовиченко Наталія Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Вербиненко Юлія Ігорівна – молодший науковий співробітник Українського мовно-інформаційного фонду НАН України

Воркачев Сергій Григорович – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри науково-технічного перекладу Кубанського державного технологічного університету

Дев'ятко Юлія Сергіївна – аспірант кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Добровольська Діана Михайлівна – здобувач кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Євтушина Тетяна Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Затворницька Владлена Юріївна – студентка філологічного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Касім Галина Юріївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального і слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Кульбабська Олена Валентинівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Литвин Наталія Богданівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології та перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти й газу

Мусій Валентина Борисівна – доктор філологічних наук, професор кафедри світової літератури Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Нахапетова Ольга Віталіївна – старший викладач кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін Одеського національного медичного університету

Полгородник Дар'я Володимирівна – аспірант кафедри англійської філології Запорізького національного університету

Попович Наталія В'ячеславівна – магістрант кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Поповський Анатолій Михайлович – доктор філологічних наук, професор кафедри мовної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Присяна Альона Вікторівна – аспірант кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Раковська Ніна Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри світової літератури Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Рудик Ірина Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри міжкультурної комунікації та прикладної лінгвістики Житомирського державного університету ім. І. Франка,

Семененко Олександра Юріївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Судук Ірина Ігорівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології та перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти й газу

Титова Марія Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри філології та перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти й газу

Шевчук Лариса Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Яроцька Галина Сергіївна – доктор філологічних наук, професор кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

До друку приймаються статті, що відповідають вимогам МОН України і включають такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями; аналіз основних досліджень і публікацій, на які спирається автор; зазначення невіршених проблем, які розглядаються у статті; формулювання мети (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень.

Технічні вимоги: обсяг – не менше 7 сторінок формату А4 у редакторі MS Word для Windows у форматі rtf / doc / docx шрифтом Times New Roman (кегль 14, інтервал 1,5; всі береги по 2 см, абзацний відступ – 1 см). Переноси не розставляються. Обов'язковим є використання неусувного пробілу (опція Shift+Ctrl+Пробіл (з легким запізненням)) між ініціалами (В. В. Виноградов), в інших скороченнях (т. 1; зб. статей; акад. Ягич) і позиції сполуки небуквеного та буквеного знаків (I пол. XIX ст.; 320 с.; С. 29–37; Вип. 15; № 3 і под.). Щоб уникнути зайвих пробілів, набір тексту рекомендуємо здійснювати із включеним вікном показу прихованих знаків ¶. Посилання на цитовані та згадувані праці виконуються у квадратних дужках із зазначенням номера джерела зі складеного за алфавітом списку літератури, а при необхідності і номера тому і сторінки. Напр.: [8] / [2; 3; 10] / [2, с. 181–184] / [7, т. 2, с. 36] / [2, с. 181–184; 4; 7, т. 2, с. 36]. Між числами в будь-якій частині рукопису необхідно ставити не дефіс, а тире, однак прогалини в цьому випадку слід прибирати. Напр.: у XIX–XX ст.; С. 25–33; [6, с. 187–188].

На першому рядку першої сторінки вказується інформаційний код статті за системою УДК / UDC (універсальний десятковий кодифікатор) кеглем 14. Другий рядок – **ПРИЗВИЩЕ, ім'я, (по батькові)** мовою тексту статті напівжирним шрифтом TNR кеглем 14. Третій і кілька наступних рядків – дані про автора кеглем 12 через інтервал 1,0 на мові тексту статті: науковий ступінь, наукове звання, посада, місце роботи, адреса установи, місто та країна, в яких знаходиться репрезентована вченим установа, телефони із зазначенням кодів; електронна адреса для зв'язку з автором; бажано ORCID ID (міжнародний ідентифікатор науковця), інші наявні індекси.

Після цього напівжирним шрифтом кеглем 14 прописними буквами **НАЗВА СТАТТІ** мовою тексту статті. Нижче – **Анотація** мовою тексту статті обсягом **від 120 до 250 слів** (не більше 2000 знаків). Після закінчення анотації – **Ключові слова:** від 4 до 7.

Дані про автора і анотації російською (для статей українською або англійською мовою) або українською (для статей російською або англійською мовою), а також англійською мовою (для статей на будь-якій мові, крім англійської) розміщуються після розділу **Література**. Обов'язкова англійська анотація (**Summary**) виконується професійно.

Анотація скорочено відображає зміст статті, містить об'єкт (*Object*), предмет (*Subject*), мету роботи (*Purpose*); методологію дослідження (*Methodology*); результат роботи (*Finding*); галузь застосування результатів (*Practical value*); висновки (*Results / Conclusions*).

Ключові слова (українською, російською та англійською) відображають основні терміни, поняття, прізвища осіб: те, про що або про кого йдеться у статті. Це можуть бути слова і словосполучення. Друкуються після кожної анотації її мовою.

Літературу слід набирати в тому ж режимі, що і текст, і розташовувати після статті в алфавітному порядку. Оформлення кожної позиції проводиться відповідно до стандарту, прийнятому в Україні у 2006 р.: ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 з подальшими уточненнями.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

К печати принимаются статьи, соответствующие требованиям МОН Украины и включающие такие элементы: постановка проблемы в общем виде и её связь с важными научными и практическими задачами; анализ основных исследований и публикаций, на которые опирается автор; выделение нерешённых проблем, рассматриваемым в статье; формулировка целей (постановка задач); изложение основного материала исследования с обоснованием научных результатов; выводы и перспективы дальнейших исследований в данном направлении.

Технические требования: объём – не менее 7 страниц формата А4, набор в редакторе MS Word для Windows в формате rtf / doc / docx шрифтом Times New Roman (кегель 14, интервал 1,5; все поля по 2 см, абзацный отступ – 1 см). Без переносов. Обязательно использовать неустрашимый пробел (опция Shift+Ctrl+Пробел (с лёгким опозданием)) между инициалами (В. В. Виноградов), в других сокращениях (т. е; сб. статей; акад. Ягич) и позиции соединения небуквенного и буквенного знаков (I-ая пол. XIX в.; 320 с.; С. 29–37; Вып. 15; № 3 и под.). Во избежание лишних пробелов рекомендуем, набирая текст, включать окно показа скрытых знаков ¶. Ссылки делаются в квадратных скобках с указанием номера источника из составленного по алфавиту списка литературы, а при необходимости и номера тома и страницы. Напр.: [8] / [2; 3; 10] / [2, с. 181–184] / [7, т. 2, с. 36] / [2, с. 181–184; 4; 7, т. 2, с. 36]. Между числами ставить не дефис, а тире без пробелов. Напр.: в XIX–XX в.в.; С. 25–33; [6, с. 187–188].

На первой строке первой страницы указывается информационный код статьи по системе УДК (универсального десятичного кодификатора) кеглем 14. Вторая строка – **ФАМИЛИЯ, Имя, (Отчество)** на языке текста статьи полужирным шрифтом TNR кеглем 14. Третья и несколько последующих строк – данные об авторе кеглем 12 через интервал 1,0 на языке текста статьи: учёная степень, научное звание, должность, место работы, адрес учреждения, город и страна, в которых находится учреждение, телефон(ы) с указанием кодов; электронный адрес для связи с автором; желателен ORCID ID (международный идентификатор учёного), другие индексы, если они имеются. После этого полужирным шрифтом кеглем 14 прописными буквами идёт **НАЗВАНИЕ СТАТЬИ** на языке текста статьи. Ниже – **Аннотация** на языке текста статьи объёмом **от 120 до 250 слов** (не более 2000 знаков). После окончания аннотации – **Ключевые слова:** от 4 до 7.

Данные об авторе и аннотации на русском (для статей на украинском или английском языках) или украинском (для статей на русском или английском языке), а также на английском языке (для статей на любом языке, кроме английского) размещаются после раздела **Литература**. Текст обязательной английской аннотации (**Summary**) выполняется профессионально. **Аннотация** сокращённо отражает содержание статьи, она содержит объект (*Object*), предмет (*Subject*), цель работы (*Purpose*); методологию исследования (*Methodology*); результат (*Finding*); область применения результатов (*Practical value*); выводы (*Results / Conclusions*). **Ключевые слова** (на украинском, русском и английском) должны быть лаконичными, отражать основные термины, понятия и фамилии лиц, о которых идёт речь в статье. Это могут быть слова и словосочетания. Печатаются после каждой аннотации на её языке.

Литература набирается в том же режиме, что и текст, и располагается после статьи в алфавитном порядке. Оформление каждой позиции производится в соответствии со стандартом, принятым в Украине в 2006 г.: ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 с дальнейшими уточнениями.

AUTHOR'S GUIDELINES: ARTICLES

In accordance with the increased HAC demands, the articles offered for publishing are to include such items as: problem-setting; the most general survey linked with the important theoretical and practical tasks; analysis of the existing basic conceptions and works which tackle the problem studied and serve as a platform for the present research; task-setting; outlining the objectives and tasks of the current paper (strictly formulated); exposition of the research material proper with the results sufficiently grounded and accounted for; main conclusions of the carried-out investigation and perspectives of further studies.

Technical requirements. The articles submitted are to cover no less than 7 pages A4. The text is to be presented as a MS Word for Windows document (.ref/.doc/.docx files are acceptable), Times New Roman 14 pt, 15 mm spacing; 20 mm margins, 10 mm indent. Word divisions are not marked. The use of fixed spacing is obligatory (option Shift + Ctrl+ spacing with a short pause) between the first name (and patronymic) initials and surnames (e.g. V. V. Vinogradov), in other types of shortening (e.g. Vol. 1; coll. of works; acad. Yagich), and in combinations of letter and non-letter symbols (1st half of the 19 c.; 320 p.; P. 29-37; Ed. 15; # 3 etc.). To avoid extra spacing it is recommended to start processing the text with the window of hidden symbols open: ¶. The works quoted or referred to are given in square brackets by their numbers from the references list with the page cited, if necessary. E.g. [8] – one resource without pages specified; [2; 3; 10] – three resources without pages specified; [2, p. 181-184] – one bibliographical resource coming as # 8 in the References list, with pages 181-184 bringing the quotation or information mentioned in the article; [7, vol. 2, p. 36] – one multivolume resource with the cited page specified; [2, p. 181-184; 4; 7, vol. 2, p. 36] – miscellaneous resources of different types. FYI It's dashes that are used between numbers and figures, not hyphens within the whole body of the text. No spacing is needed in such cases. E.g. 19–20 c.; P. 25–33; [6, p. 187–188].

The information code of the article (UDC) is given on the first line of the first page of the article in font Times New Roman 14 pt. The second line brings the author's **SURNAME, first and second (or patronymic) names**, TNR 14 pt. The next few lines, starting with the third, render **the information about the author of the article** which is given in the language of the paper, Times New Roman 12 pt, single-spaced. It lists the author's position, place of work, scientific degree, personal or/and university address together with the telephone number (and trunk-code if necessary), e-mail address and ORCID ID. Then there comes the **TITLE OF THE ARTICLE**, centre aligned and given in the language of the article, font style Times New Roman 14 pt, in **bold BLOCK** letters. The title is followed by the article's **Summary** of **120-250 words** in the same language (not exceeding 2,000 symbols altogether). **Key-words** (from 4 to 7 units, generally) are placed after the summary.

Authors are required to give the same personal information together with the Russian (for articles written in Ukrainian or English), or Ukrainian (for articles written in Russian or English) summary, as well as its English equivalent (for articles written in any language but for English) after the block of **References**. We kindly ask our authors to pay special attention to the text written in the language which is not native for them and submit only its professional translation. Don't rely on Google Translator here! **Summary** gives the gist of the article, its structure reflecting that of the paper itself and comprising the following points: the object and the subject of the research; its objective (purpose); methods or methodology involved; main findings of the investigation; its practical value; general results. **Key-words** (in Ukrainian, Russian, and English) are expected to be brief and point to the main terms, definitions, notions, or surnames which outline the problems analysed in the article. Such words or word combinations are listed after each of the corresponding summaries in the language of the latter.

The list of **References** is given in the same style and register as the basic text, placed after the latter and structured in accordance with the Ukrainian National Standard of 2006: ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 with further amendments.

Українською, російською та англійською мовами

Адреса редколегії журналу:
вул. Дворянська, м. Одеса, 265082
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Адреса редколегії серії:
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058
Філологічний факультет Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Підписано до друку 31.01.2017 р. Формат 70×108/16.
Ум. друк. арк. 16,8. Тираж 100 прим. Зам. № 1544.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12, Україна
Тел.: (048) 723 28 39
e-mail: druk@onu.edu.ua